

Slovo k láskavému čitateľovi! Praefatio ad lectorem benevolum!

Milí priatelia histórie! Tým, že ste otvorili časopis Kremnický letopis, vstúpili ste do pomyselného stroja času, ktorý Vám umožní precestovať vybranými úsekmi kremnických dejín, a to v rozpätí od stredoveku až po dobu nedávno minulú. Veríme, že Vám zážitky z cesty nezkalí ani návrat do neľahkej súčasnosti, kedy Kremnica hrozí nebezpečenstvom povrchovej ťažby zlata. Keďže ide o po každej stránke nepremyslený a škodlivý zámer, zaželajme si, aby sa ho nepodarilo realizovať. Tak ako v dejinách Kremnice, dúfajme, zostáva všetko "po starom", tak zostáva nezmenný aj náš zámer, aby bol Kremnický letopis fundovaným a zároveň i zaujímavým a zábavným historickým periodikom. Pri čítaní jeho prvého tohtoročného a celkovo už 13. čísla Vám prajeme príjemný zážitok.

Liebe Freunde der Geschichte! Mit dem Aufschlagen der Zeitschrift Kremnický letopis haben Sie eine imaginäre Zeitmaschine betreten. Sie ermöglicht Ihnen eine Reise durch die gewählten Abschnitte der Kremnitzer Geschichte vom Mittelalter bis zur jüngsten Vergangenheit. Wir hoffen, dass Ihre Erlebnisse die Rückkehr in die schwierige Gegenwart, in der die Stadt Kremnitz von der Gefahr der oberirdischen Goldförderung bedroht wird, nicht verdirbt. Weil es sich in jeder Hinsicht um einen unüberlegten und schädlichen Plan handelt, wünschen wir uns, dass er nicht verwirklicht wird. So, wie in der Kremnitzer Geschichte alles seinen alten Gang geht, hoffen wir, dass auch unser Ziel, eine fundierte und zugleich interessante und unterhaltsame geschichtliche Zeitschrift herauszugeben, unverändert bleibt. Beim Lesen der ersten diesjährigen und insgesamt schon dreizehnten Nummer wünschen wir Ihnen viel Vergnügen.

Daniel Kianička, redaktor a predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah - Inhalt

- s. 4 Peter Ivanič: **Útok Kremničanov na majetky Dóciovcov v roku 1497** Der Angriff von Kremnitzer auf Habschaften der Familie Dóci im Jahr 1497
- s. 5 Dana Chmelíková: **Z dejín sociálnej starostlivosti v Kremnici, 1. časť** Aus der Geschichte der Sozialfürsorge in Kremnica, 1. Teil
- s. 8 Peter Mišík: **Som autorom prvého kremnického pečatidla a mincí ja – majster Peter z Kremnice?, 2. časť** Bin ich, Meister Peter aus Kremnitz, Autor des ersten Kremnitzer Siegelstocks und der Münzen?, 2. Teil
- s. 12 Daniel Kianička: **Po zbojníckych chodníčkoch - dejepisná črta z drevných čias mesta Kremnice** Auf Räuberpfaden - Eine geschichtliche Skizze aus alten Zeiten der Stadt Kremnitz
- s. 15 Ivana Niklesová: **Kremnické hutníctvo v 18. storočí – zamestnanci hút** Das Kremnitzer Hüttenwesen im 18. Jahrhundert - Das Hüttenpersonal
- s. 18 Janka Kolláriková - Daniel Kianička: **Komorský gróf Hellenbach alebo Sternbach? - o tajomstve vzácneho barokového obrazu zo zbierok kremnického múzea** Kremnitzer Kammergraf Hellenbach oder Sternbach? – über das Geheimnis eines wertvollen Barockgemäldes aus der Sammlung des Museums in Kremnitz
- s. 19 Milan Rybársky: **História vzniku Krížovej cesty a Kostola sv. Kríža na Kalvárii v Kremnici a ich obnova v r. 1993 – 2007** Die Geschichte der Entstehung des Kreuzwegs und der St. Kreuz Kirche in Kremnitz und ihre Wiederaufbau in den J. 1993 - 2007
- s. 23 Marián Bovan: **Dvaja kremnickí vzdelanci** Zwei Gebildete aus Kremnitz
- s. 25 Rastislav Popelka: **Obraz stavebného ruchu v Kremnici v polovici 30. rokov ulynulého storočia na stránkach dobovej tlače** Aperçu des activités de bâtiment à Kremnica dans la moitié des années 30 vues par la presse locale
- s. 29 Otto Štroffek: **Z dejín žurnalistiky a publicistiky v Kremnici - Obdobie Československa a prvej Slovenskej republiky 1** Aus der Geschichte der Journalistik und Publizistik in Kremnica - Der Zeitraum der Tschechoslowakei und der ersten Slowakischen Republik 1
- s. 32 Andreas Metzl: **Lebensbildern deutscher evangelischen Pfarrer in Kremnitz im 20. Jahrhundert, 2. Teil** Biografie nemeckých evanjelických kňazov pôsobiach v Kremnici v 20. storočí, 2. diel

Autori príspevkov

PhDr. **Peter Ivanič**, PhD. (1979) - pracuje na Ústave pre výskum kultúrneho dedičstva Filozofickej fakulty UKF v Nitre, na UKF študoval archeológiu, históriu a muzeológiu, k jeho výskumným oblastiam patria dejiny Veľkej Moravy a Uhorska v stredoveku.

Mgr. **Dana Chmelíková** (1982) – vyštudovala odbor sociálnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v B. Bystrici, v diplomovej práci sa zaoberala dejinami sociálnej starostlivosti v Kremnici

Peter Mišík (1946), študoval na Strednej umeleckopriemyselnej škole pre umelecké spracovanie kovu a kameňa v Turnove, odbor zlatníctvo a strieborníctvo, pôsobil ako pedagóg na SUPŠ v Kremnici, v súčasnosti sa v Kremnici venuje zlatníctvu a reštaurovaniu a výtvarným aktivitám v tejto oblasti, ako historik - laik sa zaoberá dejinami zlatníctva a mincovníctva vo všeobecnosti i v Kremnici

Mgr. **Daniel Kianička** (1975) – historik, archivár, zamestnanec kremnického múzea, špecializuje sa na históriu Kremnice od stredoveku až po najnovšie dejiny

Mgr. **Ivana Niklesová** (1982) – absolventka Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (odbor dejepis – nemecký jazyk), vo svojej diplomovej práci spracovala dejiny kremnického hutníctva, pracuje v NBS – Múzeu mincí a medailí v Kremnici

Mgr. **Janka Kolláriková** (1966), vyštudovala konzervovanie a reštaurovanie závesných obrazov a tabuľovej maľby na SUPŠ v Košiciach a muzeológiu a históriu na Univerzite Mateja Bela v B. Bystrici, je správkyňou fondu výtvarného umenia v NBS – Múzeu mincí a medailí v Kremnici

Milan Rybársky (1935), študoval na Vyššej priemyselnej škole strojníckej a stavebnej vo Zvolene, je tajomník Miestneho odboru Matice slovenskej v Kremnici, predsedom združenia Kalvária v Kremnici a predsedom Komisie pre pamätihodnosti mesta Kremnice, neúnavne propaguje kremnickú históriu a zabezpečuje obnovu pamiatok v meste

PhDr. **Marián Bovan** (1953), historik - numizmatik a správca fondu starých tlačí Stredoslovenského múzea v B. Bystrici, pôvodným vzdelaním klasický filológ, doktorát získal na FF UK v odbore slovenských dejín, v publikačnej a výstavnej činnosti sa venuje histórii mincovníctva a peňažníctva, ale aj knižnej kultúry a regionálnym cirkevným dejinám

Mgr. **Rastislav Popelka** (1976) – absolvent histórie a francúzskeho jazyka na FF UK v Bratislave, nejaký čas pracoval v kremnickom múzeu, v súčasnosti pôsobí ako prekladateľ a tlmočník z francúzskeho jazyka

Mgr. **Otto Štroffek** (1963) – historik a publicista z Kremnice, venuje sa predovšetkým dejinám kremnickej žurnalistiky

Pfr. i. R. **Andreas Metzl** (1932) – narodený v Bratislave (Karlovej Vsi), v januári roku 1945 musel opustiť Slovensko, medzi rokmi 1952 – 1957 študoval evanjelickú teológiu v Marburgu a Heidelbergu, ako farár pôsobil naposledy v nemeckom Balingene, žije v Tübingene, je duchovným predsedom Podporného výboru Nemcov evanjelicko-luteránskeho vierovyznania zo Slovenska a redaktorom Evanjelického posla viery

Útok Kremničanov na majetky Dóciovcov v roku 1497

Peter Ivančí

Rodina Dóciovcov patrila k starým uhorským rodinám. Priezvisko Dóci podľa G. Wenzela pochádza z názvu dediny Dócz v Čongrádskej stolici. V 15. storočí existovali dva rody.

Jeden z nich svoj pôvod odvodzoval z Veľkej Lúče (dnes súčasť Lúče na Ostrove) vo vtedajšej Bratislavskej stolici. Názov tejto dediny vo svojom prírnení používajú až v 16. storočí. V rokoch 1504 a 1506 Vladislav II. spomína Františka Dóciho ako „Egregius Franciscus Dóczy de Nagy-Lucse“. Významným uhorským hodnosťárom na dvore Mateja Korvína (1458-

1490) z tohto rodu bol Urban Dóci. Dňa 11. júna 1479 kráľ Matej Korvín jemu a jeho bratom daroval hrad Revište. Toto mu potvrdil aj jeden z jeho predchádzajúcich majiteľov Peter Čech. V nasledujúcich rokoch Urban a jeho rodina získali ďalšie majetky vo viacerých stoličiach, medzi inými aj dediny v blízkosti banských miest v Turci Háji, Čremošné a Štubňu. 21. novembra 1490 si vdova po Matejovi Korvínovi, kráľovná Beatrix, požičala od Urbana 8000 zlatých, za čo dostal do zálohu hrady Šášov a Slovenskú Ľupču spolu s ich príslušenstvom. O osem dní neskôr sa pôžička zvyšuje na 16 000 a zálohovú držbu spomínaných hradov potvrdzuje aj Vladislav II. Keď Dóciovci získali hradné panstvá Revište, Šášov a Slovenskú Ľupču, dostali sa do priameho kontaktu s banskými mestami, ktoré boli už dávnejšie združené vo Zväze stredoslovenských banských miest. V roku 1494 musela kráľovná Beatrix riešiť prípad, keď Blažej Dóci nedovolil kremnickému ťažiarovi Pavlovi Federici otvoriť novú baňu na svojom území. V liste adresovanom Blažejovi žiada, aby nerobil banským mestám ťažkosti. Uvádza sa tu aj, že sa na banské mestá sťažoval Ján Dóci. Beatrix sľúbila danú sťažnosť vyšetriť. Spor medzi mestami a Dóciovcami sa však naďalej vyostroval. Vyústil 12. februára 1497, keď obyvatelia z Banskej Štiavnice, Hodruše, Banskej Belej, Kremnice a Pukanca zaútočili na dóciovskú kúriu v Ladomeri. Druhý útok, ktorý sa uskutočnil 26. 2., a smeroval na žarnovickú kúriu, mýtnicu a jatku. Posledný útok zorganizovali 19. 3. na Kvetnú nedeľu na Dolné Hámre. Pri týchto útokoch zbili niekoľko poddaných Dóciovcov a útočníci spôsobili značné majetkové škody. Podľa vtedajších záznamov sa útokov zúčastnilo 47 obyvateľov z Kremnice, 85 z Banskej Štiavnice, 49 z Banskej Belej, 38 z Hodruše a 7 z Pukanca. Z Kremnice to boli konkrétne: Wenczeslaus a Johannes Mynczer, Andreas Pan, Johannes Moler, Michael Grecz, Johannes Slynder, Nicolaus Kreczy, Johannes Peczald, Petrus Sayder, Hanczer Kolthsmayth, Laurentius Greznar, Sigismundus Wrenczer, Primer Milczer, Sthwbrath Minczer, Gaspar Frymer, Johannes Klamor, Stephanus Pan, Johannes Swecz, Melchior Swecz, Andreas Cypser, Himel Messer, Johannes Fryczer, Andreas Messer, Simon Klamar, Janko Myler, Andreas Pynther, Jacobus Strothar, Benko similiter Strothar, Jakse Flemer, Johannes Grezmer, Johan-

nes Sloser, Fryczer Klamar, Andreas Fyrak, Blasius, Emericus, Balthasar Klamar, Zthanislaus Greznar, Michael Pythuerouycz, Jacobus similiter Pythuerouycz, Gaspar Meser, Stanislaus Pynat, Jacobus Messer, Johannes, Saol Pynar, Paulus Elemyr, Johannes a Laurentius Messer.

7. septembra 1497 sa pred ostrihomskou kapitulou dohodlo, že spomínané mestá zaplatia Dóciovcom pokutu 1200 zlatých florénov. Dóciovci im z tejto sumy odpustili 300 zlatých florénov. Pravdepodobne však mestá túto sumu nesplatili. Táto udalosť sa totiž riešila neskôr po nástupe Ľudovíta II. na uhorský trón. Ladislav Dóci obvinil Banskú Štiavnicu,

Hodrušu a Banskú Belú, že nezaplatili za škody spôsobené v roku 1497. Tu sa už Kremnica nespomína.

Literatúra:

- Wenzel, G.: Az alsómagyar bányavárosok küzdelmei a nagylúcsi Dócszyakal. Budapest 1976.
- Bolerázsky, V. – Vozár, J.: Sväz stredoslovenských banských miest. In: Historický zborník kraja. II. Banská Bystrica 1965.
- Berzeviczy, A.: Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Budapest 1914.

Zusammenfassung

Der Angriff von Kremnitzer auf Habschaften der Familie Dóci im Jahr 1497

Die Familie Dóci gehörte zu alten ungarischen Familien. Als ihre Mitglieder in den Jahren 1479 und 1490 die Burggüter Revište, Šášov und Slovenská Ľupča erworben hatten, kamen sie in direkten Kontakt mit Bergstädten, die schon länger im Verband mittelslowakischer Bergstädte verbunden wurden. Im Jahr 1494 hatte die Königin Beatrix einen Fall zu lösen, wann Blažej Dóci dem Kremnitzer Bergmann Pavol Federici nicht erlaubte, eine neue Grube auf seinem Gebiet zu öffnen.

Der Streit zwischen den Städten und der Familie Dóci verschärfte sich weiter. Seinen Höhepunkt erreichte er am 12. Februar 1497, wann die Bewohner von Banská Štiavnica, Hodruša, Banská Belá, Kremnica und Pukanec die Kurie der Familie Dóci in Ladomer angriffen. Der zweite Angriff, zu dem es am 26. Februar kam, wurde gegen Kurie, Mauthaus und Schlachthaus in Žarnovica gerichtet. Der letzte Angriff wurde am 19. März in Dolné Hámre organisiert. Bei diesen Angriffen wurden einige Untergebene von Dóci durchgeprügelt, und hohe Vermögensschaden wurden angerichtet. An den Angriffen nahmen 47 Bewohner aus Kremnica, 85 aus Banská Štiavnica, 49 aus Banská Belá, 38 z Hodruša und 7 aus Pukanec teil. Am 7. September 1497 wurde vor dem Domkapitel in Ostrihom vereinbart, dass die erwähnten Städte der Familie Dóci eine Geldstrafe in Höhe von 1200 goldenen Floren bezahlen. Höchstwahrscheinlich wurde die Strafe jedoch nicht bezahlt.

Z dejín sociálnej starostlivosti v Kremnici, 1. časť

Dana Chmelíková

Počiatky starostlivosti o chudobných v Kremnici

Sociálne rozvrstvenie obyvateľov Kremnice podmieňovala hospodárska nerovnosť, ktorá súvisela s nerovnomerným rozdelením majetku jej obyvateľov, a tak v tomto priemyselnom centre dochádzalo k ostrej triednej diferenciácii obyvateľstva, kde vládla úzka vrstva bohatých ťažiarov – mestský patriciát, a na stredoveké pomery veľmi veľká a početná bola mestská chudoba.

Podľa listiny z roku 1393 zlato udržiavalo svetlo lampy vo farskom kostole Panny Márie pred svätostánkom Tela Kristovho. Tento večný oheň, ako hovorí listina, určený chudobným Kremničanom, nesmel chýbať ani v kostole pri nemocnici. Zlato súžilo nielen mestskému patriciátu, ale aj chudobným a slabým.

Mestská chudoba

Vrstva mestskej chudoby sa v 14. storočí skladala zo zložiek veľmi rôznorodých. Deliť sa mohli podľa postavenia vo výrobe:

- osoby priamo činné vo výrobe (nádenníci, pomocní robotníci, tovariši nie celkom kvalifikovaní, schudobnení remeselníci závislí od závislých mešťanov),
- osoby, ktoré neboli priamo činné vo výrobe (v námedznom pomere – služobníctvo súkromníkov i mestské, prostitútky, žobráci a i.).

K mestskej chudobe sa v 14. storočí počítali poddaní zbehovia, ktorí ušli od svojich bývalých pánov alebo cirkevných pánov do mesta a tam ich potom patriciát a mešťania vykorisťovali. K mestskej chudobe v Kremnici patrili:

- baníci,
- robotníci pri banských mlynoch a hutách; obidve kategórie pracujúcich boli v námedznom pomere, týždenne dostávali mzdu a týždenne ich najímali hutmani a šafári,
- nádenníci a pomocní robotníci; najímali ich ako sily na sezónne práce, neraz však boli aj bez zamestnania,
- drobní spauperizovaní remeselníci,
- sluhovia a slúžky – títo boli v podstate bez domova, keďže boli ubytovaní a stravovali sa u svojich zamestnávateľov,
- žobráci, mrzáci, zloději – bola to skupina ľudí stojacich na okraji spoločnosti, vytrhnutí z nej (aj nemanželské deti).

Ako môžeme vidieť, išlo o prevažnú časť obyvateľstva, ktorá žila v deviatich predmestiach, uliciach s malými drevenými domčekmi učupenými v údoliach potokov a na malebných stráňach, nemala majetok, neplatila mestskú daň a nemala preto nijaké práva, len starosti o každodenný chlieb a o biedu svojej rodiny.

Ľud, baníci, mestská chudoba, ktorí nepožívali meštianske práva, nachádzame v listinách pod menom populí. Tento ľud – mestská chudoba nebol rovnocenný patriciátu a mešťanom ani sociálne ani právne. Celé stredoveké súdnictvo vylučovalo akúkoľvek rovnoprávnosť majetných a nemajetných, o čom svedčí aj systém dvojakých trestov – peňažných a fyzických. Bohatý sa mal čím vykúpiť, chudáka čakali skôr rôzne druhy ťažkých fyzických trestov. Mestské právo chránilo len siroty a vdovy mešťanov, ktoré mali prevažne podiel z rent a dôchodkov z manželovho majetku. A naopak nevlastniť nehnuteľnosť v meste znamenalo politickú, právnu i sociálnu menejcennosť.

Už v 14. storočí vznikla južne od námestia nová štvrť – štvrť chudobných. Tu sa usadili tí, ktorí ušli zo zemepanskej pôdy a hľadali ľahšiu prácu v meste, i tí, ktorí prišli z iných banských

miest, ale nevyznali sa v banskej a minciarskej práci ani v remeslách. Vykonávali teda len rôzne pomocné a nádennické práce. Pre týchto ľudí, ktorí stáli na najnižšom stupni sociálneho rebríčka feudálneho mesta, aj pre tých baníkov a minciarov, ktorí v starobe ochoreli a nemal sa kto o nich starať, založil bohatý mešťan Johelín (Ján) Kratzer špitálsky kostol s nemocnicou.

Založenie špitálskeho kostola s nemocnicou 1382 – 1393 - Domus hospitalis -

Špitálsky kostol sv. Alžbety vznikol ako tretí katolícky kostol v Kremnici. Najprv však v roku 1382 vznikol samotný špitál, chudobinec a útulňa chudobných. Kremnický špitál založil Johelín (Ján) Kratzer, majiteľ baní a mešťan roku 1382 ku cti Blahoslavenej Panny Márie na kraji Dolnej ulice.

Kratzer bol, ako uvádza Matunák, prednejším mešťanom, ktorý bol v roku 1385 i kremnickým komorským grófom.

Špitál na Dolnej ulici v Kremnici, výrez z veduty z roku 1742

Špitálsky dom dal postaviť ako večnú almužnu na opatrovanie chudobných a práceneschopných Kremničanov. Keďže ho chcel zväčšiť a zabezpečiť jeho budúcnosť, obrátil sa na kráľa Ľudovíta I. Velikého so žiadosťou o pomoc. Ľudovít I. Veľký daroval preto v roku 1383 špitálu a chudobným a práceneschopným svoju kráľovskú dedinu Veterník.

Šľachtosť Kratzera a kráľa nasledovali postupne aj ďalší kremnickí nábožní mešťania, majúc pred očami svoje duševné spasenie. Obyvateľom špitála tak darovali mnohé statky. Po zasadnutí mestskej rady 29. augusta 1393 sa tento špitál nazýval špitál sv. Kríža. Po tom, čo mnohí mešťania darovali špitálu statky a iné dary, zväčšil sa jeho majetok. Preto bolo možné postaviť pri špitáli kostol, a to v rokoch 1382, keď kráľ daroval špitálu dedinu Veterník a 1393, keď sa už kostol spomína v zakladacej listine špitála.

Nemocnici darované úžitky mal spravovať výlučne rich-

tár a radou mesta určený prokurátor, ktorý sa mal starať o odev, stravu a údržbu budov chudobných, štvrťročne podával správu o hospodárení mestu. Počet chudobných spoločne ubytovaných, stravovaných a odievanych v tejto inštitúcii sa odhaduje asi na 40 – 50 jednotlivcov, prevažne baníkov.

Dom duší – Domus animarum

Okrem chudobinca sv. Alžbety bol v Kremnici ešte jeden chudobinec, tzv. Domus animarum, dom duší, ktorý sa spomína v testamente Augustína Langsfelderera z roku 1485. Ten každému jednému z chudobných obyvateľov ústavu poručil každú nedeľu štvrť holby (1 holba = 0, 708 l) vína, a to po celý rok.

Kremnický Seelenhaus, ako sa tiež nazýval, sa spomína aj v roku 1543, keď 13. júla a 28. decembra mesto udelilo kňazovi v ústave na dva týždne po 33 denárov almužny. Domus animarum, venovaný duševnej spásy, si založili a udržiavali aj mešťania v Banskej Bystrici pod názvom Seelenhaus bei alebo zu S. Anna, a to pre svojich starých, chorých a práceneschopných baníkov, pretože špitál sv. Alžbety bol komorský, kráľovský a mesto do jeho chodu a existencie nemalo nič. V Kremnici sa tento rozdiel medzi dvoma chudobincami sv. Alžbety a Domom duší pre nedostatok historických záznamov nedá preukázať.

Dom malomocných – Domus leprosurum

Ďalším ústavom v Kremnici bol Dom malomocných – Domus leprosurum, ktorý sa takisto spomína v testamente Augustína Langsfelderera z roku 1485. A. Langsfelder aj obyvateľom tohto ústavu odkázal štvrť holby vína na každú nedeľu po celý rok. Bol určený pre malomocných, ktorí boli skutočne nešťastní chorí, nachádzali sa v stálom nebezpečenstve a pozbavení každej pomoci, opatery a potechy zomierali.

Mestská rada v Kremnici dňa 8. marca 1599 okrem iných bodov prejednávala tiež problém veľkého návalu žobrákov, ktorí obťažujú občanov svojou prítomnosťou počas krstov, pri vchode do kostola, keď niekto zomrie. Občanom prekážalo, že žobráci sú mnohokrát cudzí a silní.

Na zasadnutí bolo rozhodnuté, že sa žobráci zhromaždia v niektorý piatok v kostole a farár v prítomnosti školských pánov alebo kostolných otcov ich vyskúša, a tým, ktorým sa bude môcť poskytnúť almužna, sa pridelia známky (pliešky). Ďalej sa ustanoví žobracky richtár alebo dozorca, ktorý sa bude starať o poriadok medzi žobrákmi.

Špitál svätého Jozefa

Kremnický opát a farár Kapriny bol za svoje zásluhy vymenovaný za kanonika do Prešporku. Avšak skôr než odišiel, zanechal po sebe vzácnu pamiatku, keď získal dom pre chudobinec sv. Jozefa.

Založený bol ostrihomským arcibiskupom Jurajom Selepečným, ktorý v roku 1685 v testamente odkázal na jeho zriadenie úžitky zo svojich majetkov. Uvedené potvrdil v roku 1687 kardinál Leopold Kolonič v listine, uloženej u kremnického farára, ktorý bol správcom uvedených príjmov i samotného špitála. Vyplácal chudobným získané almužny (eleemosyna) a staral sa o účty. Tieto musel každý rok predkladať príslušnému biskupovi. Okrem stat-

kov mal špitál pri meste Kremnica uložených 9000 zlatých, z ktorých nemocnica dostávala ročný 5 % úrok, bola oslobodená mestskou radou aj od všetkých bremien a tiarch.

Podľa histórie kremnického františkánskeho kostola z roku 1742 bolo v nemocnici umiestnených 12 chudobných oboch pohlaví. Boli to tí obyvatelia mesta, ktorí si neboli schopní vo všeobecnosti alebo kvôli nejakému nešťastiu, veku, či nejakej telesnej vade zabezpečiť sami živobytie.

Sirotky v Kremnici

U T. Lamoša sa môžeme dočítať, že o sirotky sa už od 14. storočia v Kremnici starali nielen v chudobincoch, ale aj jednotlivci, mešťania. M. Matunák cituje záznam, že aj napriek hospodárskemu úpadku vychovával jeden kremnický mešťan adoptovaného syna a popritom ho jeho dobrosrdečnosť nútila starať sa aj o prijaté sirotky.

V kremnickom archíve sa nachádza niekoľko spisov o kremnických sirotách, ktoré sú uložené v troch oddeleniach s najstaršou písomnosťou z roku 1412, avšak sú napísané pre laikov v nezrozumiteľnom jazyku. Jasné stopy sirotského ústavu v Kremnici máme v dvoch knihách z druhej polovice 18. storočia v Inštrukcii pre sirotsky úrad a Protokole sirotského úradu.

Ucelenejší záznam o sirotskej stolici v Kremnici nachádzame v diele M. Matunáka. Uvádza, že sirotská stolica v Kremnici samostatne vedie svoje záležitosti, pričom o svojej činnosti, najmä záležitostiach sirôt, a o stave sirotskej pokladne podáva každoročne podľa zákona č. XX. § 213 z roku 1877 mestskej

Špitál sv. Jozefa, výrez z veduty z tzv. Kroniky františkánov (1742)

rade správy. Členmi sirotskej stolice boli predseda, dvaja príseďiaci, notár, traja členovia mestskej rady. Spolu sedem členov, podľa štatútu mesta Kremnice z roku 1901 bol počet členov

deväť. Z nich bol vždy jeden sirotským otcom (Waisenvater).

Mestský sirotský otec podľa nariadenia bývalého uhorského ministra vnútra č. 129000/902 B. M. § 13 – 53 dozeral na to, aby maloleté siroty boli vlastenecky a mravne vychovávané a v zamestnaní aby dostali riadnu výživu. Sirotský otec sa staral, aby do času zabezpečenia výživy boli siroty vychovávané rodinami a dobrodincami, dobročinnými ústavmi, dozeral nad školením a mravmi maloletých detí, staral sa, aby siroty v prípade choroby boli ošetrované lekárom. Taktiež dozeral, aby poručníci majetok maloletých spravodlivo spravovali, aby sa dlhy maloletých riadne splácali, aby ich majetok bol poistený proti požiaru, aby pre nemanželské deti boli uplatnené alimentačné nároky. Mestský sirotský otec sa staral aj o opatrovancov, konal povinnosti sirotskej administratívy, viedol kmeňové listy poručencov a opatrovancov.

Podporné spolky v Kremnici v období stredoveku

V 13. - 14. storočí bol nárast chudoby veľký, cirkev už nestačila pomáhať všetkým, čo podnietilo vznik solidarity medzi občanmi. Tá sa prejavovala zakladaním náboženských a podporných spolkov. Prvé cechy začali vznikať na našom území najmä v 14. - 15. storočí. Tieto združovali remeselníkov, obchodníkov, prípadne iných živnostníkov.

Vznik a činnosť Bratstva Božieho tela v Kremnici

Nazákladodoterajších znalostí môžeme zanajsť Bratstvo Božieho tela v stredoslovenských banských mestách považovať to, ktoré vzniklo v roku 1457 v Kremnici. Založil ho ťažiar a patricij Kliment Lemnue darom 50 hrivien striebra a 50 florénov.

Bratstvo Božieho tela v Kremnici bolo výberové, málopočetné spoločenstvo (30 - 40 osôb, viac len výnimočne). Členmi boli i ženy - manželky i vdovy, platilo sa zápisné, nie však ročný príspevok. Práva a povinnosti určovali štatúty. Na čele bratstva stáli 2 - 4 starejší, volení na jeden rok. Bratstvo malo pokladníka, ktorý musel sledovať pohyb kapitálu bratstva, v mnohých prípadoch plniaceho aj funkciu banky.

V počiatočných činnosti Bratstva Božieho tela v Kremnici boli prvoradá náboženské ciele, a to najmä zakladanie kaplniek, oltárov ako aj šírenie náboženstva. Taktiež sa prispievalo na potreby kostola, platy klerikov, almužny nevládnym a sirotám a na uhradenie pohrebných nákladov chudobných baníkov. Každý člen bratstva bol povinný zúčastniť sa na pohrebe zosnulého člena bratstva.

O biede kremnického baníctva podávajú správu daňové zoznamy obyvateľov z roku 1442 - 1443, kde môžeme vidieť, že mnohí baníci nevládali platiť mestskú daň. V polovici 15. storočia dochádzalo ku kríze. Aj napriek tomu, že Kremnica ako mesto prosperovala, táto prosperita sa samotných baníkov nedotkla. Potrebovali väčšiu pomoc, ktorú im bratstvo nemohli poskytnúť v potrebnom rozsahu. Preto sa za pomoci baníkov a podpory banského eráru a laicizáciou zmenila táto pôvodne nábožensko-sociálna ustanovizeň na sociálno-podpornú ustanovizeň, na tzv. bratskú pokladnicu. V činnosti sa dôraz presunul na dobročinnosť a svojpomoc, tzv. úverovú činnosť.

Alumneum pre chudobných študentov

Medzi kremnickými žiakmi bol v 16. storočí veľký počet chudobných žiakov, ktorí sa vlastnými silami nevedeli ani len užiť. Preto kvôli nim založili Alumneum a Kremnica platila rektorovi od 6. apríla 1554 týždenne 15 denárov, aby za tie-

to peniaze chudobní žiaci dostali pokrm. Okrem toho sa im dovolilo chodiť po meste a spievať pred bytmi jednotlivých obyvateľov pobožné piesne, za čo dostávali ako odmenu buď hotovú stravu, surové potraviny alebo iné, často aj peňažné dary. Týchto žiakov volali mendíkmi (žobrákmi), ktorí boli povinní odovzdávať nazbierané potraviny a peniaze rektorovi pre Alumneum. Okrem toho boli povinní spievať bezplatne spolu s kantorom v kostole a pri pohreboch a súčasne spomedzi nich, keď im to nariadil rektor, kantor alebo iný učiteľ, aj vyučovať menších žiakov. Kremnica sa snažila biede žiakov všemožne pomôcť, a preto okrem pravidelného 15 denárového týždenného príspevku často poskytovala aj mimoriadne podpory na živnosť chudobným žiakom. Mestská pokladnica podporovala aj študentov cestujúcich cez Kremnicu do inej školy.

Literatúra:

- Križko, P.: Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674. Bratislava 1975.
- Matunák, M.: Cirkevné dejiny mesta Kremnice. Kremnica 1932 – rukopis v Štátnom archíve B. Bystrica – pobočka Kremnica.
- Matunák, M.: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica 1928.
- Lamoš, T.: Sídlný zemepis mesta Kremnice. Bratislava 1948.
- Lamoš, T.: Archív mesta Kremnica – sprievodca po archívnych fondoch a zbierkach. Bratislava 1957.
- Lamoš, T.: Vznik a počiatky banského a mincovného mesta Kremnice 1328 – 1430. Banská Bystrica 1969.
- Graus, F.: Městská chudina v době předhusitské. Praha 1949.
- Šášky, L.: Kremnica. Bratislava 1968.
- Marsina, R.: Banské mestá na Slovensku: Zborník príspevkov zo sympózia o banských mestách. Martin 1990.
- Kianička, D.: Kremnické špitály. In: Kremnický rumaj, roč. 2, 2002, č. 1.
- Kováčiková, D.: Otázky dejín sociálnej práce. Žilina 2000.

Zusammenfassung Aus der Geschichte der Sozialfürsorge in Kremnica, 1. Teil

Die soziale Schichtspaltung der Kremnitzer Bewohner wurde durch die wirtschaftliche Ungleichheit verursacht. Die städtische Armut in Kremnica setzte sich im Mittelalter aus mehreren Gruppen. Dazu gehörten Berghauer, Arbeiter an Bergmühlen und Hütten, Tagelöhner und Helfer, winzige verarmte Handwerker, Knechte und Dienstmädchen, Bettler, Krüppel, Diebe. Für diese Leute, sowie für die Berghauer und Münzer, die im Abend seines Lebens erkrankten und niemanden hatten, der sie betreut hätte, gründete der reiche Bürger Johelin Kratzer in der Stadt das Hospiz der heiligen Elisabeth. Außerdem gab es in Kremnitz noch ein anderes Spital, das so genannte Haus der Seele, das im Jahr 1485 erwähnt wird. Aus demselben Jahr ist auch das erste Haus der Aussätzigen beurkundet. Das Spital des heiligen Jozef wurde im Jahr 1685 vom Erzbischof Juraj Selepceni aus Ostrihom gegründet. Die Hilfe für die Waisen, die es in der Stadt schon im 14. Jahrhundert gab, wurde nicht nur in Spitälern, sondern auch von einzelnen Patriziern geleistet. Später gab es in der Stadt eine spezielle Waisenanstalt. Schon seit dem Mittelalter arbeiteten in der Stadt auch verschiedene Unterstützungsanstalten. Eine ursprünglich religiös-soziale Institution der Bruderschaft der Fronleichnam (nachgewiesen aus dem Jahr 1457) änderte sich unter Unterstützung der Berghauer und des Bergärars in eine soziale und unterstützende Institution, in die so genannte Bruderkasse. Zur Unterstützung armer Schüler der lateinischen evangelischen Schule entstand in Kremnica im 16. Jahrhundert das sog. Alumneum, das die Stadt finanziell unterstützte. Außerdem besuchten die Schüler mit Gesang einzelne Häuser und sammelten Geld und Lebensmittel für die Schule.

Som autorom prvého kremnického pečatidla a mincí ja, majster Peter z Kremnice?, 2. časť

Peter Mišík

Príspevok, ktorý napísal zlatník Peter Mišík z Kremnice, je zaujímavým experimentom, v ktorom sa nám autor pokúša priblížiť životné osudy zlatníka a rytca majstra Petra Gallica, narodeného v roku 1288 v stredotalianskej Siene. Začiatkom 14. storočia sa dostal do Uhorska, kde so svojim bratom pôsobili ako ako zlatníci a minciari. Život majstra Petra sa opisuje na pozadí dobových politických udalostí a životných príbehov kráľa Karola Róberta z Anjou, pochádzajúceho z talianskeho Neapola. Príspevok Petra Mišíka nie je klasickou vedeckou historickou štúdiou. Z dôvodu medzerovitosti pramenného materiálu i kvôli vytvoreniu „atmosféry“ sa autor rozhodol, že text spracuje ako historickú poviedku, respektíve beletrizovanú literatúru faktu. Pritom sa formálne pridrižava dobového kronikárskeho štýlu písania, v ktorom sú jednotlivé udalosti radené chronologicky podľa rokov. Na všetkých miestach, kde vychádza z odbornej literatúry, je odkaz na príslušnú publikáciu, uvedenú v zozname za textom. S osudmi majstra Petra nás autor zoznamuje v tejto časti svojho príspevku do roku 1315. V ďalšej časti sa dozvieme niečo bližšie o vzťahu majstra Petra ku Kremnici, k prvým minciam razeným v kremnickej mincovni a najstaršiemu mestskému pečatidlu z roku 1331.

- redakcia -

Tvár na pečatidle začal robiť majster Ján, ale takmer celé som ho cizelérskym puncovaním vytvoril ja, dvorný zlatník uhorského kráľa Karola I. Prvé razidlá na mince v Kremnici som tiež vyrážal puncňami. Pri tejto práci mi s troškou rytia pomohol môj mladší brat, majster Mikuláš. Aby ste sa v dvadsiatomprvom storočí o svojom prvom kremnickom zlatníkovi - minciarovi už konečne niečo dozvedeli, spomeniem vám z každého roku svojho života udalosti, ktoré môj život najviac ovplyvnili a tiež zopár podrobností o sebe.

1288 - Narodil som sa 16. apríla 1288 v strednom Taliansku v mestečku Siena. Pokrstili ma menom Pietro. Preto som PIETRO ZO SIENY. (1) V tom roku sa v neapolskom hrade Castel Nuovo narodil potomok viacerých francúzskych kráľov a aj môj takmer celoživotný pán a kráľ Karol Róbert z Anjou. (2) Jeho a moje životné cesty boli často zhodné a vzájomne poprepletané.

1289 - 1. rok. Už som vnímal klopanie zlatníckych, hlavne cizelérskych kladív môjho otca Simona Gallicusa. Moje meno písali tak, aby bolo zrejmé, koho som synom a odkiaľ pochádzam - PETRUS GALLICUS, filius Simonis de Senis. (3) Ako väčšina zlatníkov tej doby aj otec najčastejšie používal cizelérské kladívko, ktorým silne i veľmi slabučko udieral na železka tvaru pera či tyčinky - na zocelené CIZELÉRSKE PUNCNE a PUNCNÍCKY.

1290 - 2. rok. Z nášho domu pri hlavnom sienskom námestí Piazza del Campo som pozerával na údolie pod nami i na kopčeky v okolí mesta, ktoré sú však nižšie ako vaše kremnické. Bývali sme v kraji, kedysi obývanom Et-

ruskami, ktorých zlatníci vytvárali obdivuhodné, nena-podobiteľné šperky s najmenšími gulôčkami na svete. (4)

1291 - 3. rok. Narodil sa mi bráček NICOLAUS GALLICUS, filius Simonis de Senis. (5) Vy mu však budete hovoriť Mikuláš. Jeho, ale aj mojím krstným otcom bol Giovanni Pisano, zlatník a majiteľ slávnej sienskej umeleckej školy. (6) Aj keď jeho škola bola na našom námestí, slávnym maliarom či sochárom som sa nestal. Neskromne si myslím, že i tak by po mne mohli v Siene konečne pomenovať niektorú ulicu. Alebo bude ulica s mojím menom skôr v Kremnici?

1292 - 4. rok. Môj otec bol ZLATNÍK MINCIAR, ktorý ZLATNÍCKE CIZELOVANIE či CIZELÉRSKE PUNCOVANIE KOLKOV ovládal mimoriadne majstrovsky. Železnými zocelenými puncňami a puncničkami vyrážal obrazce a písmená na hrubé železné KOLKY - MINCOVÉ RAZIDLÁ, ktoré sa potom tiež zocelovali a zakaľovali. Z hradu Nocera pri Neapole prišiel za otcom žijúci potomok francúzskych kráľov, v Taliansku narodený anjouovec Karol Martell, ktorý mal byť o mesiac vyhlásený za uhorského kráľa. Zoznámil som sa aj s jeho synom Karobertom, ktorý bol rovnako starý ako ja. (7)

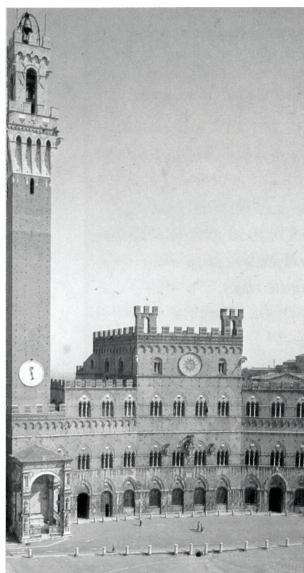
1293 - 5. rok. Z otcovho rozprávania som sa dozvedel, že naše meno Gallico máme po našich slávnych keltských - galských predkoch. Z terajšieho Francúzska, vtedajšej Galie, prišli do Itálie pred takmer 1400 rokmi. (8) Pre vás v 21. storočí to bolo už pred 2100 rokmi. Starí Rimania nás Keltov pomenovali „Galli“. Naši Galovia prišli aj na vaše územie. Aj u vás mali pôvodné meno, ktoré pozná aj každý váš pivár - volali sa Kelti. (9)

1294 - 6. rok. Na otcovu radosť som vyhlásil, že aj ja budem „oréficer“ a že zlatníkom budem po celý život. Rád som ohýbal, skrúcal i roztepával otcove ústrižky plechov. Mojimi najobľúbenejšími hračkami boli cizelérské modelovacie kladivká („čakany“) a vypuklé modelovacie puncne (tiež „čakany“) na tvarovanie plechu. (10) Otcovi som často pomáhal leštiť. S červenou hlinkou na kefke alebo na handričke som dlho trpezlivo šúchal povrch zlatého alebo strieborného výrobku až do krásneho vyleštenia. (11)

1295 - 7. rok. Otec mi daroval jedno svoje menšie cizelérské kladívko, dve modelovacie puncne a zopár základných prvkových, „ťažných“ puncničiek s rovnými i rôzne zahnutými čiarkami, s krúžkom a bodkami. (12) Údermi kladiva na ČIARKOVACIE PUNCNÍCKY som na pritmelených ústrižkách otcových plieškov „kreslil“ jednoduché obrázky a dokonca som sa takto neobvyklo na plechoch učil písať písmenká. S Karobertom sme sa hrali aj „na zlatníka“. Dohodli sme sa, že si na pliešky vycizelujeme vlastné maličké tváre. Keď sa netrafil na správne miesto a jedno oko

si vyrazil až na čelo, tak som mlčal, pretože to sa stávalo aj mne. Ale keď pri vyrážaní nosa kladivkom klepol na puncničku trochu silnejšie, vybuchol som od smiechu, pretože si urobil obrovský „raťafák“. Urazil sa, nahneval sa... ako princ.

1296 - 8. rok. Znovu nás navštívili páni, s ktorými bol aj

Námestie v Siene s radnicou

Karoberto. Myslel som, že na „rat'afák“ už zabudol. Smial som sa, keď mi tvrdil, že bude neapolským i uhorským kráľom. Smiech ma prešiel, keď dodal, že mu zomreli obaja rodičia. Nábožensky ho vychovával francúzsky mních a o jeho vojenskú výchovu sa staral francúzsko-neapolský rytier Filip Drugeth. (13) Anjouovci podľa svojho pôvodu museli mať „všetko francúzske“... Našu Sienu mali preto radi, pretože napríklad v umení bola z celého Talianska najviac pod vplyvom francúzskej gotiky. (14) Naše francúzske Gallicusovské, teda galské meno im nepochybne taktiež imponovalo. (15)

1297 - 9. rok. Karoberto a rytier Drugeth na svojich koňoch, sa stali našimi pomerne častými hosťami. Aj keď som bol len „obyčajný zlatník syn“, princ Karoberto sa stal mojim priateľom. To, že bude kráľom, to som mu pri tvrdej vojenskej výchove nezaviedol, ale jeho koňa áno. Našťastie, zajazdit' si mi dovolil pri každej návšteve Sieny. Ja som ho zase učil cizelovať. Ale už bez výsmechu! S ČIARKOVÝMI PUNCŇAMI vedel už tak šikovne pohybovať, že jeho spojené, VYCIZELOVANÉ ČIARKOVÉ PUNCE SA TAKMER NEROZOZNATEĽNE PODOBALI NA ČIARY GRAVÍROVANÉ, VYRYTÉ RYDLAMI. Karoberto mi dal priateľský sľub, že razidlo na jeho prvé kráľovské mince dá určite zhotoviť mne.

1298 - 10. rok. Otec ma prvýkrát zobral do Florencie. Bývali sme u otcovho brata Grega. Strýko Gery Gallico bol významný florentský finančník. (16) Ani on však nedokázal otcovi pomôcť v prípade podvodnej zámeny razidiel v súťaži o veľkú zákazku na florentské mincové razidlá, ktorá ho pripravila o víťazstvo. Na otcovom razidle florénu sa totiž „záhadne“ objavila vyrazená puncová či mincová značka v tvare amfory - tú vlastnil Nigi Diotisolvi. (17)

1299 - 11. rok. Môj otec sa vo Florencii nevzdával. Zobral tam svoje puncne a detailným porovnávaním veľkostí, sklonov, uhlov i otupení hrán puncov, zaoblení oblúčikov, šírky i tvaru „pätičiek“ na vyrazenom písme, ba dokonca aj na nepatrných poškodeníach puncní - ostrbeniach a poškriabaniach, ktoré boli presne „otlačené“ na puncoch, ukazoval a dokazoval, že víťazná raznica je jeho, že puncne boli vyrazené jeho puncňami. Mal však smolu. Vo veľkej Benciho sále v starostovom paláci Palazzo del Podesta sedela „Hlavná rada“ zložená zo starších pánov. (18) Počúvali ho, pozerali, ale so starými očami žiadnu zhodu puncní a puncov nevideli. Ich slabé oči rozhodli o našom ďalšom živote...

1300 - 12. rok. Zatrpknutý otec sa prihlásil do uhorskej výpravy. Po Karobertovom prosení a sľuboch, že nám dá v Uhorsku veľa zlatníckej i zlatnícko-minciarskej práce a že aj zo mňa urobí v Uhorsku veľkého pána, otec ma horko-tážko zobral so sebou. Najprv sme spoznali mohutný neapolský anjouovský hrad Castel Nuovo, v ktorom sme bývali. Na štyridsať kilometrov na juh od Neapola vzdialený hrad Nocera, na ktorom Karoberto prežil prvé roky svojho života, sme si s ním urobili výlet na koňoch. (19)

Križom cez Jadranské more sme sa loďou preplavili do chorvátskeho Splitu. Ako veľkí páni sme bývali v starorímskom Dioklecianovom paláci. Po súrení Karobertom a veliteľom výpravy Filipom Drugethom nás bál Pavol Šubič i Juraj Šubič odprevadili až do Záhrebu. (20) Ten už pre Karoberta „oslobodili“ spod vlády uhorského kráľa Ondreja III. (21)

1301 - 13. rok. Pokračovali sme v ceste na sever na „ne-

oslobodené“ územie. S otcom sme sa miesto zlatníckej práce dočkali len kutia a tepania železa. Vyrábali sme výzbroj malej Karobertovej armády. Keď Karoberto pochopil, že sa v opevnenom Stoličnom Belehrade k svätoštefanskej korune nedostane, presunuli sme sa k Ostrihomu. Ani tam nás však do mesta nepustili. Napochytre sme s otcom zhotovili kráľovskú korunu s „francúzskymi“ anjouovskými ľaliami a Karoberto sa dal ostrihomským biskupom korunovať v stane! (22)

1302 - 14. rok. Karoberto zakázal používanie svojho detského mena. Aj my, priatelia, sme mu už museli hovoriť Karol Róbert. Splnil však svoj sľub a prvé razidlo na svoje prvé mince nedal vyhotoviť môjmu otcovi, ale mne. Dal som si záležať, aby bol na minciach pekný a hlavne aby nemal veľký nos. Na jeho nemodernom francúzskom kráľovskom účese som sa s veľkým strachom, aby som rydlom „nevybehol“, snažil predviesť svoje začiatočnícke GRAVÉRSKE RYTECKÉ umenie GRAVÉRA - ZLATNÍKA KOVO-

Mladý Karol Róbert na denári

RYTCA. Aj nami vyhotovená kráľovská koruna s okrúhlymi drahokamami sa mi na vypuncovanom razidle vydarila. (23) Bol som natešený a hrdý. Aj Karol Róbert sa zo svojich prvých mincí veľmi tešil, ale neodpustil si uštipačnú poznámku: „Vyzerám na nich ako štvorročný, veď pred desiatimi rokmi som ešte nebol kráľom.“ Florentskí bankári, požičiavajúci nám peniaze, ktorými sa mala ďalej financovať naša uhorská výprava, nám namiesto peňazí poslali nových talianskych žoldnierov a odkaz, aby sme dobyli Budín. Po korunovácii za pomoci Matúša Čáka sa totiž v Budíne usídlil syn českého kráľa a ďalší adept na uhorský trón kráľ Ladislav V. Aj s novými žoldnierzmi nás bolo málo a protivníci nás prenasledovali až do Chorvátska. (24) Vrátili sme sa do Záhrebu.

1303 - 15. rok. Konečne sme mali čas na zlatnícke práce. Nemali sme zlato ani striebro, nemali sme ich z čoho vyrábať. Otec ma učil a doučoval stále ďalšie a ďalšie zlatnícke techniky. Pri výrobe mečov, dýk, šablí a nožov sme sa stali majstrami vo výrobe, zocelovaní, kalení, popúšťaní a ostrení železa, preto sme sa s otcom venovali aj výrobe zlatníckych nástrojov. Magister Fyczko, alias Tucko, Magister Hypolit a otcov brat Gery, či Greg Gallicus, ktorých do uhorskej výpravy presadili florentskí finančníci, aby v Uhorsku obsadili lukratívne posty, zabezpečujúce kontrolu a splácanie pôžičiek, sa vrátili do Florencie. Florentské banky nám stále neposlali dohodnuté peniaze. Strácali nádej, či sa im peniaze investované do výpravy niekedy vrátia. Karol Róbert sa musel ponížiť a prosíkať v Neapole o peniaze. Najviac mu pomohla jeho milujúca stará mama Mária, ktorá svoju zlatú kráľovskú korunu i iné svoje klenoty dala do „záložne“, do florentskej banky Bardi a Peruzzi. (25)

1304 - 16. rok. Otec doteraz zlatnícku techniku RYTIA a GRAVÍROVANIA používal na vyrývanie výzdoby do vzácnych drieb, perlete, korálu, kostí, jantáru, slonoviny a len málokedy na rytie do mäkkého zlata a striebra. Vedel síce, že do kovov, hlavne do množstva bronzových zrkadiel, už pred vyše tisícšesťsto rokmi rydlami RYLI, GRAVÍROVALI „naši“ Etruskovia. (26) Lenže on i iní zlatníci si rytie pre rýchle otupovanie a ulamovanie špičiek ryteckých „nožov“ a ich pomerne ťažkú, zdĺhavú nápravu neoblúbili. Pre zlomené rydlo a zranenie ruky, ktoré si otec privodil pri silnom tlačení na odrývané železo, sa rydlám vyhýbal aj pri „rezaní“, výrobe železných mincových kolkov. Tvrdil, že puncovaním vyhlbí to isté

Florén mesta Florencie, 13. st.

do železa päť krát rýchlejšie ako rytím a výsledok je takmer nerozlíšiteľný. Názor trochu zmenil, keď sme rytecké nože - rydlá začali vyrábať z nášho kvalitnejšie zoceleného železa.

1305 - 17. rok. Karol Róbert sa dozvedel, že do Čiech vyvezenú svätostefanskú korunu dal Václav III. Otovi Bavorskému, ktorý ju po ceste do Stoličného Belehradu stratil. (27) Určite by sme sa na tom „nešikoví“ len smiali, lenže on ju so šťastím zase našiel a dal sa korunovať na ďalšieho uhorského kráľa. Aj ja som sa zdokonaľoval v gravírovaní novými rydlami. Pri šrafovaní som vedel vyryť také tenučké čiariočky, aké by žiadny cizelér vypuncovať nedokázal. Karol Róbert dovolil, aby sa jeho posol po ceste do Neapola zastavil v Siene a odovzdal sadu nových rydiel môjmu bratovi. Pred poslom žartovne dodal, že ak sa Mikuláš naučí dobre ryt', tak môže prísť za nami. Požiadal som kráľa, aby som mohol Mikuláša do Uhorska priviesť na záver svojej tovarišskej vandrovky. Súhlasil.

1306 - 18. rok. Na zlatníckej tovarišskej vandrovke ma najprv lákali miesta, kde som sa nedostal ako mladý „rytier“. Zo Záhrebu som putoval do Stoličného Belehradu, Budína a Ostrihomu. Bez problémov som sa dostal aj za Dunaj, po prvýkrát do vašej zeme, ktorá mi bola „súdená“. Aj keď sa vo vašich kopcoch zlato dolovalo už po stáročia, vtedy som o tom nič nevedel. Ja som smeroval na západ. Ani v Bratislave som sa nezdržal, ponáhlal som sa do Kutnej Hory, do ktorej boli sústredené všetky mincovne českého kráľovstva. S Karolom Róbertom sme v Kutnej Hore boli už predvlani na vojenskej výprave. (28) Nepochválil som sa vám s tým. Nebolo s čím. Boli sme tam totiž ako nepriatelia. Do mincovní sme sa ani my, ani Rakúšania, či Nemci neprebojovali. Boli sme radi, že sme sa niektorí odvážlivci dostali do baní aspoň „na exkurziu“. (29)

Vlašský dvor v Kutnej Hore

1307 - 19. rok. Pracoval som vo Vlašskom dvore. Bol to opevnený komplex vysokých budov, ktoré boli spojené do nepravidelného obdĺžnika. V ich strede bol budovami uzatvorený samotný „dvor“, z ktorého sa na prízemí vchádzalo do dlhého radu 17 rovnakých dielní - „mincovní“, dovezených z jednotlivých miest kráľovstva. V dielnach sme striebro tavili, odlievali na cány, roztepávali na podlhovasté pásy plechu, z ktorých sme strihali mincové krúžky. Všetky mince sa razili len v jednej spoločnej pregérni. (30)

1308 - 20. rok. V Kutnej Hore som sa zdržal neplánovane dlho. Vyskúšal som si aj ťažkú prácu pregéra, ale najviac som pracoval u zlatníkov mimo mincovne, ktorí pre ňu vyrážali - puncovali kolký. Bol som TOVARIŠ PETR Z KUT-TUNBANE, ale trochu som sa „hral“ aj na učiteľa. Naučil som minciarskych cizeléroov vypuncované kolký dokončovať - vylepšovať rydlami. Priateľmi sa mi stali nielen vlašskí minciari

zo severu Talianska a florentskí páni Rinieri, Apardo a Cíno, ale aj môj malý zlatnícky učeň Honzík. (31) Pri odchode mu za mnou tiekli slzy... Keby som vedel, že práve v tom čase bol pri uhorskej osade Cremnychbana ťažko zranený môj otec, plakal by som tiež a ponáhlal by som sa späť do Uhorska.

1309 - 21. rok. Zatúžil som po teple Sieny, po mame a bratovi. V rámci vandrovky som sa vrátil domov. Žiaľ, mamička mi už nežila... Na moje prekvapenie, môj osemnásť-ročný brat Mikuláš zobral „žartovný“ odkaz Karola Róberta o rytí smrtelne vážne a aj s pomocou našich najkvalitnejších rydiel bol z neho vyhadávaný ZLATNÍK GRAVÉR, či špecialista KOVORYTEC. Veru, v zlatníckej technike gravírovania som mu „nesiahal ani po kolená“. Už po pár dňoch ma súril na cesty, chcel už tiež vyraziť na vandrovku. Odísť od sienskych zlatníkov sa mi nechcelo, lebo odhalili etruské tajomstvo výroby a spájania gulôčok bez spájky. (32) „Hltal“ som aj novinky z emailovania. Môj krstný otec Giovanni Pisano vynašiel v Siene nový email „de basse tailé“. (33) Tešilo ma, že som zase ORÉFICE PIETRO DA SIENA.

1310 - 22. rok. S Mikulášom sme „zlatnícky“ dobre spoznali Florenciu, Benátky a Viedeň. Nad vysokou úrovňou sme najviac žasli vo Florencii. Naučili sme sa v nej veľmi veľa nového. Od brata nášho krstného, od Vittoria Pisana sme sa vo Florencii naučili novú zlatnícku techniku NIELLO. (34) Gravírovaniu som sa podučil od brata Mikuláša, granuláciu a emailovanie sa však už ostatní učili od nás. Vo Viedni nás zastihla správa, že Karol Róbert sa už štvrtýkrát ide dať korunovať. Konечно bude v Stoličnom Belehrade korunovaný svätostefanskou korunou. (35) Hnali sme sa tam ako víchor, ale aj tak sme prišli neskoro. Natešený Karol Róbert nás privítal kráľovsky.

Otca sme tam však nenašli... Vraj je u rytiera Donča z rodu Balašovcov, ktorý predtým dlho váhal, či sa vôbec pridá na stranu Karola Róberta. (36)

1311 - 23. rok. Karol Róbert nás za otcom pustil až potom, keď sa druhýkrát oženil. (37) Pre jeho poľskú manželku sme museli s bratom Mikulášom vyrábať kráľovskú korunku a šperky zo zlata. Vyvažovali sme oči na zlaté a strieborné nádoby, ktoré zo Zvolena zaslal rytier Donč. Veď také by nedokázali vytepať a vycizelovať ani vo Florencii. Dozdobené boli i jemným gravírovaním. Vedeli a videli sme, že je to práca nášho otca. Otca sme našli na zvolenskom zámku s cizelérskym kladivkom v ruke. Ruky mal zdravé, ale chodil - krívkal len pomaličky. Pred tromi rokmi Karol Róbert poslal do Zvolena Dončovi posilu, aby aj zo šášovského panstva vyhнали Puďi Matúša Čáka Trenčianskeho.

O osadu Cremnychbana bola veľká bitka, pri ktorej mal otec hrozne zaťaté do nohy. Matúš Čák tam nechcel prísť o zlaté bane, ktoré boli jedným zo zdrojov jeho bohatstva a moci. (38) Keď sa otec trochu vyliečil, nevedel sa nasýtiť zlatníckej práce. A náš Karol Róbert sa rád predvádzal... Aj keď mal vo Florencii veľké dlhy, už rád štedro „kráľovsky“ rozdával krásne zlatnícke práce, ktoré reprezentovali „vysokú úroveň a bohatstvo jeho kráľovstva“ (napríklad aj v terajšom Nemecku).

1312 - 24. rok. Rytier Donč, Karol Róbert a tým ani my, zlatníci, sme už na nedostatok drahých kovov netrpeli. S akotak uzdraveným, krívkajúcim otcom sme sa vrátili do Budína. A bol zo mňa TOVARIŠ PÉTER Z BUDÍNA. S otcom sme pre Karola Róberta vytvorili množstvo obdivovaných predmetov. Pokoj sme však nemali. Znovu som sa musel priučiť aj bojovému umeniu rytierov. Matúš Čák si dovolil zaútočiť aj na Budín. Čo sa mu nepodarilo v Budíne, to sa jeho a Omodejo-

vým vojakom takmer podarilo kúštiček od Košíc. (39) V bitke pri Rozhanovciach som bojoval ako lev, ale presila bola strašná. Zomierali aj moji najlepši kamaráti z malej kráľovskej družiny, s ktorými som pred dvanástimi rokmi doputoval do Uhorska z Neapola. Tá najhroznejšia strata ma postrela vtedy, keď padol zástavník, ktorý nemohol bojovať s chorou nohou - žiaľ, bol to môj otec! (40) Keď sme boli s Karolom Róbertom už beznádejne obkolesení a „lúčili sa so životom“ pomohli nám rytieri z rádu Johanitov, spišskí Sasi a košickí mešťania. (41)

1313 - 25. rok. Karol Róbert odmeňoval zhabanými majetkami premožených šľachticov tých, ktorí mu pomáhali vo víťazných bojoch. O dôležitých rozhodnutiach a o rozdávaní majetkov sa radil hlavne so svojimi Drugethovcami. Väčšinou mu poradili, aby obdaroval ich... (42) Ani na mňa však „nezabudol“. Opäť ma „obdaroval“ čestnou úlohou, mal som mu pomôcť vybojovať ďalší hrad - Lublow na severe Uhorska, teda hrad Lubovňa na severnej hranici vášho Slovenska. Keď sme hrad dobyli, tak kastelánom neurobil mňa, ale svojho najstaršieho rytiera Tomáša Sečianskeho. (43) Utešil ma slovami, že na svoj sľub, že zo mňa urobí veľkého pána, nezabudol. Že aj na mňa príde rad, ale zatiaľ má so mnou iné plány, ktoré sa mi budú páčiť viac ako nekonečné boje... Už po smrti otca ma povýšil na majstra - bol zo mňa **MAGISTER PETRUS GALLICUS**. A teraz mi udelil hrdý titul môjho nebohého otca - „**MAJSTER PETER, HLAVNÝ KRÁĽOVSKÝ ZLATNÍK MINCIAR**“. (44) Nelogicky ma hneď na to od seba „odohnal“ domov do Talianska, do Benátok, Florencie, Sieny, Ríma a Neapola.

Anjuovský hrad Castel Nuovo v Neapole

1314 - 26. rok. Karol Róbert mi už druhý rok platil ďalšie zlatnícke vzdelávanie, ktoré nazval „majstrovská vandrovka“. Chcel, aby som dohnal to, čo som zmeškal pri výrobe zbraní a pri vojenských výpravách. Bolo mu jasné, že ani ja, ani môj brat nedosahujeme vysoké zlatnícke majstrovstvo nášho otca, ktorého posledné práce daroval Uhorskej kaplnke Münster v Aachene. (45) Že som na nich otcovi pomáhal aj ja, to si podľa mojich puncov môžete overiť v tejto najzápadnejšej časti súčasného Nemecka.

1315 - 27. rok. Na svojej vandrovke som bol kráľom poverený aj „baníckymi“ a dokonca aj „náborovými“ úlohami. Ako „putovný majster“ som v talianskych mestách vytváral malé zlaté šperkárské, veľké strieborné kovotepecké, ale aj maličké železné cizelérské - minciarske práce. Doučal som sa tisíce zlatníckych drobností, z ktorých sa skladá zlatnícke majstrovstvo. Na každoročné stretnutie s Karolom Róbertom som šiel po prvýkrát do pokojného sedmohradskeho Temešváru, do ktorého sa s dvorom presťahoval. Na moje

prekvapenie, ho najviac zaujímali moje „špionážne“ poznatky o baníckych novinkách. Aby som vraj lepšie vedel, že na čo sa mám pri „vandrovani“ zamerať, poslal ma zase k Dončovi do Zvolena. Spolu sme obišli jeho bane pri Banskej Bystrici i v Banskej Štiavnici. (46) Najviac sa mi určite páčilo pri Súsole na okraji jeho šášovského panstva - v baníckej osade Cremnychbana. Tak som sa po polovici svojho života po prvýkrát dostal do vašej - do našej **ZLATEJ KREMNICE**.

O druhej polovici svojho života vám porozprávam nabudúce. Ak potrebujete rozlíšiť, na čo som si po sedemsto rokoch spomenul presne a kde a koľko som si už musel vypomôcť svojou fantáziou, tak si to podľa čísiel v zátvorkách zistíte v nižšie uvedenej literatúre.

MAGISTER PETRUS GALLICUS

Literatúra :

- 1) Toranová, Eva: Zlatníctvo na Slovensku, Bratislava 1975, s. 30.
- 2) Švihran, Ladislav: Kto nám vládol, Bratislava 1999, s. 55.
- 3) Köszegey, Elemér: Magyarország ötvössjegyek, Budapešť 1936, s. 369.
- 4) Vokáčová, Věra: Granulace. In: Šperkařství č. 4/1975, s. 65.
- 5) Ako pozn. č. 3.
- 6) Augusta, J. M.: Rukověť sběratelova. Praha 1927 (2000), s. 924.
- 7) Kolektív autorov: Slovenský biografický slovník III., K - L, Martin 1989, s. 41.
- 8) Maurois, André: Dějiny Francie. Praha 1994, s. 11.
- 9) Špaňár - Hrabovský: Latinsko - slovenský slovník. Bratislava 1969, s. 270.
- 10) Stehlíková, Dana: Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví. Praha 2003, s. 89.
- 11) Täubel, Karel: Zlatnictví. Praha 1975, s. 82.
- 12) Šafránková - Nagyová: Technológia pre učebný odbor Zlatník a klenotník. Bratislava 1999, s. 74.
- 13) Dümmerth, D.: Az Anjou-ház nyomában. Szombathely 1982, s. 221.
- 14) Michelettiová, Emma: Florencia. Bratislava 1996, s. 11.
- 15) Ako pozn. č. 9.
- 16) Fejér, Georgius: Codex diplomaticus ecclesiasticus et civilis, VIII/3, Pest 1866?, s. 508.
- 17) Nohejlová - Prátová, E.: Základy numismatiky. Praha 1986, s. 292.
- 18) Ako pozn. č. 14, s. 221.
- 19) Ako pozn. č. 13, s. 222.
- 20) Brezováková, Blanka: Politický zápas Anjouovcov o uhorskú korunu. In: Historický časopis č. 6/1991, s. 575.
- 21) Kolektív autorov: Slovensko - Dejiny. Bratislava 1971, s. 253.
- 22) Ako pozn. č. 20, s. 576.
- 23) Ako pozn. č. 13, neočíslovaná obrazová príloha.
- 24) Ako pozn. č. 2, s. 53.
- 25) Ako pozn. č. 20, s. 582.
- 26) Lukašin, Alfonz: Etruskovia známi neznámi. Košice 2003, obr. medzi s. 82 - 83.
- 27) Segeš, V. - Višváder, F.: Kniha kráľov. Bratislava 1998, s. 136.
- 28) Ako pozn. č. 20, s. 584.
- 29) Lamoš, Teodor: Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 - 1430, Banská Bystrica 1969, s. 37.
- 30) Turistický sprievodca po Vlašskom Dvore. Kutná Hora 2007.
- 31) Ako pozn. č. 29, s. 43.
- 32) Mišík, Peter: Použitie zlatých a strieborných guľôčok. In: Klenotnícky časopis Opál 2005/IV, Bratislava, s. 12.
- 33) Ako pozn. č. 6, s. 664.
- 34) Ako pozn. č. 6, s. 604.
- 35) Ako pozn. č. 27, s. 137.
- 36) Buran, Dušan a kol.: Gotika. Bratislava 2003, s. 596.
- 37) Ako pozn. č. 27, s. 133.
- 38) Ako pozn. č. 2, mapa na s. 52.
- 39) Ako pozn. č. 27, s. 137.
- 40) Ako pozn. č. 2, s. 54.
- 41) Ako pozn. č. 27, s. 138.
- 42) Slivka, Michal: Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty. In: Slovenská numizmatika XI/1990, Bratislava, s. 93.
- 43) Števík, Miroslav: Stará Lubovňa v premenách storočí. Stará Lubovňa 2006, s. 13.
- 44) Toranová, Eva: Zlatníctvo na Slovensku. Bratislava 1983, s. 22.
- 45) Ako pozn. č. 36, s. 805.
- 46) Ako pozn. č. 2, mapa na s. 52.

Zusammenfassung

Bin ich, Meister Peter aus Kremnitz, Autor des ersten Kremnitzer Siegelstocks und der Münzen? 1. Teil

Der Beitrag, der vom Goldschmied Peter Mišík aus Kremnitz geschrieben wurde, ist ein interessantes Experiment, in dem der Autor versucht, das Lebensschicksal des Goldschmieds und Stechers Meister Peter Gallica, geboren im Jahr 1288 in der mittelitalienischen Siena, nahe zu bringen. Im Jahr 1300 kam er als Mitglied der Forschungsreise des künftigen ungarischen Königs Karol Róbert von Anjou mit seinem Vater nach Ungarn, wo beide vor allem als Goldschmiede und Münzer tätig waren. Das Leben von Meister Peter wird am Hintergrund der zeitgenössischen politischen Ereignisse und Lebensgeschichten des aus dem italienischen Neapel kommenden Königs Karol Róbert von Anjou beschrieben. Der

Beitrag von Peter Mišík ist keine klassische wissenschaftliche historische Studie. Aus dem Grunde der Lückenhaftigkeit des Quellenmaterials und auch aus dem Grunde, dass das „Ambiente“ gebildet wird, entschied sich der Autor, den Text als historische Erzählung, bzw. als belletrisierte Literatur der Fakten zu verarbeiten. Dabei hält er formal an dem zeitgenössischen chronikalischen Stil des Schreibens, in dem einzelne Ereignisse chronologisch den Jahren nach gereiht werden. Auf allen Stellen, wo er aus der Fachliteratur auskommt, gibt es einen Verweis auf die betreffende Publikation, angeführt im Literaturverzeichnis hinter dem Text. Der Autor macht uns mit dem Schicksal von Meister Peter im ersten Teil seines Beitrags bis zum Jahr 1315 bekannt. Im nächsten Teil erfahren wir etwas Näheres über die Beziehung von Meister Peter zu Kremnica, zu den ersten im Kremnitzer Münzhoof gestanzten Münzen und zu dem ältesten städtischen Siegelstock aus dem Jahr 1331.

Po zbojníckych chodníčkoch

dejepisná črta z drevných čias mesta Kremnice

Daniel Kianička

Zbojnícka tradícia tvorí neoddeliteľnú súčasť ľudovej slovesnosti národov Európy. Zvlášť veľký význam mala pre etniká žijúce v Uhorsku, teda aj pre Slovákov, Maďarov alebo uhorských Nemcov. Dôvodom bol prevažujúci agrárny charakter krajiny a poddanský spôsob života väčšiny obyvateľstva. V podstate jediným priemyselným odvetvím bolo baníctvo. Obyčajní baníci mali však takisto ťažký život, keďže si na živobytie museli zarábať každodennou náročnou prácou v bani. O zbojníkoch tak vznikali rôzne legendy, ktoré mali výrazný sociálny podtext. Ľudová kultúra vyzdvihovala najmä pozitívny rozmer zbojníctva, kedy zbojníci „bohatým brali a chudobným rozdávali“. Veľmi dôležitá v tejto spojitosti bola symbolika vykúpenia, reprezentovaná motívom vzdoru a obete zbojníka, ktorý býval dolapený a potrestaný. Svoj nezastupiteľný význam mal aj naráťový rozmer zbojníckych legiend, ktoré, podobne ako rozprávky, uspokojovali túžbu ľudí po dobrodružstvách a fantastike. Symbolický zbojnícky fenomén je integrálnou súčasťou európskej kultúry, veď hádam neexistuje človek, ktorý by nepoznal anglického

zbojníka Robina Hooda, talianskeho Rinalda Rinaldiniho, francúzskeho Cartoucha či rakúskeho Johana Georga Grasla (od neho je napokon i odvodený termín „grázlel“). Na Slovensku sú známi i Čech Václav Babinský, Ukrajinec Nikolaj Šuhaj lúpežník a maďarskí zbojníci Jóska Sobri a Sándor Rózsa.

Zbojnícke legendy vznikali spravidla dvoma spôsobmi – buď mýtizáciou života skutočného zbojníka alebo vymyslením si bájneho hrdinu. Napriek tomu, že zo zbojníckeho života boli akcentované „pozitívne“ stránky ich života, tradícia nevykresľovala postavu zbojníka vždy jednoznačne – na jednej strane to bol spravodlivý, odvážny a hrdý človek z ľudu, na

druhej zas krutý či ľstivý jednotlivec, nerešpektujúci zákon. V písomných prameňoch sa stretávame so skutočnými, reálnymi zbojníkmi na území dnešného Slovenska už od 11. storočia. Najpočetnejšie zmienky však pochádzajú zo 17. a 18. storočia, pričom zbojníci pôsobili predovšetkým v horských oblastiach. Zbojníci boli silným inšpiračným zdrojom ľudovej kultúry, čo dokázala napríklad aj príprava Etnografického atlasu Slovenska v roku 1990, kedy sa ukázalo, že z 250 skúmaných lokalít existuje zbojnícka tradícia v 88 obciach. Treba však povedať, že väčšina legiend o zbojníkoch mala regionálny charakter. Verejnosti je okrem Juraja Jánošíka známy možno ešte Uhorčík či Hrajnoha, o ostatných sa však vo všeobecnosti vie len málo. Patria medzi nich napríklad Fedor Hlavatý, Jendruš, Matej Klinovský, Jakub Surovec, Michal Vdovec či Karol Poroňský. O existencii ďalších zbojníkov sa v súčasnosti dozvedáme z nepreberného množstva nepublikovaných písomných prameňov, uložených v archívoch, ktoré postupne spracovávajú a prezentujú verejnosti historici. Opačným extrémom je spomenutý Jánošík (*1688 – odsúdený na trest smrti v decembri

roku 1713), ktorý sa stal ako doslova národný hrdina súčasťou historickej pamäte Slovákov. A to aj napriek tomu, že zbíjal v podstate iba niečo okolo roka a pramene nepotvrdzujú mýtus o obdarovávaní chudobných. Navyše, okrem toho, že bojoval v povstaleckej armáde Františka II. Rákociho, pôsobil aj pod zástavami cisára, čo je v protiklade k mýtu o Jánošíkovi ako povstalcovi a odbojníkovi. No a keďže so svojou družinou, ktorej bol kapitánom, zbíjali od septembra roku 1711 do októbra 1712 iba na časti územia severozápadného Slovenska, padá i legenda o ňom ako významnom celoslovenskom zbojníkovi. Pri vzniku tradície o Jurajovi Jánošíkovi ako legendár-

Kremnický terč s vyobrazením zbojníkov (1839), NBS - MMM Kremnica

nom zbojníkovi zohrala ústrednú úlohu zrejme skutočnosť, že mu nebola dokázaná vražda, ako aj jeho „hrdinská“ smrť na šibenici (zavesení na hák) v mladom veku. Veľmi dôležitú úlohu pri národnej mýtizácii Jánošíka zohrala v 18. a potom naplno v 19. a 20. storočí slovenská vzdelanecká a politická elita, ktorá si jánošíkovskú legendu osvojila a naplno rozvíjala.

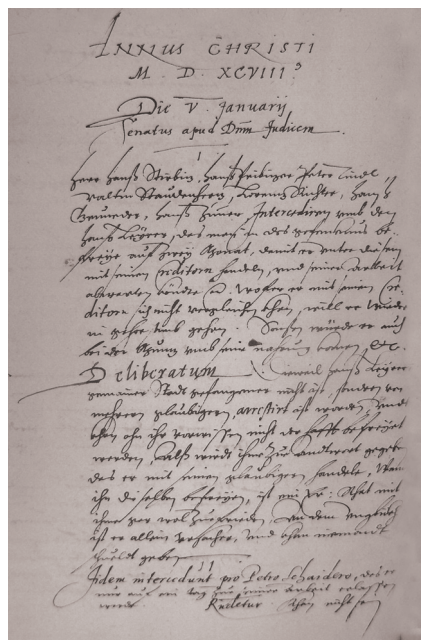
So zbojníckou tradíciou sa stretávame aj v Kremnici – stelesňuje ju napríklad povest' o kremnických zámockých zbojníkoch. Bohaté historické pramene kremnického mestského archívu nás však informujú aj o existencii zbojníkov, ktorí v minulosti skutočne zbíjali v okolí mesta alebo dokonca z neho priamo pochádzali. Na nasledujúcich riadkoch Vás zoznámim s osudmi dvoch zbojníkov zo 16. storočia. Je potom už len na nás, či z ich životov vytvoríme tradíciou novú zbojnícku legendu. Ešte predtým sa však krátko pristavme pri spomenutej zbojníckej povesti.

Hovorí sa v nej o tom, že na mieste dnešného Mestského hradu v Kremnici bola kedysi iba pustá skala. No a v nej bola tajná jaskyňa, ktorú obývali odvážni zbojníci a v nej si aj schovávali ulúpené poklady. Kremnickí mešťania sa ich veľmi báli, pretože sa nešťitili ani zabiť. Ukrývali pred nimi seba i svoje peniaze. Na druhej strane im ich bohatstvo závideli, a preto im činnosť chceli zaraziť a zmocniť sa ich pokladov. To však bolo veľmi ťažké, pretože zbojníci dokázali prekaziť každý sľubný plán. Zrejme mali medzi mešťanmi svojho človeka. A keby sa i plán podarilo realizovať, hrozila obyvateľom krvavá zbojnícka pomsta. Napokon bolo rozhodnuté, že sa každý večer jeden mešťan dobrovoľne, a za vysokú odmenu, vyberie do jaskyne a pokúsi sa vyslediť zbojnícku skrýš. Všetky pokusy však stroskotávali na bdelosti zbojníkov. Každý mešťan, ktorý sa večer vybral do podzemia, bol ráno nájdený mŕtvy pred vchodom do jaskyne. Mešťania boli zúfalí a chceli sa svojho plánu celkom vzdať. Vtedy sa prihlásil jeden z najchudobnejších mešťanov a povedal, že skúsi ísť do jaskyne, len aby mu dali jedlo a pitie. Potom ako sa odvážlivec spustil dnu, začal s veľkou chuťou jesť a piť. Okolo polnoci sa pred ním zjavil obrovský chlap s bielou holočskou zásterou a dýkou na ľavej strane pásu a zručal: „Pod' sem, nech ťa oholí!“ Mešťan ho však napriek tomu ponúkol jedlom a pitím. Keď sa zbojník dobre najedol a napil, smelého Kremničana oholil dýkou. Potom riekol: „No a teraz pod'!“ V tej chvíli si mešťan pomyslel, že je s ním načisto koniec. Na jeho veľké prekvapenie ho ale zbojník – obor zaviedol do siene s ulúpenými pokladmi a povedal mu, že navždy so svojimi kumpánmi opustia Kremnicu. To všetko za jeho odvahu a pohostinnosť. Navyše dal zbojník chudobnému mešťanovi tri sudy plné zlata a peňazí, z ktorých jeden mal pripadnúť samotnému mešťanovi, druhý chudobe a tretí mestskej rade. Potom sa stratil. Na prekvapenie radných pánov stojacich ráno pred jaskyňou, vyšiel z nej odvážlivec nielen živý, ale aj s veselou tvárou a pokladom. Odvtedy mala Kremnica od zbojníkov pokoj. Mešťania dali všetky vstupy do podzemnej jaskyne zamurovať a za peniaze, ktoré mestu darovali zbojníci, dali na skale vystavať nádherný zámok (hrad) s kostolom, vybudovaným z úcty k Bohu. Opevnenie hradu poskytlo mešťanom potrebnú obranu a ochranu, za čo museli byť vďační vlastne zbojníkom, ktorých sa pôvodne tak báli.

Toľko teda povest' o krutých zbojníkoch, ktorá sa ale napokon skončila happyendom. Na rozdiel od nej bývala realita v minulosti častokrát oveľa prozaickejšia a v mnohých prípadoch i tvrdšia. Presvedča nás o tom prípad dolapených a uväznených zbojníkov Štefana Duška (Duschkho), inak Rauschera, a Dražana (Drasan), prejednávany kremnickým mestským súdom 8. januára 1598. Duško sa po tom, ako ušiel z väzenia, dopustil viacerých zločinov. Keďže o oboch menovaných išli

zlé chýry, viacerí ľudia tvrdili, že im v lese ukradli šaty a ryby, Duško sa vlúpал k Janíkovcom na tzv. Schlaifänchli, ako aj pre mnohé ďalšie podozrenia, bolo rozhodnuté, že budú obidvaja podrobení večer 8. januára výsluchu s mučením. O Duškovi sa vedelo, že sa často zdržuje na Veterníku pri Kremnici, ako i to, že nežije usadlým spôsobom života, ale zbíja po horách. V zbojníckej bande sa zoznámil okrem iných aj s Dražanom, obaja však spolupracovali iba krátky čas. Počas výsluchu doznal niektoré zločiny Duško dobrovoľne, no k ďalším sa priznal až po mučení. Ich plný výpočet obsahuje jeho výpoveď, zaznamenaná v Kuriálnom protokole mesta Kremnice z roku 1598, ktorý je uložený v Štátnom archíve v Kremnici. Výpoveď sa začína latinskou in-

voakáciou: Ne projecias nos domine a facie tua, et spiritum sanctum tuum ne auferas a nobis, teda Neodháňaj nás Bože spred Tvojej tváre a neposielaj od nás Tvojho Ducha svätého. Potom nasledujú jeden po druhom Duškove zločiny. V predchádzajúcich rokoch ukradol veľa vecí pánovi Schetzovi, ale aj iným a potom ich rozpredal na Nevoľnom (Nebol-

Kuriálny protokol z roku 1598, ŠA Kremnica

na) a vo Verovciach (Verocz). Na Hornej Vsi odcudzil Hansovi Rickschloßovi med a včely, v Kopernici zobral jednému roľníkovi 5 úľov. Zo špitála nie tak dávno ukradol s Dražanom 3 kozy, ktoré potom zabili a zjedli u Leonarda Tindla. Jonášovi Knapovi odvieďol spod Štosa dve strakaté kravy (Schegen), neskôr mu ich ale vrátili. Palfueßovi ukradol Duško náradie z mlyna, kadečo zobral aj Baltazárovi Mickenauovi (Migkenaw) a Mikušovi (Mikusch) z Hornej Vsi, so všetkými sa ale neskôr, čo i len čiastočne, vyrovnal. Durdovi ukradol železný prsteň a predal ho na Starej Kremničke Schmiedtovi. O pohári (Bcher), ktorý sa stratil na Veterníku na jednej svadbe, povedal, že ho predal Lukáš Chmelík v Košiciach. Viackrát sa jemu i jeho kumpánom podarilo ľudom odcudziť aj väčšie čiastky peňazí. Durdovi a Maršálekovi (Marchalekho) ukradol peniaze, nevedelo sa však koľko. Martinovi Groschovi zas približne 12 zlatých (z ktorých mu neskôr časť vrátil) a s tromi spoločníkmi dvakrát na Kozích chrbtoch spolu 28 zlatých a 24 denárov. Uvedené Kozie chrbty boli strategicky výhodným miestom pre lúpeže v lese na ceste z Handlovej do Kunešova, ktoré zbojníci obľubovali. Do zbojníckej bandy, v ktorej pôsobil Duško, patrili ešte Peter Frantz, Leonard Tindl a Mikuš Valach (Walach), ktorý býval pri Banskej Bystrici. O Petrovi Frantzovi sa konštatuje, že ukradol zo špitála hus a potom ju chcel na počudovanie predať iba za dva holuby. Zbojníci chceli krátko pred Duškovým dolapením pospolu prepadnúť za Lúčkami jedného obchodníka, ten ich však zbadal a rýchlo sa vrátil späť do dediny. Tým sa súpis Duškových zločinov končí. Je pozoruhodné, že za príčinu toho, že sa dal na zbojstvo, označil nároky svojej manželky,

ktorá od neho chcela vždy viac, ako dokázal zarobiť prácou. O mužových krádežiach dobre vedela, dokonca sama rozpredala ním ukradnutý med za 13 denárov. Mestská vrchnosť ju podozrievala okrem toho aj z previnení proti 7. prikázaniu, t. j., že sa dopustila - ako sa uvádza v prameni - "kurevstva" (huerererey).

9. januára 1598 o 11. hodine predpoludním vyniesla kremnická mestská rada rozsudok v kauze Štefana Duška alias Rauschera, ktorý trikrát potvrdil svoju výpoveď. Napriek tomu, že Duško zbíjal aj z existenčných dôvodov, odsúdený bol na trest smrti obesením na šibenici. Jeho poprava mala byť výstrahou pre všetkých, ktorí by sa chceli dať na zbojstvo. Posledným prianím odsúdeného bolo, aby z jeho trestu neboli vyvodzované dôsledky pre jeho deti.

Druhým zbojníkom, o ktorom si čo-to povieme, bol Hans Lucas. 19. októbra 1575 oznámili richtár a rada mesta Banská Bystrica predstaveným mesta Kremnice, že bol poddanými, patriacimi ku komorskému dvoru, uväznený Ján Lucas z Kremnice, ktorý nedávno - ako sám dobrovoľne priznal - zavraždil Beutlera z Radvane, idúceho na jarmok do Svätého Križa (Creutz). Komorský správca ho dal vypočuť banskobystričskou mestskou radou, pretože sa už dlho potuloval po okolí a dopustil sa mnohých zločinov. Útrpnému právu, teda výsluchu spojenému s mučením, podrobila Lucasa banskobystričská mestská rada 21. októbra. Obvinený bol na základe listu kremnickej mestskej rady a pri vypočúvaní priznal nasledovné: Potvrdil, že udrel Beutlera z Radvane, „nemyslel si však, že by ho udrel príliš silno“, pretože „mu uštedril nie viac ako jednu ranu puškou“. Okrem toho vzal Beutlerovi peniaze, nie však viac ako 12 a 1/2 denára a jedno vrečko, ktoré dal zámočníkovi v Slovenskej Ľupči (Lipsch). Petrovi Foytovi zobral z truhlice, ktorú našiel otvorenú, 6 dukátov a väčšie množstvo drobných mincí. Ukradol mu i ďalších 15 dukátov a drobné mince, pričom nevedel povedať, koľko ich bolo. Zároveň uviedol, že Foyta okradol o peniaze za jeho života nie viac ako tri razy. Neskôr doznal, že dotýčenému nadvakrát odcudzil aj iných 15 dukátov a drobné mince zabalené v šatke v celkovej hodnote 20 zlatých, pričom truhlicu, v ktorej ležali, vylomil sekerou. Je zaujímavé, že Lucas bol Foytovým podnájomníkom, pretože sa v archívnom prameni uvádza, že od komory v dome Petra Foyta, kde prespával, mal paktúč. Pri výsluchu vyšli najavo aj viaceré ďalšie krádeže. Michalovi Pilzovi ukradol 12 toliarov, ktoré mu ale na druhý deň vrátil. Henrichovi Schaiderovi sa zas vyhrážal, že ho zastrelí. Svojmu švagrovi odcudzil z truhlice 3 toliare, ako i jeden kabát, ktorý predal za 5 zlatých a 75 denárov istej Kolárovej na Dolnej ulici v Banskej Bystrici. V kremnickej mincovni ukradol, ako sám uviedol, „nie viac ako štyri platničky na razbu denárov“ a dal si ich vyraziť Petrovi Rabovi, za čo mu dal žajdlík vína. Rab vypovedal, že netušil, že platničky sú kradnuté. V Ľubietovej zobral Ján Lucas Lorintzovmu synovi pušku. Prsteň, ktorý predal za 1 zlatý a 50 denárov manželke Pavla Goltschmida, tiež niekde ukradol. Olúpil i tri nemenované ženy, ktorým odcudzil 3 zlaté. Okrem toho naháňal aj jedného chlapca a ženu, ako i tri ženy z Banskej Bystrice, ktorým ukradol chlieb a niekoľko denárov. Istí čas bol Lucas členom malej zbojníckej bandy, do ktorej okrem neho patrili valasi Pavol Ďurík (Durickh), Michal Doßd, Juraj a Gašpar. S nimi 4 týždne lúpil po horách. Kradli na tzv. Geschaidte pri Banskej Štiavnici, potom sa usadili v smrekovom lese (Fichtwaldt) a olúpili tam veľa žien. Prišli si na pekné peniaze, ktoré si rozdelili pred tým, ako sa rozišli. Neskôr sa Lucas pohyboval v okolí Ľubietovej. K Lucasovým kumpánom patrili aj Pavol Piškher, ktorý dvakrát ukradol v kremnickej mincovni za veľkú hrst mincových platničiek a vlastnoručne z

nich vyrazil mince. Okrem toho odcudzil aj platničky na razbu toliarov - raz 10, druhýkrát 12 kusov, čo videli Pavol Schmidt a Baltazár Lucaß a oznámili to vardajnovi (predstavenému) mincovne Valentínovi Leinerovi. Z pramenného materiálu sa, žiaľ, nedozvedáme, ako zbojník Hans Lucas dopadol. Nie je však vylúčené, že bol aj on odsúdený na trest smrti, keďže sú známe prípady, kedy boli zbojníci popravení aj za menej závažné zločiny a nemuseli sa ani dopustiť vraždy ako Hans Lucas.

Zbojníci kradli v minulosti všetko, z čoho mohli mať nejaký profit - okrem mincí to boli drahocennosti, odevy či poľnohospodárske produkty. Peniaze odcudzili človeku jednoducho vtedy, ak ich u neho, prípadne v jeho obydli našli. Zbojníctvo bolo v 16. storočí pomerne rozšíreným javom. Zbojníci a lupiči sa regrutovali z nižších spoločenských vrstiev, pričom k zbojstvu ich nútil najmä materiálny nedostatok.

Pramene a literatúra:

- Štátny archív B. Bystrica - pobočka Kremnica, fmd Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, fons 24, fasc. 2, nro. 203 a Kuriálny protokol z rokov 1594 - 1598, s. 493 - 498.
- Melzer, R. - Kurbel, R. - Rückschloß, J.: Kremnitz - Kremnica. Eine ehemals deutsche Bergstadt in der mittleren Slowakei. Hilfsbund Karpaten-deutscher Katholiken e. V. Stuttgart 1991.
- Hložková, H.: Národný hrdina Juraj Jánošík. In: Mýty naše slovenské (zost. E. Krekovič, E. Mannová a E. Krekovičová). Academic Electronic Press, Bratislava 2005.
- Kronika Slovenska I. - od n. jstárších čias do konca 19. storočia. Fortuna Print a Adox, Bratislava 1998.
- Szabó, I. - Stano, M.: Osudy slavných zbojníků. Vydavatelstvo štúdio humoru a satiry, Bratislava 2004.

Zusammenfassung

Auf Räuberpfaden

Eine geschichtliche Skizze aus alten Zeiten der Stadt Kremnitz

Die Räubertradition ist ein untrennbarer Bestandteil der Volkskultur Europas. Es gibt wohl kaum einen Menschen, der den englischen Räuber Robin Hood oder den französischen Cartouche nicht kennt.

Die Räubersagen entstanden entweder als Mythisierung des Lebens eines realen Räubers oder als Erfindung eines neuen legendären Helden. In schriftlichen Quellen begegnet man ihnen schon ab dem 11. Jahrhundert. Die Räubertradition in Kremnitz verkörpert sich in der Sage von den Kremnitzer Schloßräubern. Darin wird erzählt, dass die Räuber in einer Felsenhöhle hausten und dort eine große Menge Schätze verbargen. Die Kremnitzer Bürger hatten Angst vor ihnen. Aber es lockte sie zugleich ihr Reichtum, den sie ihnen wegnehmen wollten. Dies gelang ihnen aber lange Zeit nicht und viele Bürger sind dabei ums Leben gekommen. Eines Tages ging schließlich einer der ärmsten Bürger in die unterirdischen Gänge. Als er einen Räuber antraf, hat er ihm Essen und Trinken angeboten. Für seine Gastfreundschaft und Kühnheit hat ihm der Räuber 3 Fässer voll Geld und Gold geschenkt. Die Räuber haben fortan die Stadt für immer verlassen. Für das Geld haben die Bürger auf dem „Räuberfelsen“ eine wunderschöne Burg bauen lassen.

Einer der realen, schriftlich belegten Räuber war Stefan Duschko alias Rauscher, dessen Fall am 8. Jänner 1598 der Kremnitzer Stadtrat behandelte. Freiwillig und auch unter Folter bekannte er, dass er Geld, Bienenstöcke, Honig, Ziegen, Werkzeug, Ringe usw. gestohlen hat. Am 9. Jänner um 11 Uhr vormittags wurde er vom Stadtrat zum Tode am Galgen verurteilt.

Kremnické hutníctvo v 18. storočí - zamestnanci hút -

Ivana Niklesová

Personál huty

O pracovníkoch v hutníckej oblasti sa nám podarilo zistiť nejaké informácie až z údajov z Mestskej rady a jej zastúpenia, známeho zo súpisu zo 16. storočia a následného 17. storočia.

Mestská rada mala 12 členov a na jej čele stál richtár – judex. V roku 1580 pribudol ďalší orgán mesta, a to tzv. 24-člená volená obec – Gewelte Gemein – oder Vierundzwanziger der Stadt Crembnitz. Do obidvoch týchto orgánov mesta vysielali, resp. volili zástupcov jednotlivé banské podniky.

V tejto mestskej rade bola len jedna osoba (banský majster) zviazaná s baníctvom, bola to však v mestskej rade veľmi dôležitá funkcia, lebo jej prislúchala právomoc prideľovania práva kutania a dobývania drahokovových rúd. Medzi rôznymi funkciami z roku 1568 súvisiacimi s baníctvom, ako napríklad minciar, banský podnikateľ, banský sudca či notár Leonardius Tilesius je aj lúčobník (Probator, chemik) Valentinus Leiner. Zo zoznamu vyplýva, že v tomto roku už bolo baníctvo zastúpené oveľa výraznejšie – až troma podnikateľmi, okrem toho banským majstrom a banským sudcom. Počas celého obdobia od roku 1546 (93 rokov) len v roku 1639 sú okrem mien členov mestskej rady uvedené aj ich povolania a funkcie. K stálym funkciám v mestskej rade patrí mestský kapitán (Capitaneus) a banský majster (Magister Montium). Zo zástupcov baníctva viacerí členovia aj niekoľko rokov zastávali post člena mestskej rady. Banská časť mestskej rady predstavovala silnú a vplyvnú silu, ktorá od druhej polovice 16. storočia až po druhú polovicu 17. storočia značne ovplyvňovala hospodársky a spoločenský život mesta.

O existencii a pôsobení hutníckych pracovníkov sa dozvedáme pomerne konkrétne informácie zo Zlatej knihy baníckej z roku 1764:

Cisársko-kráľovskí komorskí úradníci v Kremnici v 18. storočí

Správca baní, stúp a hút 1

Zásobovač a komorský sekretár 1

Banský merač 1

Banský šafár 1

Inšpektor stúp 1

Pisár v hute 1

Banský pisár 1

Pomocník banského šafára 1

Hutný skúšač 1

Banský protokolista 1

Pomocný inšpektora stúp 1

Protokolista v hute 1

Vrchný banský dozorca 1

Praktikant v hute 1

Šafár v hute 1

Merač rudy 1

Merač uhlia 2

Kontrolór stúp 1

Spolu 19 osôb

Poznámka:

hrubo zvýraznené pracovné funkcie sa týkajú výlučne hutníctva

V knihe existuje aj zmienka o robotníkoch v hutách:

Taviči 22

Pomocníci 22

Smenoví robotníci 11

Zháňачi striebra 2

Ich pomocníci 4

Smenoví robotníci 2

Roztĺkač piesku 1

Dozorcovia v hutách 2

Strážca 1

Pripravovač pecnej vymazávky 6

Tesári 2

Roztĺkač vzoriek 1

Úkoloví robotníci 4

Nakladač na sitá 1

Premývači 4

Chlapec 1

Pražiari liachu s majstrom 1

Spolu 97 osôb

Súhrnne teda pracovalo v hutách v Kremnici v 18. storočí 97 pracovníkov s rozličnou pracovnou činnosťou. Bližšie sa o náplni práce niektorých pracovníkov v hutníckom odvetví dozvedáme z monografie M. Kamenického Stredoslovenské striebro a jeho hutnícke spracovanie do konca 18. storočia.

Hutná skúšobňa (Agricola, 1556)

Hutný pisár (Hütten-Schreiber) – riadil celú prevádzku huty a bol za ňu osobne zodpovedný. Na čele huty stál do roku 1764, kedy sa uskutočnila reorganizácia hutných úradníkov. Odvtedy bol na čele huty hutný správca (Hüt-

ten-Verwalter) spolu s hutným kontrolórom (Hütten-Gegenhandler). Názov tejto funkcie teda nezodpovedal významu, ktorý v skutočnosti mala. Hutný pisár musel byť naslovovzatý hutnícky odborník. Robotníkom i úradníkom mohol udeľovať menšie tresty. V jeho činnosti mu pomáhal pomocník hutného pisára (Hütten-Schreibers Adjunct).

Hutný skúšač (Hütten-Probierer) – mal na starosti najmä analýzu rudy a hutných produktov huty. Vykonával zámenu rudy spolu s meračom rudy. Prevzatú rudu po vykonanej skúške (analýze) roztriedil a odvážil. Odvážená ruda bola rozdelená do jednotlivých dvorov podľa kovnatosti. Každý druh rudy dostal špeciálnu tabuľku, kde sa zaznačil rok, mesiac a deň, kedy prišla do huty, ďalej odkiaľ pochádza, číslo miesta, kde bola na dvore uložená a jej hmotnosť.

Merač rudy (Aerzmesser) – mal na starosti prebranie rudy a šlichov a jej správne uloženie v hute. Viedol presnú evidenciu všetkých druhov rúd a šlichov. Presne zaznamenával, koľko sa z nich spracovalo a koľko ostalo „v reste“, tiež koľko nových huta obdržala.

Merač uhlia (Kohlmesser) – staral sa o zásobovanie huty dreveným uhlím a jeho správnym a hospodárnym využívaním v hute. O tejto svojej činnosti viedol presnú evidenciu. Preberal drevené uhlie od uhliarov, resp. voziarov, staral sa o jeho správne uskladnenie v hute. V tomto zmysle mal úzkostlivo dbať na protipožiarne hľadiská, keďže uhliari často posielali do huty ešte horúce, tlejúce uhlie, ktoré tiež niekoľkokrát spôsobilo v hute požiare.

Hutný šafár (Hüttenschaffer) – sa nazýval aj hospodárom huty. Koncom 18. storočia sa táto funkcia nazývala „dozorca huty a skladov“. Staral sa o všetok materiál uložený v skladoch, viedol jeho presnú evidenciu. Vypracúval inventáre huty. Mal na starosti aj robotníkov, zapisoval odpracované smeny, viedol mzdové listiny.

Drevár (Hütte und Klagger Holz Schlagsbaader) – sa staral o zásobovanie huty vhodným drevom.

Hutný strážnik (Hütten-Wachter, aj keď nie je uvedený v tabuľkách predpokladáme, že táto pozícia existovala, keďže v komplexe hút sa nachádzala aj strážnica.) – strážil objekt huty v nočných hodinách.

Majstri a robotníci pri peciach: pri každej peci pracoval **tavič** spolu s **pomocníkmi a smenovými robotníkmi**. Na rozdiel od taviča a jeho pomocníka smenový robotník robil len denné smeny. Pri peciach na surové tavenie to bolo od tretej hodiny ráno do tretej hodiny poobede (teda 12 hodín). Pracovnou náplňou smenových robotníkov bolo odvážanie trosiek a ich ukladanie podľa drahokovného obsahu, dovážanie vsádzkových prímiesí (ako napr. vápenec) k peciam a iné pomocné práce.

Pri pražiacich peciach pracovali **pražiaci majstri** (Röster) so svojimi pomocníkmi (smenoví robotníci), pri zháňacej peci pracovali **zháňači** (Treiber) s pomocníkmi (starší a mladší) a smenový robotník a bol tu aj **pripravovač pece** (Gestüb-Macher).

Za mená najvýznamnejších vedúcich pracovníkov kremnickej huty v 18. storočí považujeme už spomínaného Kristiána Heüppela a Jozefa Petra Senna.

Vieme, že v roku 1731 bol Kristián Heüppel povolaný zo svojej vlasti (z Čiech) do stredoslovenskej banskej oblasti, aby tu zlepšil hutnícku technológiu výroby zlatostriebra podľa saských metalurgických postupov. V roku 1732 sa rozhodlo, že ostane na Slovensku natrvalo. V roku 1734 bol vymenovaný za hlavného hutného riaditeľa. Nielenže stál na čele kremnickej erárnej huty, ale bolo mu podriadené celé hutníctvo v stredoslovenskej banskej oblasti. V tejto funkcii bol až do svojej smrti v roku 1739. Titul hutný direktor bol vytvorený

len pre neho. Po Heüppelovej smrti hutný direktor nebol vymenovaný. Na čelo kremnickej huty bol dosadený dovtedajší expektant Michal Elzenbaum, ktorý mal titul hutný pisár. Stál na čele kremnickej huty do roku 1746. V tom roku bol preložený do žarnovickej striebornej huty. Hutný pisár žarnovickkej huty Jozef Peter Senn bol zasa preložený do Kremnice.

Jozef Peter Senn bol uznávaný odborník v oblasti zhutňovania drahokovných rúd. Spolu s Elzenbaumom boli v minulosti platenými expektantmi. V roku 1734 boli spolu vyslaní na niekoľko mesiacov do Jáchymova v Čechách a do Freibergu v Sasku, aby sa tam zdokonalili v hutníckom umení. Na takéto cesty boli vysielaní len tí najšikovnejší a najperspektívnejší expektanti. Po návrate zo Sasku sa Senn stal hutným pisárom banskoštavnickej Stadtgrundskej huty. Neskôr bol preložený do Žarnovice, kde prakticky nový hutný závod budoval. Po Heüppelovi bol s najväčšou pravdepodobnosťou práve on inštruktorom hutníctva na Mikovíniho baníckej škole. Už predtým však bol inštruktorom pre prácu na sitách na haldách.

Mzdy pracovníkov hút

V období, keď funkciu hutného pisára zastával J. P. Senn, bol jeho plat 552 zlatých ročne, okrem tohto platu dostal 30 zlatých na byt.

Jeho náместníkom bol prvý pomocník hutného pisára. V polovici 18. storočia ním bol Ján Gottfried Schrötter. Jeho ročný plat bol 300 zlatých + paušál 30 zlatých na byt. Druhým pomocníkom hutného pisára bol Karol von Eder. Jeho ročný plat bol tiež 300 zlatých + paušál 30 zlatých na byt.

Post hutného skúšača zastával Jakub Ziegler. Mal ročný fixný plat 260 zlatých (5 zlatých týždenne) + paušál 30 zlatých + špeciálny príplatok 10 zlatých na svetlo. Okrem toho dostával podľa množstva odskúšaného zlata a striebra ďalšie odmeny, celkovo odhadované asi na 200 zlatých ročne. Pred rokom 1750, z ktorého sú tieto údaje, mal teda hutný skúšač plat až 460 zlatých ročne. V roku 1751 mu bol tento plat zregulovaný na 350 zlatých ročne.

Ďalším úradníkom huty bol hutný šafár (resp. hutný správca). V polovici 18. storočia bol hutným správcom Ján Balthazar Mayer, ktorý mal ročný plat 208 zlatých (4 zlaté týždenne). Okrem toho dostával paušál 12 zlatých na byt a 3 zlaté na kancelárske potreby.

Meračom rudy a zároveň hutným protokolistom bol Jozef Walter, ktorý mal ročný plat 182 zlatých (3 zlaté a 30 gráciarov týždenne) + 12 zlatých paušál na byt. Druhým meračom rudy bol Krištof Marquarts ročným platom 156 zlatých + 12 zlatých na byt.

Z pracovníkov huty treba ešte špeciálne spomenúť meračov uhlia. Boli dvaja. Prvý merač uhlia sa volal Martin Ludwig a druhý merač uhlia Karol Freisseisen. Obaja mali rovnaký plat, a to 156 zlatých ročne (3 zlaté týždenne). Okrem toho dostávali paušál 1 zlatý na byt.

Pre poznanie kúpnej sily peňazí uvádzame aj ceny rozličných druhov tovarov v polovici 18. storočia. Tak napr. funt (asi 0,59 kg) chleba stál 1 ¼ gráciarov (ďalej len gr.), funt teľaciny 2,5 gr., slaniny 6 gr., baraniny 2 gr., bravčoviny 2,5 gr., masti 7,5 gr., soli 2 gr., žajdlík masla (4 dcl) 15 gr. Pre porovnanie s inými druhmi profesií – hlavný komorský gróf mal ročne plat 4 047 zl., banský majster v Novej Bani 446 zl., inšpektor ohňových strojov 681 zl. Z robotníckych miezd napr. robotník zarobil v mestskej tehelni za deň 10 gr., denná mzda murára bola 22,5 gr., jeho pomocníka 5 – 10 gr., robotníka pri výkope jarku 8,5 gr., kosca pre kosenie lúk 17 gr., hrabačka sena zarobila 6,5 gr. V druhej polovici 18. storočia sa postupne zvyšovali ceny potravín. Opäť pre poznanie kúpnej

sily peňazí uvádzame ceny niektorých potravín. V roku 1779 stál funt teľaciny 2 3/5 gr., bravčoviny 3 gr., baraniny 2 1/4 gr., merica múky 1,35 zl., žajdlík múky 1 3/4 gr., merica strukovín 2,6 zl., funt soli 2,5 gr., funt čerstvého masla 10 gr., funt teľutého masla 17 1/2 gr., žajdlík mlieka 1 gr., žajdlík octu 5 gr.

Vzdelávanie hutníkov

V roku 1735 bol vydaný dekrét, v ktorom sa hovorilo o vzdelávaní žiakov Baníckej školy v oblasti hutníctva. Vyučovalo sa tavenie a skúšobníctvo. Žiaci absolvovali predmety:

1) skúšobníctvo – váha v zorky, chemické znaky, skúšobnícke pece, oboznámenie s vyhotovením kapelky, skúšanie striebra z rôznych materiálov, meď olovo, zinok, železo, ortuťová skúška, bizmutové skúšky, rozpúšťanie zlata,

2) konštrukcia taviacich pecí – náuka o tavení, praženie kamienka, zolovňovanie, vsádzky podľa ich dobrých a zlých taviacich účinkov, tavenie oloveného kamienka a sírnika olovnatého,

3) taviace postupy – praženie, prepaľovanie, vyciedzanie a čistenie, zháňacie úkony a prístroje, redukcia gliedy, stery (peny), čistenie striebra.

Od polovice storočia sa osobitne školili banícki a hutnícki praktikanti. Dôležitou udalosťou bol hutnícky zjazd, ktorý sa konal v roku 1816. Jeho predsedom bol komorský gróf barón Ignác Schluga a zúčastnili sa na ňom odborníci zo Smolníka, Nagybánye (Sedmohradsko), Žarnovice, Banskej Bystrice, Kremnice a Banskej Štiavnice. Program tvorili: amalgamácia striebra a medi, dobré a zlé vlastnosti veľkých taviacich pecí v porovnaní s malými, počet taviacich pecí v porovnaní s množstvom zamenenej rudy, perspektíva jednotlivých hút, potreba výstavby moderných pecí.

Literatúra:

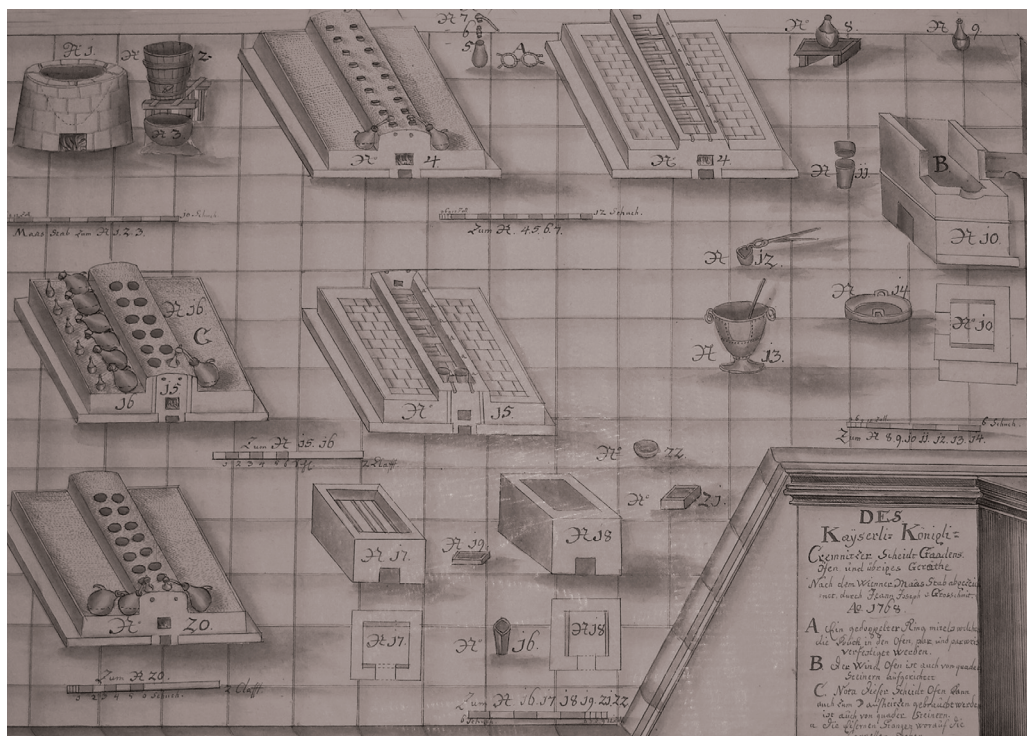
- Gayer, B.: Zastúpenie baníctva v správe mesta Kremnice v 15. – 18. storočí. In: Kremnica (zost. J. Novák). Martin, Gradus, 1992.
- Kamenický, M.: Stredoslovenské striebro a jeho hutnícke spracovanie do konca 18. storočia. Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1995.
- Vozár, J.: Zlatá kniha banícka. Veda SAV, Bratislava 1983.
- Kamenický, M.: Príspevok k dejinám hutníctva v Kremnici v 18. storočí. In: Spravodaj BV 4-5, 2000.

Zusammenfassung

Das Kremnitzer Hüttenwesen im 18. Jahrhundert - Das Hüttenpersonal -

Über dem Personal der Kremnitzer Hütten erfahren wir uns von dem von 16. Jh bekannten. Verzeichnis und folgenden 17. Jh. Der Stadtrat hatte 12 Mitglieder und den Richter-judex. Im Jahre 1580 entstand aber das neue Amt – Gewellte Gemein

oder Vierundzwanziger der Stadt Kremnitz. Eine Person die direkt der Bergbau überflusste war der Bergbaumeister. Das war eine von den wichtigsten Positionen. Während der ganzen Periode (93 J.) (außer dem J. 1629) wurden außer dem

Zariadenia kremnickej lúčobne zlata a striebra (1764), ŠÚBA B. Štiavnica

Name auch die Funktion und Profession der Bergbaubauer erwähnt. Die ständige Position war „Stadtkapitän“ (Capitaneus) und Bergbaumeister (Magister Montium). Die meist konkreten Informationen über den Hüttenbergbauarbeiter sind in Golden Bergbuch beschrieben: Insgesamt arbeiteten in Kremnitzer Hütten 97 Arbeiter. Von der Arbeit des Doktoren M. Kamenický erfahren wir die Funktionen bis Ende des 18. Jhs, und zwar Hütten-Schreiber, Hütten-Probierer, Aermesser, Kohlmesser, Hüttschaffer, Hütte und Klagger Holz Schlagsbaader, Hüttenwacher, Meister und Ofenarbeiter. Jede Position ist konkret beschrieben. Außerdem sind hier noch Röster, Trieber, Gestüb-Macher, alle mit ihren Helfer.

Die wichtigsten Namen der Hauptpersonen der Kremnitzer Hütten in 18. Jh. Waren Kristian Heüppel und Jozef Peter Senn, damit sie die Hüttentechnologien und metallurgischen Technologien verbessern. Heüppel wird auch für Haupthüttendirektor ernannt und ganze Mittelslowakische Bergbauregion würde ihm untergeordnet.

Wichtig für die Arbeiter war bestimmt der Lohn. Die best bestbezahlten waren der Hütten-Schreiber und die Hütten-Schäfer. Im J. 1735 entstand das Dekret über die Ausbildung der Bergmänner.

Zu den wichtigsten Fächer gehörten die Schmelzung so wie auch das Erzprobieren, außerdem noch die Schmelzofenkonstruktionen. Im Jahre 1816 fand sich sogar auch Hüttenkongreß statt.

Kremnický komorský gróf Hellenbach alebo Sternbach?

o tajomstve vzácneho barokového obrazu zo zbierok kremnického múzea

Janka Kolláriková - Daniel Kianička

V zbierkovom fonde NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici sa, okrem iných zbierok, nachádza aj veľmi pozoruhodný veľkorozmerný (237 x 163 cm) portrétny obraz z prvej tretiny 18. storočia. Ide o barokovú olejomalbu na plátne, zobrazujúcu mužskú postavu v interiéri, ktorá patrí k najreprezentatívnejším podobizniam z uvedeného obdobia. Kompozičná a farebná vyváženosť, precízna maľba a vykreslenie detailu poukazujú na školeného maliara z viedenského prostredia. Dielo je v súčasnosti vystavené v stálej numizmaticko-historickej expozícii múzea Líce a rub peňazí.

Do zbierok kremnického múzea sa obraz dostal v roku 1957 ako dar z Miestneho národného výboru s tým, že ide o portrét banskoštiavnického komorského grófa Jána Gottfrieda Hellenbacha. Až do súčasnosti bol takto obraz v internej evidencii múzea popisovaný a viackrát v literatúre opublikovaný. Na naše veľké prekvapenie sme si však pred nedávnom pri prezeraní portrétov komorských grófov, ktoré sa zachovali v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici, všimli, že postava údajného grófa Hellenbacha sa zarážajúco nápadne podobá na postavu celkom iného komorského grófa. Konkrétne na baróna Sternbacha, zobrazeného na reprezentačnej podobizni z prvej polovice 18. storočia (olej na plátne s rozmermi 105 x 88 cm, bez autorského značenia). V jeho prípade je pri identifikácii vylúčený omyl, pretože na obraze je napravo dole od en face zobrazenej postavy v bielej parochni a drahocennom odevu so

zlatou výšivkou (naľavo od nej je rodový erb) sokel, na ktorom je latinský text, informujúci čitateľa o tom, že ide skutočne o baróna Sternbacha. Na kremnickom obraze absentujú akékoľvek nápisy a to bol asi aj jeden z dôvodov, prečo došlo k zámene postáv oboch komorských grófov. Dnes už, žiaľ, nezistíme, ako naozaj k nej došlo. Či v dôsledku nejakého slabého čitateľného záznamu, z ktorého sa azda dala prečítať iba pre oboch grófov zhodná koncovka ich priezviska (...nbach), alebo z nejakých celkom iných príčin. Isté je, že pri komplexnom odbornom reštaurovaní maľby v roku 1998 akad. maliarom Miroslavom Bezákovi bolo zistené, že do obrazu bolo v minulos-

ti už zasahované. V spodnej časti obrazu sú viaceré preplepy, pri dolnom okraji chýbajúci, cca 10 cm pás plátna bol nahradený papierom a domaľovaný. Možno sa v tomto páse nachádzali údaje o autorovi maľby, roku jej vzniku i meno portrétovanej osoby. Ide však iba o špekuláciu, ktorú nie je možné nijak preukázať. I keď už nezistíme, ako boli obe osobnosti zamenené, je vskutku nepochybným faktom, že na kremnickom obraze je zachytený komorský gróf Sternbach a nie Hellenbach, ako to vyplýva z porovnania fyziognómie oboch postáv (ale napríklad aj parochni) zachytených na spomenutých portrétnych

maľbách. Z ničoho nič sa tak z celkom jasnej záležitosti vyklúpilo tajomstvo, ktoré sa podarilo zhodou okolností odhaliť pri už uvedenom prezeraní portrétov banskoštiavnických komorských grófov.

Jozef Andrej Wenzl barón von Sternbach zastával funkciu banskoštiavnického komorského grófa, teda najvyššieho správcu baní v celej stredoslovenskej banskej oblasti, ako i mincovne v Kremnici, medzi rokmi 1723 až 1734. Pochádzal z Tirolska, kde jeho rodina vlastnila bane. Narodil sa v roku 1694. Za jeho pôsobenia v stredoslovenskej banskej oblasti sa tu zaviedli moderné metódy hlbinného dolovania a viaceré nové technické zariadenia. Okrem toho bol aj veľkým mecénom sakrálnemu umeniu. Zomrel v roku 1736.

Vráťme sa však ešte na chvíľu ku kremnickému portrétu. Na obraze, pochádzajúcom, ako bolo uvedené, z prvej tretiny 18. storočia, je komorský gróf von Sternbach zobrazený v životnej veľkosti v in-

teriéri s priehľadom do romantickej krajiny, ktorej súčasťou je architektonický zaklenutý prvok s balustrádou (kamenný most). Gróf je oblečený v košeli, zdobenej červenej veste pod slávnostným sivým krátkym kabátom, krátkych sivých nohaviciach s čiernymi banickými nákolienkami a červených pančuchách. Na hlave má bielu alonge parochňu a na nohách obuté elegantné čierne črievce s prackou. Odev má zdobený výšivkami, okolo pásu má uviazanú banskú kožu, tzv. ošliador a kapsičku na opasku. Ľavú ruku má gróf opretú o barokové kreslo s bielou rukavičkou, šablou v zdobenej poške a slávnostnou paličkou. Pravou sa opiera o stolík s drapéri-

Portrét grófa Sternbacha zo zbierok kremnického múzea

Gróf Sternbach, SBM Banská Štiavnica

ou, na ktorom je dvojrohý klobúk s dvoma pštrosími perami, banské mapy, zdobené skrinkové hodiny, v pozadí je bohatá drapéria, pokrývajúca v spodnej časti operadlo stoličky.

Pre úplnosť dodajme, že barón Ján Gotfried Hellenbach (1659, B. Štiavnica – 1728, B. Štiavnica) bol banskoštiavnickým ťažiarom, dvorským lekárom a napokon počas povstania Františka II. Rákociho v rokoch 1703 – 1708 aj vrchným správcom Hlavného komorskogrofskeho úradu v Banskej Štiavnici (teda vlastne hlavným komorským grófom). Jeho otec, rovnakého mena, bol kremnickým mešťanom, jeho mama sa volala Mária Katarína, rodená Karesová. Po potlačení Rákociho povstania utiekol do Poľska. Po amnestii v roku 1711 sa vrátil späť a podnikal v baníctve, a to i v Kremnici. Investoval aj do pôdy. Hoci nemal kremnické meštianske práva, vieme, že v roku 1700 sem dovážal víno. Napriek tomu, že patril k najbohatším ľuďom vo svojej dobe, nevieme vlastne, ako vyzeral. A to preto, že jeho domnelý portrét zo zbierok kremnického múzea sa napokon ukázal ako mylne identifikovaný,

zobrazujúci v skutočnosti baróna Sternbacha, a kvôli tomu, že iná jeho podobizeň nie je momentálne známa. Pred bádateľmi tak stojí nová náročná úloha – pokúsiť sa niekde v európskych archívoch a galériách objaviť jeho skutočný portrét.

Literatúra:

- Špiesz, A.: Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1983.
- Čelková, M. – Čelko, M. – Graus, I.: Portréty komorských grófov a osobností baníctva a hutníctva na území Slovenska v 17. – 19. storočí. Zväz hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie Slovenskej republiky a Banská agentúra, Košice 2007.
- Kolláriková, J.: Portrétny obraz Jána Gotfrieda Hellenbacha. In: Múzejné noviny NBS – Múzea mincí a medailí Kremnica, 1. číslo – máj 2004 (interná tlač).
- NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, fond umenia, evid. Č. 204/1957 (reštaurátorská dokumentácia R/86).

Zusammenfassung

Kremnitzer Kammergraf Hellenbach oder Sternbach? über das Geheimnis eines wertvollen Barockgemäldes aus der Sammlung des Museums in Kremnitz

Im Sammlungsbestand von NBS – Das Museum der Münzen und Medaillen in Kremnica befindet sich, außer anderen Sammlungen, auch ein sehr interessantes Großraumporträt (237 x 163 cm) aus dem ersten Drittel des 18. Jahrhunderts. Es geht um ein Ölgemälde, die das zu den meist repräsentativen Porträten aus dem angeführten Zeitraum gehört. Die Kompositions- und färbige Ausgeglichenheit, präzise Malerei und Detailauszeichnung deuten auf einen geschulten Maler aus Wiener Umgebung hin. Das Bild war im Jahr 1998 von Miroslav Bezák restauriert. Die Sammlungen des Kremnitzer Museums bekamen es im Jahr 1957 als Geschenk vom Örtlichen Nationalausschuss, wobei es um ein Bild des Kammergrafen Ján Gottfried Hellenbach gehen sollte, der diese Funktion während des Aufstands von František Rákociho II. ausübte. (1703 – 1708). Bis zur Gegenwart war das Bild so beschrieben und mehrmals publiziert. Vom Vergleich des Porträts mit dem Bild des Kammergrafen Jozef Andrej Wenzel Baron von Sternbach (im Amt in den Jahren 1723 – 1734), der in den Sammlungen des Slowakischen Bergmuseums in Banská Štiavnica erhalten blieb, und auf dem ausdrücklich angeführt ist, dass es um den genannten Baron geht, ergibt sich jedoch das Resultat (nach der Physiognomie, z. B. auch nach der Perücke), dass es um denselben Menschen geht. Auf dem Kremnitzer Bild ist also der Baron von Sternbach abgebildet. Weil ein anderes Portrait von J. G. Hellenbach momentan nicht bekannt ist, wird man nach seinem Aussehen noch in Zukunft forschen müssen.

História vzniku Krížovej cesty a Kostola sv. Kríža na Kalvárii v Kremnici a ich obnova v rokoch 1993 - 2007

Milan Rybársky

Na úpätí vrchu Šturc, na svahu priklonenom k mestu Kremnica, bola vybudovaná Krížová cesta ukončená Kostolom sv. Kríža, ktorá tvorí druhú dominantu mesta po areáli Mestského hradu s Kostolom sv. Kataríny. Postavený bol ako šiesty kremnický kostolík. Objekty Krížovej cesty spolu s kostolom zapadajú do krajinného obrazu historického mesta Kremnice. Nachádzajú sa na vyhlásenom chránenom území Pamiatková zóna: Územie banských diel v oko-

lí Kremnice. Kalvária v minulosti bola hojne navštevovaná obyvateľmi ako oddychové miesto, s krásnym výhľadom na mesto a okolité pohorie. Trávnatá plocha s ojedinelými stromami bola udržiavaná pravidelným kosením do roku 1967.

Prvým písomným dokladom potvrdzujúcim existenciu Kostola sv. Kríža na Kalvárii v Kremnici je kovový štítok, datovaný dňom 6. september 1734, sňatý z kostola v druhej polovici 20. storočia, keď kostol ostal otvorený a interi-

ér začali postupne ničiť vandali. Štítok do roku 1995 uschoval Štefan Pokorný z Kremnice. Uložený je v depozite NBS - Múzea mincí a medailí v Kremnici pod príř. č. 47/95.

Prvé vyobrazenie kaplniek a kostola je na úvodnej strane kroniky rádu minoritov sv. pátra Františka Historia cremniensis conventus, založenej v roku 1742, kde je Kostol sv. Kríža zobrazený s odlišnou podobou čelnej vstupnej steny a vežičky kostola. Súčasný vzhľad kostol nadobudol pri niektorej nezistenej obnove. Na vyobrazení sú dva krajné z trojice krížov, stojacich pred kostolom, o niečo nižšie ako stredný, ale oba majú rovnakú výšku. Kríže v dvadsiatom storočí mali každý inú výšku. Podľa dostupných materiálov toto prevedenie je raritou na Slovensku, lebo všetky ostatné sú buď rovnakej výšky, alebo sú dva krajné rovnako vysoké, le nižšie ako stredný. V kronike je tiež záznam o započatí výstavby kostola sv. Kríža – Barok v roku 1729, ako šiesteho v meste Kremnica, postaveného na preslávenom vrchu Cvičište, teraz nazývaného Kalvária. Začal sa stavať na náklady rôznych zbožných veriacich, predovšetkým však zásluhou bývalého miestneho učiteľa Vavrinca Dolnickera a za farára Beitela. Dokončený bol za farára Pavla Pierschitzu v roku 1734.

V roku 1735 mestský magistrát poskytol na kostol 50 zlatých, na základe čoho bola založená základina kostola sv. Kríža a v roku 1736 vzalo mesto na seba patronátstvo kostola, na jeho udržiavanie a opravy. Podľa kanonickej vizitácie z roku 1755 na základinu oltára Sedembolestnej P. Márie zložil 150 zlatých farár Pavol Pierschitz, uložených v obci Kopernica. V neskoršom období sa uvádza aj založená základina Hory Kalvárie. Z úrokov základín sa prispievalo na obnovu objektov. Kostol bol akoby filiálkou farského nemeckého kostola na námestí.

Pôvodne sa na Kalváriách stavalo sedem zastavení podľa viedenského vzoru - ako Pašiová cesta. Ak na jej záver bol postavený kostol s výjavom ukrižovania, ten sa nezaratúval do počtu zastavení a slúžila sa v ňom omša. Pritom výjavy jednotlivých zastavení boli odlišné od dnešných Krížových ciest, čo takmer v celom Uhorsku pretrvávalo po celé 18. storočie. Jednotlivé zastavenia pozostávali zo sôch alebo stĺpikov s malými nikami, v ktorých boli obrazy. V ďalšom období dochádzalo k prebudovaniu Kalvárii na Krížové cesty s počtom štrnásť zastavení, s novým vyobrazením výjavov Krížovej cesty, ktorá pomenovanie dostala od zobrazených výjavov nosenia kríža.

V Kremnici bolo od začiatku postavených sedem kaplniek a kostol. Potvrdzuje to banská mapa od Brunna z roku 1741, uložená v Štátnom banskom archíve v Banskej Štiavnici, úvodná strana františkánskej kroniky z roku 1742, ako aj katastrálny plán Kremnice z roku 1886 (Archív máp Geodetického a kartografického ústavu Bratislava), kde je vidieť pôvodnú kalvársku cestu lemovanú stromovou alejou so siedmimi kaplnkami, ktorá už zanikla, ako aj novú serpentínovú cestu po dostavaní ďalších piatich kaplniek na celkový počet dvanásť. Je predpoklad, že v počiatku sa odbavovala Pašiová cesta, v ďalšom neudanom období prestavaná na Krížovú cestu. Pre nedostatok finančných prostriedkov pri prestavbe, ani pri ďalších obno-

vách neboli dostavané posledné dve kaplnky. Pred budovaním Krížovej cesty mala plocha Kalvárie len trávnatý povrch, bez drevin a kríkov, čo vyhovovalo členom vtedajšieho streleckého spolku pre výcvik v obrane mesta, od čoho sa plocha Kalvárie pôvodne volala Cvičište.

Kostol bol postavený na počesť Povýšenia sv. Kríža (14. september) a Sedembolestnej P. Márie v roku 1734, kedy na Kalváriu boli z farského kostola vedené verejné procesie s možnosťou získania plnohodnotných odpustkov. V roku 1735 mestský magistrát na základinu kostola zložil 50 florénov a v roku 1736 mesto vzalo na seba patronát nad kostolom. V kostole sa od začiatku udávalo v oltárnej časti patrocinium Sedembolestnej Panny Márie sediacej pod krížom s telom Kristovým v lone (Pieta). Neskôr sa spomínajú i sochy.

Baroková stavba murovaného kamenného kostola s drevenou vežičkou mala v 20. storočí jednoduché prevedenie.

Perokresba sv. Františka, v pozadí je kremnická Kalvária, 1742

Pôvodný jednodňový vnútorný priestor, v zadnej časti so skosenými hranami, bol zakrytý krížovou klenbou. Interiér kostola bol vybavený skromným oltárom s pietou, lavicami a chórom, kde bol umiestnený malý organ, ktorý v roku 1803 daroval hutnícky personál. Kapacita kostola bola pre cca 150 ľudí. Vo výklenku nad vstupnými dverami bola umiestnená soška Panny Márie. Po bočných stranách okolo kostola bolo osadených po 10 drevených lavíc. Pred kostolom boli tri drevené kríže nerovnej výšky, na strednom bol korpus ukrižovaného Krista. Po stranách stavby boli lavice. Uvádza sa, že vo vežičke kostola ukončenej guľou a krížom boli pôvodne umiestnené dva zvony, v poslednej dobe už bol len jeden, ktorý sa pri požiari kostola pádom rozbil. Torzo hornej časti zvona s nápisom Sláva Bohu na výsostiach, rok 1622 je sprístupnené v hrad-

nom areáli. Je predpoklad, že do kostola na Kalvárii bol premiestnený z iného kostola a pretrvával v ňom až do vyhorenia kostola dňa 26. marca 1977. V skutočnosti do leta roku 1973 boli vo vežičke kostola dva zvony. V tej dobe jeden zvon našli deti z pionierskeho tábora zložený pred kostolom a zniesli ho do internátu ELBY Kremnica, kde bola vedúcou p. Kapšová. Nakoľko v tom čase o zvon neprejavila záujem cirkev ani iní kompetentní, ponechala si ho rodina Kapšová, kým ho nedal veľprepošt Emanuel Schubert v roku 1992 odvieť do kostola už v dnes nezistenej obci, kde pukol zvon. Z kostola pred požiarom boli odnesené do tiež nezisteného kostola aj lavice.

V siedmich kaplnkách boli pôvodne umiestnené sochy. Nakoľko sochy a kaplnky boli z nekvalitného materiálu a nesprávne postavené, pravdepodobne už pred rokom 1749, boli sochy obnovené a kaplnky znovu z kvalitného materiálu vystavané. Kedy boli pri ďalších obnovách kaplniek sochy nahradené obrazmi, sa neudáva, ale pri obnove v roku 1898 sa už spomína aj nové vymaľovanie obrazov. Počas takmer trojstoročnej existencie boli objekty viackrát obnovované, naposledy v roku 1935, a to z úrokov základiny Kalvárskeho kostola a Hory Kalvárie, ako i z prostriedkov poskytnutých magistrátom mesta Kremnica, ktoré malo nad týmito objektami počnúc rokom 1736 patronát a s príspevom cirkvi.

Nový Kostol sv. Kríža na kremnickej Kalvárii, 2007

Pri poslednej obnove v roku 1935, boli do kaplniek vyhotovené nové obrazy v počte štrnásť kusov, a to kostolným maliarom E. Šrámkom z Banskej Štiavnice. V masívnych dubových rámoch boli umiestnené obrazy jednotlivých výjavov Krížovej cesty, namaľované na zinkovom plechu. Text príslušného zasta-

venia bol napísaný v slovenskom a nemeckom jazyku na ráme pod obrazom. Do dnešných dní sa z nich zachovalo desať obrazov, jeden rám bez obrazu a tri obrazy sa už nenašli. Uložené sú v priestoroch NBS - Múzea mincí a medailí v Kremnici. Nakoľko sa, napriek snahe, ani pri posledných dvoch obnovách kaplniek v rokoch 1898 a 1935 nepodarilo dostaviť ďalšie dve kaplnky na celkový počet štrnásť, aby bola Krížová cesta úplná, obrazy zastavenia č. XIII a XIV boli v roku 1935 umiestnené v kostole. Posviacka Krížovej cesty a kostola po obnove sa uskutočnila dňa 8. 9. 1935 predpísaným spôsobom, benediktovaná pátrom Baptistom Chladeckým O. F. M., predstaveným františkánskeho kláštora v Kremnici. Dňa 15. 9. 1935 sa konala druhá slávnosť s nemeckými službami božími, na ktorej sa zúčastnili aj nemeckí veriaci z okolitých obcí. Baroková kaplnka z 18. storočia pri Amonovskom dome na Kutnohorskej ulici, s vyobrazením výjavu Oplakávanie kríža nebola súčasťou Krížovej cesty. Zastavoval sa pri nej sprievod vychádzajúci od kláštora na Štefánikovom námestí. Z južnej časti mesta a dedín prichádzali veriaci priamo na začiatok Krížovej cesty k prvej kaplnke, postavenej na úpätí hory Kalvárie, a to poväčšine chodníkom popri pekárni alebo tzv. Lúčanským prechodom.

Podľa nákresu plánu kaplniek z 12. 6. 1908 boli kaplnky prekryté sedlovou šindľovou strechou, ukončenou plechovým kužeľom s guľou a krížikom. Interiér tvorila nika ukončená polkruhovou klenbou, ohraničená šambránou a priestor bol uzatvorený drevenými, uzamykateľnými dvierkami. Čelná fasáda mala plastické členenie s pilastrami, ukončenými horizontálnou polkruhovou malou rímso, ktorá bola po celom obvode stavby. V kaplnkách boli umiestnené obrazy a na rovnej ploche v spodnej časti niky boli vázičky na kvety.

Po obnove v roku 1935 bola Krížová cesta s počtom kaplniek dvanásť usporiadaná tak, že obraz XIII. zastavenia bol umiestnený v kostole v oltárnej časti a XIV. zastavenie na pravej stene v smere vstupu do kostola. Po 2. svetovej vojne sa I. až XI. zastavenie Krížovej cesty odbavovalo pri kaplnkách s poradovým číslom 1 až 11, XII. zastavenie pri krížoch, XIII. zastavenie pri kaplnke číslo 12. a XIV. zastavenie v kostole. V prvej polovici 20. storočia bolo bežné a po 2. svetovej vojne to ešte dodržiavali staršie ženy, že celú Krížovú cestu absolvovali kolenačky. Nezabudnuteľný bol pohľad na Zelený štvrtok večer, keď veriaci so sviečkami v rukách tvorili reťazec svetielok, vinúci sa po Kalvárii ku kostolu. Odbavovanie Krížovej cesty bolo funkcionármi bývalého režimu zakázané počnúc rokom 1952. Obnovené bolo v roku 1999.

Po roku 1948 neudržovaním postupne Krížová cesta chátrala. Napomohol tomu aj víchor dňa 1. 7. 1954, ktorý poškodil niektoré kaplnky. Kostol sv. Kríža dňa 26. 3. 1977 vyhorel. O tejto smutnej udalosti je v kronike Rímskokatolíckej fary v Kremnici zaznamenané, že v uvedený deň založilo sedem maloletých detí na povale kostola oheň. Menoslov detí i s dátumom narodenia je uvedený v kronike. Okresná prokuratúra v Žiari nad Hronom dňa 12. 7. 1977 oznámila farskému úradu, že úradne odhadnutú škodu v sume 37 270 Kčs si má vymáhať od rodičov maloletých, alebo žalobou v občiansko-právnom konaní. Keďže všetci boli maloletí, nemôžu byť trestne stíhaní. Po požiari dňa 26. 3. 1977 nemohol byť kostol ani pro-

vizórne prekrytý, múry sa postupne rozpadali. K založeniu požiaru napomohla aj skutočnosť, že po namontovaní televízneho vykryvača na vežičku kostola zostal kostol otvorený.

Na obnovu Krížovej cesty a kostola na Kalvárii som sa podujal (Milan Rybársky, občan Kremnice) po páde starého režimu. Vhodná doba na zahájenia revitalizácie nastala v roku 1993. V tej dobe už len tri kaplnky mali pomerne zachovalú, ale rozpadávajúcu sa strechu a ich murivo bolo čiastočne poškodené, u ďalších dvoch už strechy chýbali, čo sa prejavilo i na väčšom poškodení telesa kaplnky. Po čiastočnom nahradení novým murivom sa z nich dali obnoviť už len štyri. Ostatné kaplnky sa postupom času rozpadli. Ostalo z nich len torzo alebo hĺbka sutiny, a po dvoch už ani to, alebo tehly z niektorých kaplniek našli iné použitie. Z kostola ostali len obvodové múry, v hornej časti rozpadávajúce sa. V zadnej časti zosuvom časti múru vznikla po celej výške trhlina, cca jeden meter široká. Právý roh v smere čelného pohľadu na objekt

Nový zvon kalvárskeho kostola, 2007

sa začal rozpadávať zásahmi deťmi, ktoré vľavo od dverí do múru spravili otvor, čo neskôr, v roku 1997, ovplyvnilo zosunutie celej prednej steny. Na základe vydaného stavebného povolenia združenie Kalvária z bezpečnostných dôvodov zabezpečilo v roku 2000 zníženie múrov kostola a v roku 2003 ich zabezpečenie betonážou koruny muriva s oceľovou výstužou pre neskoršiu obnovu kostola na pôvodných základoch.

Inicioval som založenie Fondu na obnovu kaplniek a kostola na Kalvárii v Kremnici, ktorý Mestské zastupiteľstvo dňa 12. 5. 1993 schválilo s podmienkou, že si budem ako jednatel fondu sám prostredníctvom fondu zabezpečovať finančné prostriedky a realizáciu obnovy stavieb v spolupráci s mestom. Fond sa zo zákona dňa 24. 2. 2000 pretransformoval na občianske združenie „Združenie Kalvária“ s rovnakým zameraním ako pôvodný „Fond“, v ktorom som sa stal predsedom. V tom čase boli členmi výboru združenia primátor mesta Ing. Miroslav Nárožný a riaditeľ Mestských lesov Kremnica, s. r. o. Ing. Marian Kováč.

Prvou prácou bolo spriechodniť a rozšíriť na šírku 2 m serpentínovú cestu na Kalvárii, ktorá už bola čiastočne nepriechodná. Po dohode s cirkvou a na základe kladných stanovísk dotknutých orgánov pristúpilo sa k obnove kaplniek v ich pôvodnej podobe, ako i kostola s tým, že sa zachová aspoň jeho pôvodný vonkajší vzhľad, nakoľko z interiéru sa

nedochovala dokumentácia. Projektovú dokumentáciu kostola čiastočne sponzorsky vypracoval Ing. arch. Jakub Tomašák, Projektová služba Bratislava. Vychádzal pri tom zo zamerania obvodových múrov kostola po požiari Projektovým ústavom kultúry v Bratislave, stredisko Banská Bystrica v roku 1983 a fotodokumentácie kostola pred požiarom. Projektovú dokumentáciu kaplniek vyhotovil sponzorsky M. Rybársky, a to na základe zamerania ešte pomerne zachovalej kaplnky študentami ŠÚV Kremnica a pre stavebné konanie ju potvrdila manželka projektanta Anna. Z viacerých oslovených potenciálnych sponzorov poskytli finančné prostriedky len Mesto Kremnica (100 000,- Sk), Kremnická banská spoločnosť s. r. o. Kremnica (50 000,- Sk) a Mincovňa Kremnica š. p. (30 000,- Sk), z ktorých sa v roku 1995 obnovili tri kaplnky. Investorskou funkciou mesto poverilo fond, zastúpený M. Rybárskym. Obdobným spôsobom zo sponzorského finančného daru 160.000,- Sk, poskytnutého veľprepoštom Emanuelom Schubertom z Banskej Štiavnice obnovili sa v roku 1998 ďalšie tri kaplnky.

Ďalšie finančné prostriedky na obnovu objektov sa mi nepodarilo získať, napriek osobným rokovaniam s podnikmi a podnikateľmi v meste, na Ministerstve kultúry, v Národnej banke slovenska, na Biskupskom úrade, ani na základe písomných žiadostí v počte takmer 50, adresovaných podnikateľom, nadáciám, vládny orgánom, vrátane 11 žiadostí podaných do zahraničia. Neefektívna bola aj možnosť získania finančných prostriedkov z 1 % dane zo mzdy.

Vhodná doba na pokračovanie revitalizácie obnovy objektov na Kalvárii sa naskytla až v roku 2005. Po dohode s mestom Kremnica bola podaná spoločná žiadosť mesta, v ktorej boli zahrnuté aj štyri projekty združenia. Z poskytnutých prostriedkov z fondov Európskej únie mesto zabezpečilo výstavbu ďalších šiestich kaplniek, kostola sv. Kríža na pôvodných základoch a pri zachovaní pôvodného vonkajšieho vzhľadu, ako i realizáciu ďalších dvoch projektov, zahájených združením, a to výstavbu výhliadkovej terasy na Kalvárii a obnovu pamätníka Františka Lotrinského.

Zo sumy 200 000,- Sk, poskytnutej z rezervy predsedu vlády Mikuláša Dzurindu, som ako investor zabezpečil dostavbu posledných dvoch kaplniek, čím sa takmer po troch storočiach po prvý raz stala Krížová cesta úplná, s počtom 14 kaplniek. Z bezpečnostných dôvodov sa v kaplnkách umiestnili len xeroxové kópie pôvodných obrazov Krížovej cesty a v kostole tiež len vyobrazenie Piety, ktorej originál zostal múzeu. Zo sponzorského príspevku manželov Makovických z Marianky a s príspevom mesta a cirkvi bol v roku 2007 vo veži kostola umiestnený zvon, na ktorom je po druhý raz použitý symbol (dodaný z Ríma) ukrižovania Krista na pápežskom kríži s vrchmi symbolizujúcimi Slovensko. Prvý raz bol použitý na zvone Kostola Svätej rodiny v Petržalke, konsekrovaného pri poslednej návšteve pápeža Jána Pavla II. na Slovensku.

Slávnostné požehnanie zvona, kostola sv. Kríža a kaplniek Krížovej cesty dňa 16. septembra 2007 vykonal Martin Dado, farár v Kremnici.

Pramene a literatúra:

Matunák, Michal: Cirkevné dejiny slobodného a hlavného banského mesta a okolia Kremnice, zv. I – III (1932) – strojopis uložený v Štátnom archíve B. Bystrica – pobočka Kremnica.

Čičo, Martin a kol.: Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku (2002).

Historia Domus Parochiae Cremniciensis – Kronika Rímskokatolíckej fary v Kremnici.

Historia Cremniciensis Conventus Ord. Min. S. P. Francisci – Kronika rádu Františkánov (uložená na fare v Kremnici).

Zusammenfassung Die Geschichte der Entstehung des Kreuzwegs und der St. Kreuz Kirche in Kremnitz und ihre Wiederaufbau in den Jahren 1993 – 2007

Der erste Beleg, der die Existenz von St. Kreuz Kirche am Kalvarienberg in Kremnitz bestätigt, ist ein Metallschildchen mit der Datierung 6. September 1734. Es war ursprünglich an der Kirche angebracht, heute ist es im Museum für Münzen und Medaillen in Kremnitz aufbewahrt. Die erste Abbildung von der Kirche und auch den Kapellen stammt aus dem Jahre 1742 – es geht um die Federzeichnung aus der sog. Franziskaner Chronik. Es ist in der Chronik ebenso den Eintrag über den Beginn des Kirchenausbaues im Jah-

re 1729 und seine Vollendung im Jahre 1734. Der Kreuzweg hatte ursprünglich nur sieben Kapellen und ihre Bilder waren unterschiedlich im Vergleich zu den heutigen vierzehn Kapellen. In der Kirche wird von Anfang an erwähnt das Muttergottes Altarpatrozinium. Bei der letzten Erneuerung im Jahre 1935 waren für die Kapellen die neuen Gemälde von Maler L. Šrámek verfertigt. Nach dem Jahre 1948 begannen die Kapellen in der Folge der Erhaltungssabsenz auffällig zu werden. Es half dazu auch ein starker Sturm am 1. Juli 1954. Endlich brannte die Kirche am 26. März 1977 ab. Eine rechte Zeit für die Wiedherstellung kam erst nach 1993. Nach der allmählichen Rekonstruktion von Kapellen wurde die St. Kreuz Kirche in den Jahren 2006 und 2007 neu aufgebaut. Die feierliche Einweihung fand am 16. September 2007 statt.

Dvaja kremnickí vzdelanci

Marián Bovan

Ak niekomu náhodou prvá časť názvu tohto článku pripomína titul jednej menej známej Shakespearovej divadelnej hry, je to iba náhoda a kus recesie. Hoci sme sa životom a dielom ani jedného z nich nezaoberali extra podrobne, ťažko sa dá predpokladať, že by sa aspoň jeden z nich snažil vyzerať vždy a za každú cenu tak dôstojne, až by to bolo skôr komické... Začneme trochu nezdvorilo - s tým mladším.

Pavol Križko na medaile od Š. Novotného, 80. roky 20. storočia

Banskobystrický rodák **Pavol Križko** sa ako dvadsaťročný presťahoval do Kremnice. Najprv tu pôsobil ako učiteľ a organizátor. Počnúc rokom 1872 sa jeho pracoviskom stal mestský archív, ale mestský magistrát ho zamestnal aj ako účtovníka. Mal aj literárne aspirácie, ale tie kritika neakceptovala. A tak sa začal histórii venovať už nie ako inšpiračnému zdroju pre spisovateľskú tvorbu, ale ako vede. V tomto smere bol oveľa úspešnejším a vytrvalejším samoukom. Nadviazal spoluprácu s maďarskými historikmi, ktorým sprostredkoval cenný archívny materiál. Jeho neobyčajnú rozhladenosť si všimli viacerí exkluzívni bádatelia v kremnickom mestskom archíve. Roku 1874 podnikli do Kremnice študijnú cestu členovia Uhorskej historickej spoločnosti. So stavom tamojšieho archívu boli nadmieru spokojní. Benedikt Csaplár v nasledujúcom roku o

tom dokonca napísal článok do historického časopisu Századok. Križko sa bližšie zoznámil aj s Alexandrom Szilágyim, riaditeľom Univerzitnej knižnice, ktorý bol zároveň aj členom Uhorskej akadémie vied. A tak prišli prvé pozvania. Dňa 10. novembra 1879 odznela na zasadnutí II. odboru akadémie Križkova prvá prednáška s názvom *Körmöczy régi kamara és grófjai* (Kremnická komora a jej grófi). Erudovanosť autora bola pre prítomné odborné publikum takým prekvapením, že mu pravdepodobne navrhli prácu ešte doplniť a pripraviť na knižné vydanie. Pre Križku to bola iste veľká pocta a kým mu spis nevyšiel tlačou v budapešťskom akademickom vydavateľstve, chodil od netrepezlivosti možno po špičkách. Konečne si mohol prevziať niekoľko autorských výtlačkov. Do pravého rohu na titulnom liste jedného z nich azda napísal venovanie *Pánovi ministerskému radcovi Jánovi Nepomukovi Belházymu s úctou venuje autor*. Ale dost' už bolo fikcií. Isté je len to, že jeden exemplár tejto Križkovej prvotiny ako historika - archívára v (dodatocnej?) kartónovej väzbe s jednoduchou exlibrisovou pečiatkou ako i menovkou **Belházy János** sa nachádza v historickom knižničnom fonde Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici, a to ako autorské slovacikum. Múzeum ju získalo roku 1959 kúpou z antikvariátu a zaevidovalo pod signatúrou 2709.

Ján Nepomuk Belházy bol síce kremnickým rodákom (*1823), ale ako banský inžinier v štátnych službách pôsobil na rôznych miestach po celej vtedajšej monarchii – okrem Slovenska v dnešnom Česku, Maďarsku i Rumunsku. Počnúc rokom 1871 postúpil na miesto vedúceho banského oddelenia Ministerstva financií v Budapešti. S rodiskom ho dlhodobo spájala zberateľská záľuba pestovaná vysoko kvalifikovaným spôsobom – numizmatika; je o ňom známe, že zbieral predovšetkým kremnické razby. Svoju veľkú zbierku napokon daroval mincovni v Kremnici. Žiaľ, táto vzácna kolekcia je od jesene 1918 nezvestnou.

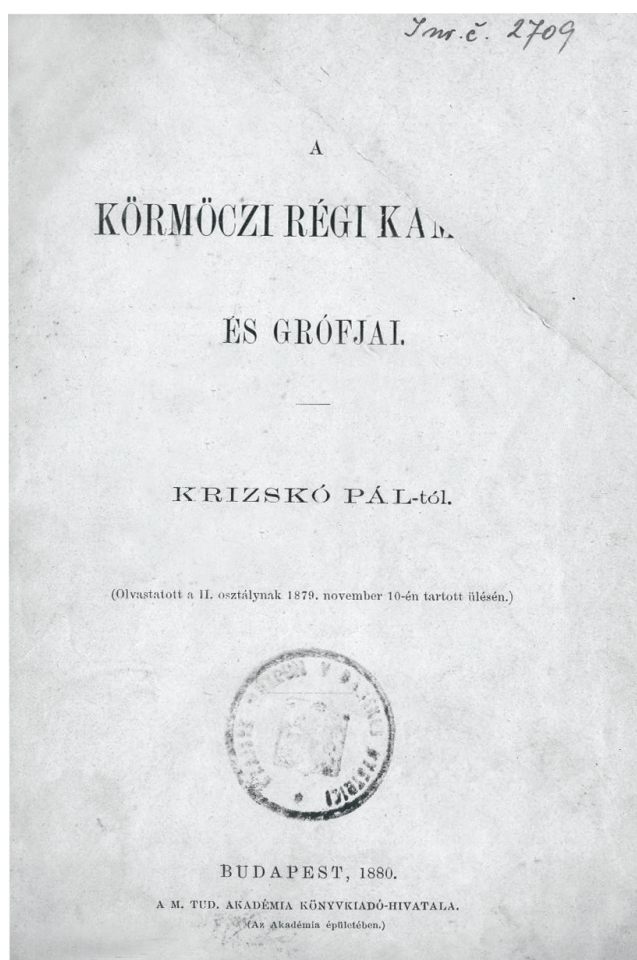
Belházy bol už takpovediac v pred dôchodkovom veku, keď sa na stránkach renomovaného viedenského periodika *Numismatische Zeitschrift* počnúc rokom 1888 objavili jeho prvé články a štúdie. Hneď v nasledujúcom roku ich bolo až päť. Je viac ako pravdepodobné, že ich postupne spracovával už oveľa skôr, na spôsob šuplíkovej tvorby. Do roku 1897 mu uverejnili ešte dva príspevky a v predposlednom roku 19. storočia v Banskej Štiavnici uzrel svetlo sveta aj jeho samostatný knižný titul v maďarčine. Bol venovaný jeho obľúbenej problematike - hmotnostným jednotkám v starých uhorských mincovniach. Krátko predtým sa v dvoch časopiseckých článkoch zaoberal

napr. viedenskou hrivnou po roku 1693. Predmetom jeho bádania bol napríklad aj pôvod značky K – B. A práve pri tejto aktivite sa mohol zoznámiť s Pavlom Križkom. Iba podrobné štúdium korešpondencie tohto archivára by dalo šancu na objasnenie otázky, či a kedy sa títo dvaja vzdelanci spoznali.

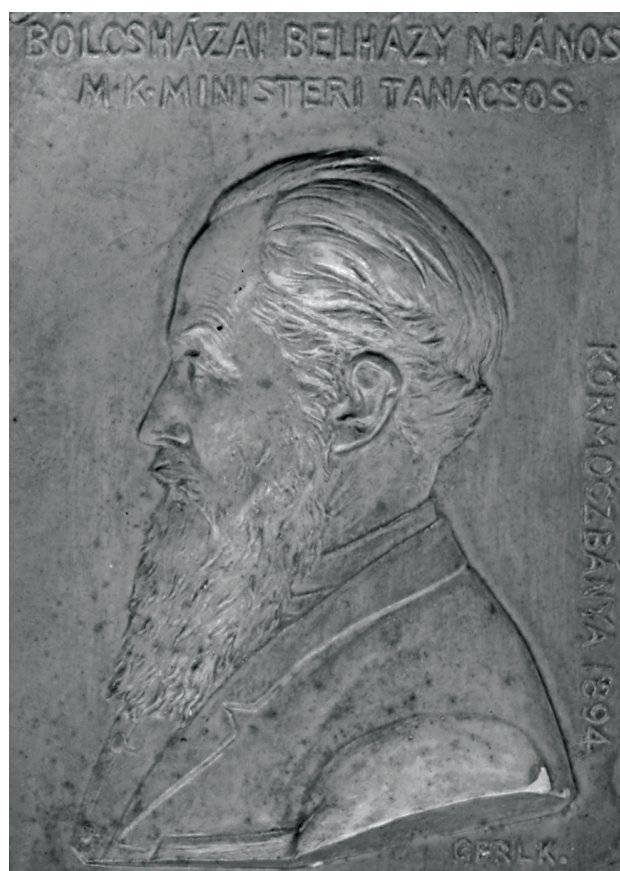
Kniha má odstrihnutý pravý horný roh titulného listu, kde sa zvyčajne naozaj píše venovania, ale aj vlastnícke záznamy, napríklad meno a dátum nadobudnutia. Nemožno vylúčiť, že išlo o ďalšieho majiteľa tejto publikácie, ktorý ju bezprostredne alebo sprostredkovane takpovediac zdedil po Jánovi Nepomukovi Belházy. Každopádne si neželal zverejniť týmto spôsobom svoje meno. Odtlačok Belházyho exlibrisovej pečiatky na titulnom liste je tiež prečiarknutý atramentovou ceruzou, ale prehliadli ho v peknom modrofialovom prevedení na 50. strane.

Domnievame sa, že toto samostatné vydanie Križkovej odbornej prvotiny je vo fondoch slovenských verejných a vedeckých knižníc dost' vzácne. V internetovom knižnično-informačnom systéme 3. generácie (kis3g.sk) ho budete hľadať márne. Odborná slovenská verejnosť zrejme častejšie používa autorovu slovenskú verziu, ktorú uverejnil v štyroch pokrač-

Titulný list Križkovej knihy o kremnickej komore a jej grófoch, 1880

čovaniach na stránkach Slovenských pohľadov r. 1881 alebo novú edíciu, zakomponovanú Križkovou právnučkou Doc. Darinou Lehotskou do širšieho výberu jeho ďalších štúdií pod názvom „Z dejín banských miest na Slovensku“ z roku 1964. Nevýhodou oboch slovenských vydaní je ich neúplnosť – chýba zoznam komorských grófov a ďalších významných osôb zainteresovaných do kremnického baníctva a mincovníctva. Ak je totiž celý spis na okrajoch alebo priamo v texte bohato zaplnený poznámkami, ktoré majú buď charakter opráv alebo

J. N. Belházy na modely medaily od K. Gerla

spresnení či doplnkov, potom to v dvojnásobnej miere platí o spomínanom súpise čelných predstaviteľov kremnickej banskej a mincovej komory. Belházy alebo niekto tretí ho rozšíril o desať mien, pričom podľa Križkovej predlohy uvádza aj (počiatočný?) rok pôsobenia v úrade, ako aj zdroj, v ktorom sa s príslušným menom stretol. Kým autor uvádza signatúry dokumentov z kremnického mestského archívu, „recenzent“ sa odvoláva na knižné vydania, najmä na Pécha a Ruppá. Pre numizmatikov - zberateľov sú dôležité značky, ktoré ten-ktorý komorský gróf používal. Križko ako archivár ich nechával nepovšimnuté a neuvádzal ich, hoci neskôr ako múzejník si ich už všímal... Jeho láskavý pokračovateľ nám ich doplnil atramentovou ceruzou v dvadsiatich prípadoch. *Recenzent* mal zrejme rád vo veciach jasno, a preto tiež doplnil dátum (deň a mesiac) k väčšine latinských listín, ktoré Križko citoval pod čiarou.

Zaregistrovali sme aj dve opravné poznámky. Na 17. strane sa riešila vecná chyba v tom zmysle, že Markus Nürnberger nebol kremnickým, ako uvádza Križko, ale budínskym komorským grófom. Druhá korektorská značka zo str. 25 súvisí iba so zlým prekladom nominálu i počtovej jednotky – „zlatý“ do maďarčiny, kde autor namiesto slova „forint“ použil výraz *arany*.

Ušetríme menej zainteresovaného čitateľa od vysvetľovania *recenzentských* poznámok v súpise komorských grófov a ponecháme to pre užšie odborné fórum.

V každom prípade treba uznať, že popisovaná Križkova publikácia je zaujímavá nielen sama osebe, ale aj ako určitý dôkaz o novej istej forme stretnutia dvoch vzdelancov z Kremnice.

Použitá literatúra:

Krizskó, P.: Körmöczi régi kamara és grófjai. Budapest 1880.

Šoka, M.: Korešpondencia slovenského historika Pavla Križku. In: Stredné Slovensko 1, Vlastivedný zborník Stredoslovenského múzea, 1979, s. 132-144.

Slovenský biografický slovník. I. A - D., heslo Belházy, Martin 1986.

Slovenský biografický slovník. III. K - L., heslo Križko, Martin 1989.

Zusammenfassung Zwei Gebildete aus Kremnitz

Pavol Križko, Landsmann aus Banská Bystrica, zog als 22-jährige nach Kremnica um. Zuerst war er hier als Lehrer und Organist tätig. Angefangen mit dem Jahr 1872 wurde zu seinem Arbeitsplatz das städtische Archiv, aber er wurde vom städtischen Magistrat auch als Buchführer beschäftigt. Seine außerordentliche Übersicht bemerkten mehrere exklusive Forscher im Kremnitzer Stadtarchiv. Dank den Kontakten mit bedeutenden Historikern bekam Križko im Jahr 1879 das Angebot, seinen historischen Erstling „Kremnická komora a jej grófi“ („Kremnitzer Kammer und ihre Grafen“) zu veröf-

fentlichen. Ein Exemplar dieses Buches mit Exlibris Belházy János befindet sich im Bibliotheksbestand des Mittelslowakischen Museums in Banská Bystrica. Ján Nepomuk Belházy war zwar Kremnitzer Landsmann (*1823), aber als Bergingenieur in staatlichen Diensten war er auf verschiedenen Stellen in der ganzen damaligen Monarchie tätig. Angefangen mit dem Jahr 1871 trat er den Platz des Bergabteilungsleiters des Finanzministeriums in Budapest an. Sein großes sammlerisches und fachliches Hobby war Numismatik. Das angeführte Exemplar des Buches von Križko füllte Belházy mit historischen und numismatischen Bemerkungen ein, die den Charakter der Reparaturen, Präzision oder Ergänzungen haben, was den Wert dieser ziemlich wertvollen Publikation erhöht.

Obraz stavebného ruchu v Kremnici v polovici 30. rokov uplynulého storočia na stránkach dobovej tlače

Rastislav Popelka

Neľahká situácia v stavebníctve

30. roky uplynulého storočia boli poznačené hospodárskou krízou a jej následkami, ktorá mimoriadne ťažko doľahla obzvlášť na Slovensko. Rovnako to platilo aj pre stavebníctvo, ktoré je tradične akýmsi hospodárskym barometrom doby. Práve v tomto odvetví sa kríza prejavila hneď na jej začiatku a mala za následok takmer úplné zastavenie všetkých súkromných i verejných stavieb. Nedostatok práce a snaha získať aspoň nejakú z mála realizovaných verejných stavieb nútili stavebných podnikateľov ísť s cenami dole, často až na hranicu únosnosti, v nádeji, že časom sa situácia zlepší. Platilo to aj pre stavby, ktorých investorom bol štát. Zadávací poriadok pre realizovanie verejných stavieb ukladal zadať stavbu najlacnejšiemu uchádzačovi. Rozpočty stavieb sa preto realizovali bez takých položiek, ktoré za normálnych okolností slúžia ako poistenie proti riziku straty. Keďže pri verejných stavbách platila zásada nezmeniteľnosti prijatej ceny, stavební podnikatelia sa dostávali do mimoriadnych ťažkostí v prípade, že došlo k zvýšeniu cien stavebných hmôt, prípadne k zvýšeniu miezd stavebných robotníkov v dôsledku rastu životných nákladov, ako sa to stalo napríklad v roku 1937. Paradoxom pritom bolo, že v stavebníctve sa hľadala možnosť uplatnenia tých pracovníkov, ktorí prišli o prácu v iných odvetviach hospodárstva. Napriek všetkým uvedeným ťažkostiam sa aj v tomto období stavalo a Kremnica nebola výnimkou.

Stavebné zámery v meste

boli mimoriadne ambiciózne. Vychádzali z potrieb Kremnice ako centra turistického ruchu, strediska školstva pre sluchovo postihnutú mládež, sídla okresu. Neutešená situácia v oblasti ubytovania žiakov Štátneho ústavu pre hluchonemých vyvolala potrebu výstavby internátu. Žiaci bývali v podnájmoch a súkromných domoch. V oblasti školstva sa ďalej plánovala výstavba meštianskej školy. Uvažovalo sa o výstavbe budovy mestskej sporiteľne a pošty. V investičnom programe Národohospodárskej župy stredoslovenskej bola zahrnutá výstavba transverzálnej cesty Handlová – Kremnica – Banská Bystrica. Táto cesta by súčasne spojila s Kremnicou, ako okresným sídlom, viaceré obce kremnického okresu – Kosorín,

Jánovu Lehotu, Slaskú, Kopernicu. Pripisoval sa jej význam aj z hľadiska turistického ruchu, nakoľko Kremnica by získala priame cestné spojenie s Nízkymi Tatrami. Z uvedeného zámeru bolo realizované len torzo. Ukázala sa naliehavá potreba rozšírenia ubytovacej kapacity chaty na Skalke, dokončenie lyžiarskeho mostíka, vybudovanie lacného turistického hotela v meste. Pamätalo sa aj na rozsahom malé, avšak z hľadiska pohodlia turistov mimoriadne dôležité stavby. Takou boli verejné záchody, slabé miesto mnohých miest. Mestu chýbalo ihrisko. Mesto vyvíjalo úsilie získať stálu vojenskú posádku a s tým súvisiacu výstavbu kasární a obytných domov. Uvažovalo sa o výstavbe nového sídla mestského úradu, čím by sa budova, kde v tom čase úrad sídlil, uvoľnila pre dôstojné prezentovanie bohatých muzeálnych zbierok nahromadených v neutešených podmienkach v dvoch miestnostiach objektu. Niektoré z ambiciózných plánov sa podarilo naplniť.

Kremnické Hradčany

Dnes by už málokto uhádol, že takto vznosne pomenoval novú budovu **internátu pre hluchonemých** Viliam Gaňo, riaditeľ školy pre hluchonemých. Do istej miery oprávnené. Budova sa vynímala na južnom svahovitom teréne nad domami vtedajšej Masarykovej štvrť pri ceste vedúcej zo stanice do mesta. Pri pohľade na dobové fotografie sa neubránime dojmu, že impozantná budova bola realizovaná s citom pre mierku, jej pretiahnutá silueta sa do okolia začlenila harmonicky. Budova internátu pozostávala z časti spoločnej a časti ubytovacej. Zaujímavosťou internátu bola skutočnosť, že ubytovacia časť - spálne chovancov - priamo nadväzovali na miestnosti, v ktorých sa realizovali denné aktivity. Nešlo teda o tradičné trojtraktové usporiadanie oddelenej ubytovacej časti s dlhými chodbami a izbami po oboch jej stranách. V prípade kremnického internátu spálne priamo nadväzovali na denné miestnosti, čím odpadla potreba dlhých presunov. Eliminovanie chodieb sa prejavilo aj znížením stavebných nákladov, čo v čase hospodárskych ťažkostí hralo tiež nezanedbateľnú úlohu. Zo spoločného chodíša sa vstupovalo do zádveria s rohožami, odkiaľ bol prístup do veľkej dennej miestnosti, umývárne so záchodom a do čistiarne obuvi. Z dennej miestnosti sa vstupovalo do dvoch spální, miestností pre dozor a šatní. Na typickom podla-

ží boli takéto jednotky tri. Okrem spomenutého eliminovania zdĺhavých presunov a zníženia nákladov mala takáto dispozícia aj praktický rozmer – nad takto ucelenou jednotkou sa ľahšie vykonával dozor. Navyše boli chovanci vedení k bývaniu, ktoré sa blížilo k domácejmu charakteru – teda obývaciu miestnosť so spálňou a príslušenstvom. Súčasťou komplexu bola moderne zariadená kuchyňa s výdajňou jedál, ktorá slúžila aj ako premetacia miestnosť, z tohto dôvodu k nej priliehala projekčná komora. V suteréne boli sprchy, pracovňa, žehliareň, sušiareň, izby pre personál, oddelenie pre chovancov s infekčnými chorobami – samostatne prístupné z dvora. V okolí budovy boli zriadené dve ihriská a trávnatá plocha, na severovýchodnej strane (nad internátom smerom k stanici) sa odkopaním svahu vytvoril priestor pre dláždený dvor prístupný z cesty.

Výstavba takejto, na miestne pomery obrovskej budovy bola iste priestorom pre uplatnenie sa kremnických živnostníkov. Bola táto príležitosť využitá dostatočne? Z remeselníckych prác klampiarsku prácu v obnose 120 000 Kč realizovala firma Emil Prágr, klampiárstvo v Kremnici, maliarske a natieračské práce vykonala firma Jozef Kirschner v Kremnici, nepriamou cestou bratislavskej firmy realizoval tesárske práce Štefan Jokel

Budova internátu pre hluchonemých, 30. roky 20. storočia

(tesársku prácu pri oplatení obdržal v súťaži priamo) a zasklievacie práce pre martinskú firmu Wix realizovala miestna firma Július Holzmann v Kremnici. Všetky ostatné remeselnícke práce realizovali živnostníci z iných miest (zariadenie kuchyne firma Aparatea, spol. s r. o. v Brne, strojné zariadenie pracovne dodala firma Havelka a Mész v Prahe, terazzové dlažby realizovala firma Ján Trávníček v Piešťanoch, obkladačské práce firma Syderolit v Púchove, xylolitové dlažby firma J. a F. Leng v Bratislave a šamotové dlažby firma Rüger a spol. v Novom Bohumíne). Výnimkou bol rozsiahly múr okolo budovy, ktorý postavila Kremnická stavebná spoločnosť. Rolety dodala firma Bratia Goldner v Kremnici. Hlavným dodávateľom železného materiálu bola známa kremnická firma Rudolf Frank a Syn. Je to veľa alebo málo? Realizované práce predstavovali sotva tretinu nákladov. Na druhej strane kvalita vykonaných prác bola dôkazom schopností kremnických živnostníkov. Problém ale spočíval v tom, že miestni podnikatelia nemali na realizovanie takýchto rozsiahlych investícií potrebný kapitál. Navyše štát

sa s platbami za realizované práce príliš neponáhľal a kolaudačné konania sa neúmerne preťahovali. To všetko prispievalo k dezilúzii, nechuti a v konečnom dôsledku k nemožnosti uchádzať sa o štátne zakázky zo strany malých podnikateľov.

Ani priestory kremnickej pošty v tom čase nevyhovovali. Z dobovej tlače sa dozvedáme, že v zimnom období sa z veľkých železných kachlí uvoľňoval štipľavý dym, ktorý „doslova otravoval každého, kto na poštu potreboval ísť“. Neskrývaná kritika zaznieva zo stránok kremnického dvojtyždenníka Horský náš kraj, kde sa v jednom príspevku s pobúrením píše: „Divíme sa, ako tam úradníctvo po osem hodín môže vydržať v takej otravujúcej atmosfére. Ostatne, keby obecnosť nemusela na poštu chodiť, iste by poštu, ktorá je v skutočnosti obchodným podnikom a má na zákazníkov brať ohľad, obrátilo chrbát.“ Na výstavbu novej pošty si však bolo treba ešte počkať.

Kus starej Kremnice padne

V takto nazvanom článku boli v Horskom našom kraji avizované zmeny na inom konci mesta. Na Dolnej (v tom čase Štúrovej) ulici sa v roku 1937 začali sťahovať mračná nad

historickým objektom, v ktorom sídlil hotel Schaffer. Mladý majiteľ Andrej Schaffer počas života svojho otca neuspel so svojimi návrhmi na prestavbu a modernizáciu rodinného podniku. Až smrťou jeho otca, Jakab-báčiho, v roku 1936 sa mu rozviazali ruky a energicky pristúpil k realizácii svojich plánov. Istý druh nekrológu za starým domom, v ktorom povestný „Schafferei“ desaťročia sídlil, uviedol aj Horský náš kraj v apríli 1937: „V pondelok 5. t. m. padne za obeť pokroku, ducha doby i moderným požiadavkom, kus starej Kremnice, typický hotel a kaviareň Schaffer na Štúrovej ulici. Tradícia

samotného domu i podniku si plne zasluhuje niekoľko riadkovej spomienky. Hotel a kaviareň je jediný podnik v Kremnici, ktorý vedel bez porúch prečkať krízu a nemohol si žiadneho večera sťažovať, že nemal hosta. ... So zrúcaním tohoto podniku padne skutočne kus starej Kremnice, lebo bude zrúcaná jediná miestnosť, kde sa držal duch akéhosi kaviarenského života. (...) V pondelok započne sa s rúcaním. Kto ešte nevidel a nebol v tomto podniku, nech si ho prehliadne, lebo stojí za to. Ochotne vám ukážu starodávnu stavbu, obzvlášť jedinečné sklepenie“. Zaujímavosťou je, že v čase posadnutosti modernizáciou sa predsa len doboví pozorovatelia neubránili oceneniu historického objektu, ktorého dni boli spočítané. 5. apríla 1937 začalo búranie pôvodného hotela, 6. novembra v tom istom roku bol otvorený nový hotel Centrál s ubytovacou kapacitou 50 osôb. Teda nie o tri mesiace, ako sa predpokladalo na začiatku, ale o niečo neskôr, aj keď išlo o tempo úctyhodné. Možno to súviselo aj so skutočnosťou, že odtráňaním Schafferovského domu bola ohrozená stabilita susedných budov. Po

búracích prácach nasledovali práce zabezpečovacie, ktoré realizoval kremnický tesársky majster Štefan Jokel za pomoci drevených pilierov, potom sa mohlo prikročiť k vlastnej stavbe. Savbu so železobetónovým skeletom a výplňou z tehlového muriva projektoval ing. Hynek Weil z Bratislavy. Na prízemí bola kaviareň a jedáleň, vzájomne oddelené sklenou stenou. K

Dolná ulica v Kremnici, naľavo je hotel Centrál, postavený vo funkcionalistickom štýle, 30. roky 20. storočia

ním priliehala kuchyňa, garáž a malý dvor. Na dvoch poschodiach bolo celkom 16 izieb. V celom podniku boli, ako sa uvádza dobovým slovníkom, „gumové podlahy, ústredné kúrenie, teplá a studená voda, anglické záchody“. Remeselnícke práce realizovali domáci majstri, s niektorými z nich sme sa stretli už pri internáte pre hluchonemých. Maliarske práce realizovala firma Jozef Kirschner, maliar a natierač v Kremnici, inštalatérske práce - schody, vešiaky, zábradlie - firma Leo Smekal Kremnica; stavebno-stolárske práce Stavebné a nábytkové stolárstvo Hugo Pollák v Kremnici; čalúnicke a lakýrnické práce Ero Rónai čalúnictvo, autolakýrnictvo a stavebné lakýrnictvo; skrine dodal Št. Szabó, Kremnica, stolár; elektrotechnické práce, zvonkové zariadenie a osvetľovacie telesá Július Holzmann v Kremnici; zasklievacie práce A. Spitz, sklad skla a rámov u firmy H. Markiewicz, Kremnica. Z cudzích firiem sa na stavbe podieľali: ústredné kúrenie a teplá voda ing. Armin Kaiser Levice; podlahy - firma Ernst v Brne; kaviarenské zariadenie Thonet - Mundus v Bystřici pod Hostýněm, nábytok R. Slezák v Bystřici pod Hostýněm; mramor J. Burger v Košiciach, sporák O. Hoffmann Hořovice.

Z ďalších stavebných aktivít

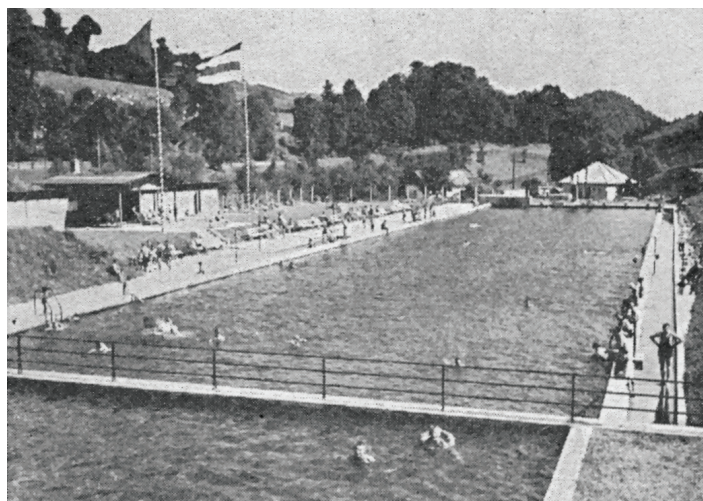
Jediné kremnické ihrisko bolo výstavbou cesty do Kopernice rozdelené na dve polovice. Keďže výstavba ihriska spo-

ločnými silami viacerých spolkov pôsobiacich v meste sa zdala v nedohľadne, rozhodla sa miestna jednota Sokola v roku 1933 začať výstavbu vlastného ihriska. **Ihrisko** s rozmermi 125 x 75 metrov bolo odovzdané do užívania v lete roku 1936. Súčasťou ihriska boli bežecké dráhy na 100 a 250 m, okrem toho bolo vybavené na nasledovné disciplíny: hod oštepom,

diskom, skok do výšky a do diaľky, volejbal, basketbal; z náradia boli zastúpené hrazdy, kruhy, šplh. Nechýbalo ani detské ihrisko s hojdačkami („hučkami“). Technické práce obstaral staviteľ Dráb (Kremnická stavebná spoločnosť), ing. Günther a dozor nad výstavbou mal jednatel miestnej jednoty Klos. K vybaveniu ihriska patrila moderná šatňa, umývárne, bufet. V šatni sa konali aj schôdze, v lete sa premenili na turistickú ubytovňu s kapacitou 25 postelí a tým sa aspoň čiastočne podarilo zmierniť nedostatok ubytovacích kapacít

v meste, kde chýbalo lacné turistické ubytovanie. Zdá sa, že uvedené núdzové ubytovanie splnilo cieľ. Horský náš kraj v apríli 1937 s uspokojením uvádza: „Turisti túto nocľaháreň chvália a hovoria, že tak peknej a slnecnej nocľahárne na Slovensku niet. Niektorí turisti prichádzajú už s tým, že počuli, že v Kremnici je krásna a moderná turistická nocľaháreň“.

Pre tých, ktorí by v slovenskom Semmeringu zatúžili po aktívnom odpočinku, sa od roku 1937 naskytla príležitosť okúpať sa v novootvorenom plaveckom **bazéne**. Slávnostne bol otvorený 29. júla 1937 a bol v tom čase najväčší v Československu. Krátko po otvorení sa v ňom realizovali stredoslovenské plavecké preteky. Kremnica sa naozaj obohatila a ďalšiu atrakciu, kto-

Kúpalisko v Kremnici, foto zo sprievodcu po meste z roku 1954

rá by mohla priťahovať turistov. Nie je teda náhoda, že keď mesto pristúpilo k propagačnej akcii a vydalo dva plagáty od známeho kremnického maliara Gejzu Angyala, na jednom z nich figuroval práve novootvorený plavecký bazén. V pozadí, v úbočí sa na plagáte objavila silueta vlaku. V tomto období však takéto vyobrazenie malo trpkú príchuť. Prebiehali totiž práce na výstavbe železnice Diviaky – Banská Bystrica, ktorej dokončenie sa malo premietnuť aj do odklonenia medzinárodných rýchlikov na novú trať, čo Kremničania vnímali ako

hrozbu pre ďalší rozvoj turistického ruchu v meste. Úspech regionálnych plaveckých pretekov bol podnetom pre prípravu na celoštátne plavecké preteky v nasledujúcom roku. Zdá sa však, že nie všetci význam moderného plaveckého bazéna oceňovali rovnako. V septembri 1937 urobili otcom mesta starosti vandali, ktorí „všetky lavice a stoly na plavárni povykľadali na strechu kabín a šatní. Že prečo toto dotyční urobili, bolo by zaujímavé vedieť. (...) Strecha je pokrytá drahým reberoitom, zničené bolo 20 m², jeden meter stojí 45 Kč“ povzdychol si autor článku v miestnej tlači. Žiaľ, ani zďaleka nešlo o jediný prípad poškodzovania verejného majetku v tomto období.

V súvislosti s hospodárskym oživením ťažko skúšaného a hospodársky upadajúceho mesta sa teda ako k hlavnej nádeji v oblasti možných ekonomických aktivít vzhliadalo k turistickému ruchu. Zanedbaná turistická infraštruktúra sa v sledovanom období podarila povzniesť na vyššiu úroveň. K spomenutým rozšíreným možnostiam športového vyžitia a novým ubytovacím kapacitám pribudla Mestská informačná cestovná kancelária (MICK), vyšli Angyalove plagáty či listové obálky s trochu nejednoznačným posolstvom – k textu „Kremnica Slovenský Semmering“ bola pridružená reprodukcia morového stĺpu na námestí. Hlavne v súvislosti s turistickým ruchom sa podarilo realizovať aj rozsahom neveľkú, ale pre pohodlie obdivovateľov krás zlatého mesta významnú stavbičku. Išlo o **verejné toalety** v medzibráni. Ako sa však ukázalo, výstavba je len začiatok a ako pri každej stavbe aj tu platilo, že námaha a finančné náklady sa zhodnotia až plnohodnotným využívaním. O tom, ako iniciatívnym jednotlivcom v Kremnici záležalo na pozitívnom obraze mesta, svedčí aj krátky článok pod názvom Komu vlastne slúžia verejné záchody?, ktorý odcitujeme v celom rozsahu. Nie pre význam investície z hľadiska stavebného, ale na dokreslenie koloritu doby.

„Bolo to úvah, porád, kalkulovania, plánov, kým konečne u nás v Kremnici boli vystavené verejné záchody v Medzibráni. Sú účelne riešené a náležite vybavené. Niečo však je tu nie v poriadku a je treba nadhadzovať titulnú otázku – veru nie je dosť mať verejné záchody, musia ale i byť k službám verejnosti, najmä cudzincov a turistov. A za dnešného stavu rozhodne tomu tak nie je a poukazuje sa na ne, najmä zo strany cudzích ľudí ako na jednu z charakteristík tunajších pomerov. – Dnes verejné záchody sú cez obed i dve hodiny uzavreté a večer už od 7., ráno do 7. poť až do ½ 8. hodiny. Naši policajní strážnici sú denne niekoľkokrát cudzími osobami obťažovaní, keď nemôžu sa dostať do verejného záchodu. Strážnici vtedy majú nie práve príjemné pocity a horko ťažko sa zdvorile omlúvať: prosím, verejné záchody budú otvorené od 2. hodiny, alebo už sú zavreté, otvoria ich ráno atď. Tento stav je nemožný a odporúčame, aby v čase, najmä cez poľudnie a cez noc mal službukonajúci strážnik jeden kľúč v úschove, aby mohol vyjsť cudzincom v ústrety. Tohoto nijako zneužívané nebude, pretože cudzinec za túto láskavosť kľúč vždy slušne vráti. Strážnici toto opatrenie s radosťou uvítajú, pretože neocitnú sa potom už nikdy v trapných situáciách a taktiež nebudú musieť byť svedkami bezohľadného nadávania na mestské záchody. V dobe, keď není posluha vo verejnom záchode môže byť upevnená tabuľka: Kľúč je v úschove u službu konajúceho strážnika pred bránou. V záujme dobrého mena nášho mesta je žiaduce toto opatrenie zaviesť“.

S mimoriadnou pozornosťou sa na stránkach Horského nášho kraja sledovala aj príprava ďalšej veľkej investície v Kremnici – **kasárni** pre horské delostrelectvo a s nimi súvisiacich bytov nákladom 11 miliónov Kč. Ozývali sa hlasy, aby sa našiel spôsob, ako živnostníkom pomôcť, aby „túto jedi-

nečnú príležitosť k práci mohli zachytiť a aspoň čiastočne sa mohli zotaviť z terajšej tiesne a stagnácie“, ako uvádza dobová tlač. Každá minca má aj svoj rub (prirodzene, že to platilo aj v meste minciarov) a plánovaný príchod vojakov do pokojného malomesta nabádal k opatrnosti, nedôvere i k obavám. Napokon však zvíťazil pragmatizmus – vojaci so stálymi príjmami boli skupinou, ktorá by zvýšila kúpyschopnosť v meste, a tým pomohla miestnym drobným obchodníkom. Kasárne boli postavené až neskôr. Navyše koniec roka 1937 bol obdobím, keď sa sťahovali mračná nielen nad prvou a krátko nato druhou Československou republikou, ale aj nad vychádzaním samotného časopisu, ktorý naposledy vyšiel v decembri roku 1937. A tak sa kvôli podrobnostiam o tejto rozsiahlej investičnej akcii budeme musieť obrátiť k iným prameňom.

Pramene:

- Slovenský staviteľ, VI, 1936, č. 1, s. 31; č. 4, s. 132 – 133; VII, 1937, č. 6, s. 111 – 112; VII, č. 1, s. 22 – 23.
- Horský náš kraj - spoločenský, hospodársky a nepolitický týždenník okresu kremnického, II, 1936, č. 2, s. 3; č. 13, s. 3; č. 26, s. 1; č. 27, s. 2; č. 33, s. 1; č. 34, s. 3; č. 42, s. 1; č. 43, s. 1 – 2; č. 44, s. 1; č. 45, s. 2; III, 1937, č. 1, s. 2; č. 3, s. 2; č. 14, s. 2; č. 19, s. 1 – 2; č. 24, č. 26, s. 2; s. 2 – 3; č. 32, s. 1; č. 33, s. 3; č. 39, s. 3; č. 43 – 44, s. 3 – 4, č. 45, s. 2.

Summary

Aperçu des activités de bâtiment à Kremnica dans la moitié des années 30 vues par la presse locale

Les années 30 étaient marquées par la crise économique profonde aux répercussions importantes sur l'industrie du bâtiment considérée comme une sorte de baromètre de l'activité économique de toute époque. Quant aux travaux publics, l'envergure des travaux ainsi que la nécessité de calculer les prix au seuil de rentabilité pour obtenir les commandes ont rendu pratiquement impossible aux entrepreneurs locaux de postuler pour les commandes publiques. Malgré toutes les difficultés précitées cette période est marquée par quelques réalisations importantes à Kremnica avec une participation des firmes locales à la réalisation des travaux. Kremnica – siège d'arrondissement, haut lieu de tourisme et centre de scolarisation des jeunes sourds-muets – souffrait d'insuffisance de divers infrastructures. Même si tout n'a pas été réalisé le visage de la ville a visiblement changé. L'importance du nouvel internat pour les jeunes sourds-muets ne consiste pas qu'au fait qui a pallié au manque cruel des possibilités d'hébergement mais par sa modernité et quelques innovations au niveau d'agencement des espaces se rendent parmi les réalisations les plus intéressantes même dans un contexte plus large. L'ancien bâtiment de l'hôtel Schäffer, rue Dolná, a cédé la place à un bâtiment moderne (squelette en béton armé) de l'hôtel Centrálný construit en quelques mois seulement. Les vestiaires du tout nouveau terrain de sport construit par les membres du mouvement Sokol se transformait en été en auberge touristique – une contribution importante aux insuffisances au niveau d'hébergement bon marché dans la ville. La plus grande piscine en Tchécoslovaquie (!) a été ouverte en 1937 à Kremnica. Les efforts en vue de rendre Kremnica plus accueillante pour ses visiteurs continuait par la construction des toilettes publiques. S'accélérait les préparations pour pouvoir accueillir un régiment des mitrailleurs qui exigeait la construction des casernes – un investissement non négligeable malgré tous les petits inconvénients que la présence des militaires dans une petite ville calme peut entraîner...

Z dejín žurnalistiky a publicistiky v Kremnici - obdobie Československa a prvej Slovenskej republiky 1 -

Otto Štroffek

Všeobecná charakteristika

S rozpadom Rakúsko-Uhorska došlo síce k značným spoločenským a prechodne i hospodárskym ťažkostiam, ale na druhej strane to bolo najmä pre bývalých uhorských Nemcov vykročenie za národno-kultúrnou emancipáciou. Slovákom umožnil nový štát nadobúdať potrebné sebavedomie vyplývajúce z príslušnosti k štátotvornému národu, ktorého jazyk sa tak stal úradným, čiže komunikačným nástrojom vo všetkých oblastiach spoločenského života. Hoci sa to dialo pod rúškou „československého“ národa s fiktívnym spoločným jazykom, v hraniciach ktorého bola slovenčina chápaná len ako jeho „znenie“ či regionálna podoba platí, že išlo o zásadný pozitívny posun. Najlepšie to dosvedčuje samotná životná prax – slovenská kultúra napredovala ako nikdy predtým. Do čela tohto pohybu sa postavila Matica Slovenská, na

spoločnosť v značných rozpakoch, keďže jej vtedajšie ambície vrcholili v čerstvo nadobudnutej autonómii. Krátke, 6-ročné obdobie trvania prvej samostatnej, hoci oklieštenej štátnosti napriek mravne neakceptovateľným politickým krokom a kontroverznosti jej hodnotenia malo pre Slovákov nezastupiteľný význam. Doformovalo ich do celistvej podoby novodobého národa, čo sa, prirodzene, zrkadlilo i v širokej škále duchovna, výsek kultúry slova nevynímajúc, i keď je treba zároveň povedať, že práve tu dochádzalo k najväčším deformáciám vyvolaným politicko-ideologickými tlakmi.

Vznik slovenskej žurnalistiky v Kremnici

Aj v neprajnom uhorskom období sa našli v Kremnici osobnosti, ktoré zanechali v slovenskej žurnalistike a publicistike výrazné stopy, nemali ale vlastný orgán, domáce mediálne fórum. To však na druhej strane nemali ani nemeckí a maďarskí obyvatelia Kremnice.

Realizovaním československej štátnosti so slovenčinou ako verejným komunikačným nástrojom nastali pre potenciálnu slovenskú tlač priaznivé pomery, čo ešte zvýrazňovala okresno-sídelná úloha Kremnice. Prvé boli ročné školské správy Československej reálky Pavla Križku – nadväzujúce od roku 1919 na ročné správy Vyššej maďarskej reálky – na pôde ktorej sa zrodil aj študentský časopis *Odvaha*. Za nimi nasledoval detský časopis *Priateľ dítok* a nábožensko-spolkový *Serafínsky Svet*, ich redakcie sa dostali do Kremnice v 2. po-

Budova kremnického gymnázia, foto z ročnej správy školy z roku 1928

ktorú potom pripadla aj najväčšia ťarcha prekonávania oficiálneho čechoslovakizmu, ktorý – nech už bol motivovaný akokoľvek – vniesol do pomeru Čechov a Slovákov veľa nepochopenia a napätia. Kým v roku 1918 zostalo iba 23 slovenských periodík, teraz nastáva prudký obrat. V januári 1919 vzniká v Žiline Slovenská tlačová kancelária a v tomto roku pracuje na Slovensku už 20 redaktorov z povolania. V roku 1926 začína na Slovensku pravidelné rozhlasové vysielanie z Bratislavy a o dva roky neskôr už vychádza 186 slovenských novín a časopisov, ktorých počet sa do roku 1937 zvýšil na rovných 250, pokrývajú veľkú škálu periodicitnej, záujmovej, politicko-názorovej, profesne zameranej a inak členenej tlače.

Vznik Slovenského štátu, resp. Slovenskej republiky za krajne nepriaznivej medzinárodnej konštelácie a pod hrubým mocenským nátlakom Nemecka zastihol slovenskú

spoločnosť v značných rozpakoch, keďže jej vtedajšie ambície vrcholili v čerstvo nadobudnutej autonómii. Krátke, 6-ročné obdobie trvania prvej samostatnej, hoci oklieštenej štátnosti napriek mravne neakceptovateľným politickým krokom a kontroverznosti jej hodnotenia malo pre Slovákov nezastupiteľný význam. Doformovalo ich do celistvej podoby novodobého národa, čo sa, prirodzene, zrkadlilo i v širokej škále duchovna, výsek kultúry slova nevynímajúc, i keď je treba zároveň povedať, že práve tu dochádzalo k najväčším deformáciám vyvolaným politicko-ideologickými tlakmi.

Ročné správy Štátnej čl. reálky a Štátneho čl. ref. reál. gymnázia P. Križku, Štátneho slov. ref. reál. gymnázia P. Križku a Štátneho slov. gymnázia

Prvá správa vyšla ako *I. ročná správa Československej štátnej reálky P. Križku v Kremnici od 1. brezna do 17. červenca 1919*. V až stručnom úvode (vzhľadom na závažnosť zmien) informuje, že

po vzniku ČSR nastáva vyučovanie v materskej reči, maďarská reálka bola 8. februára zatvorená a československá začala svoju činnosť 1. marca ako 11. slovenská stredná škola. Do 8 strán sa potom vošli už len najdôležitejšie správy a návrhy. Nové ročné správy vychádzali približne v rovnakom formáte ako ich predchodkyne, prvé bez obálky začínali priamo textom. Vychádzali vlastným nákladom školy, tlačili ich v kremnickej tlačiarňi J.

Podpory a štipendiá, štatistický prehľad žiakov, zoznam žiakov, prehľad učebníc, dopĺňované sporadicky o ďalšie aktuálne informácie a ojedinelé publicistické príspevky. V. ročná správa je správou Československej štátnej reálky a Československého štátneho reformného reálneho gymnázia Pavla Križku. VII. správa je už len správou Československého štátneho reformného reálneho gymnázia Pavla Križku. Ďalšia zmena nastáva v šk. roku 1938/1939 – Štátne slovenské reálne gymnázium Pavla Križku (XXI.). Od XXII. ročníka sú to výročné správy Štátneho slovenského gymnázia v Kremnici. Posledná zmena názvu školy prichádza s obnovením československej štátnosti – r. 1944/1945 ide o správu Štátneho gymnázia v Kremnici. Rozsah bol oproti maďarskému obdobiu podstatne menší, v priemere 8 až 20 strán s výnimkou jubilejných.

K duchu správ možno poznamenať, že v rôznych príhovoroch, spomienkových hodnoteniach a podobne sa pedagógovia a absolventi často vracali k momentu oslobodenia, prirodzene v oficiálnom ideovom rúchu československej národnej jednoty, ale v celku trpezlivo so zameraním do budúcnosti, popri čom zvlášť vyzdvihovali demokratické pomery školstva v novom štáte. Správy sú takto aj istým zdrojom poznatkov o sprievodných javoch štátopisných zmien v Kremnici a okolí. Boli písané slovensky, aj keď v ústave dlho prevládali českí pedagógovia, ba spočiatku vyučovali (s veľkou obetavosťou) takmer len oni. To sa nezaobišlo bez kolísavej kultúry jazyka, so značnou infiltráciou bohemizmov – tých v rýdzej podobe, ale najmä – niekedy veľmi toporne – poslovenčených.

Jednotlivé správy s rozšírením, pozmeneným a ilustrovaným obsahom:

- VI. (1923/1924) správa prináša parte školníka E. Demianiho, ktorý bol takmer pol storočia v službách školy, zvyšok správy, 16 s.
- VII. (1924/1925) prináša stanovky podporného spolku chudobných študentov Alumneum vypracované kolektívom pod vedením R. Štancla, zvyšok správy, 17 s.
- X. (1927/1928) je členená na dve časti. Tvrďšia farebná obálka so siluetou Kremnice od študenta 7. ročníka M. Straška, vnútri dvojstranová panoramatická fotografia Kremnice, rozsiahly úvod R. Štancla k 10. výročiu obnovenia našej samostatnosti, ďalej riaditeľova vyše 13-stranová štúdia Dejiny ústavu – 10-ročná rekapitulácia s ilustračnými fotografiami a grafmi. Druhá časť obsahuje správy, 57 s.
- XI. (1928/1929) úvodný príhovor prezidenta T. G. Masaryka školským deťom dňa 27. októbra 1928, v obsahu ohlásený II. bod Spisovateľ A. Jirásek ústavu absentuje (vyšiel v jubilejnej XIX. ročnej správe), zvyšok správy, 28 s.
- XII. (1929/1930) prvý vskutku publicistický 7-stranový príspevok J. Kojana Morfológia krápnikov Domických jaskýň, zvyšok správy, 37 s.
- XIII. (1930/1931) farebná obálka (stéla zakončená slovenským znakom), návrh študenta 4. ročníka F. Weisza, len správy, 27 s.

X. ročná správa gymnázia z roku 1928, NBS - MMM Kremnica

Paxnera a H. Birona, v B. Štiavici u E. Joergensa, v Slovenskej kníhtlačiarňi vo Zvolene, od šk. roku 1935/1936 opäť v Kremnici u Smolnického a Bašťovanského (nových majiteľov tlačiarne Paxner a Biron). Zostavoval ich riaditeľ školy, konkrétne R. Štancl po č. XIX., nasledujú B. Tesař, od č. XXI. J. Pikula. Od ročníka k ročníku si hľadali vlastnú tvár, pričom tu bola viditeľná snaha nadviazať v publicistike na tradície správ maďarskej reálky, čo sa ale darilo iba poskromne. Zrejme kvôli častej obmene profesorského zboru a náročnosti podmienok, napríklad i pomerov v rezervovanom kremnickom prostredí. Štruktúra správ sa postupne ustálila do podoby rubrik: Učiteľský zbor, Kronika ústavu, Sbíerky učiteľských pomôcok,

- XIV. (1931/1932) farebná obálka (slovenské dvojvršie s dvojřížom ožiarené slnkom) návrh študenta 4. ročníka L. Magu, len správy, 28 s.
- XV. (1932/1933) úvodný 7-stranový príhovor R. Štancla, farebná obálka s fotografiou zimnej Kremnice, zvyšok správy, 36 s.
- XIX. (1936/1937) rozšírená správa má dve časti. Prvá, venovaná 80. jubileu strednej školy v Kremnici, prináša na 98 stranách bohatú škálu príspevkov. Otvára ju 16-stranová štúdia profesora F. Haspru Dejiny stredného školstva v Kremnici s rozsiahlym ilustračným materiálom, ďalej je prehľad profesorov a absolventov od roku 1856, reflexívna črta R. Štancla o slovenských študentoch ústavu v 50-tych rokoch 19. storočia, príspevok riaditeľa Po osemnástich rokoch, Spomienka na Jaroslava Vlčka od tohože autora, Črty o hudbe a slovenských piesňach od L. Lehotskej – Križkovej, príležitostná poézia a početná zostava spomienkových postrehov od bývalých študentov ústavu a profesorov, pričom značná časť je zameraná na porovnávanie pomerov pred prevratom a v prítomnosti. Druhú časť tvoria správy, 119 s.
- XX. (1937/1938) si ilustráciou obálky pripomína 20. výročie vzniku ČSR, správy sú prvýkrát uvedené s pomocou prof. E. Čihalíka, 27 s.
- XXI. (1938/1939) na zmenu štátno-politických pomerov upozorňuje aj hymnický verš S. Tomášika Žije, žije duch slovenský, bude žiť na veky! na obálke, len správy, 23 s.
- XXII. (1939/1940) sme nemali k dispozícii
- XXIV. (1941/1942) a XXV. (1942/1943) sme nemali k dispozícii

Študentský časopis Odvaha a ďalšie školské aktivity

Pri ústave sa rozvíjali rôzne pridružené, štúdiu nápomocné a osvetové aktivity, o ktorých sa dozvedáme zo samotných správ alebo z ďalších zachovaných písomností, napríklad zo zápisníc Samovzdelávacieho spolku, kde nachádzame aj záznam, že v dňoch 15. – 22. júna 1922 usporiadal spolok na návrh žiaka 7. triedy L. Horáka výstavu „všetkých časopisov a novín v Československej republike a hlavných novín cudzozemských“ (zapožičanými telovýchovnou jednotou Sokol Kozolupy pri Plzni), pričom sa tu stretávame i s kritickým hodnotením podujatia: „význam výstavy nebol dobre porozumený, a preto spolok nezáskal ani mravne ani hmotne takmer nič“. Zo zasadnutia 29. 1. 1926, na ktorom sa spolok premenoval na Hviezdoslavov samovzdelávací spolok (ďalej HSS) 35 sa spomína čítareň spolku: „Čítareň je v najväčšom poriadku a zaplnená nečakaným počtom časopisov literárnych, dokonca i denníkov politických“. Dodajme, že ročný členský príspevok bol 2 Kč a v roku 1927 tu nájdeme tituly: *Rozvoj, Svojet, Lumír, Študentský časopis, Slovenský ľud, Start, Moravský ilustrovaný časopis* a ďalšie.

Zo správy VI. schôdze HSS (13. 3. 1926) vysvitá, že prerokovávala aj založenie „časopisu pre náš ústav“. Bol schválený a v tajnom hlasovaní zvolená redakcia *Odvahy* – šéfredaktor Tasler, spoluredaktori Štanclová, Lacko, Orságh, Rakovský. Vydávať a financovať sa ho zaväzoval HSS. Ďalšia zmienka je z aprílového zasadnutia, spomína „študentský časopis“ v súvislosti s diskutabilnými článkami o pomere učiteľa a žiaka. Zápisnica z májovej schôdze HSS konštatuje odstúpenie redakcie *Odvahy* a voľbu novej – šéfredaktor J. Rakovský, spoluredaktori A. Mynář, V. Červenák, neskôr Nemcová, Mahurová, Štrba, pričom stará redakcia ešte pripraví 2. číslo. O zrode *Odvahy* sa môžeme dočítať aj v príspevku J. Oguina: Všetky krúžky slučoval Hviezdoslavov samo-

vzdelávací spolok na RRG v Kremnici, ktorý tiež vydával svoj časopis *Odvahu*. O jeho vzniku píše v 2. čísle *Odvahy* zo dňa 28. V. 1926 redaktorka D. Š. (predpokladáme, že ide o Drahomíru Štanclovú, dcéru R. Štancla).

Nuž tak to bolo, jedného krásneho rána pani profesorka (Ž. Kodlová - Zajíčková), zapisavši do triednej knihy, nechala na pokoji notes, zaujala hneď svoje – pri výkladoch obvyklé – miesto pred katedrou a prekvapila nás návrhom, či by sme nechceli vydávať miestny školský časopis...“

Keď redaktorka vyličila ťažkosti s tlačovou otázkou, povzbudzuje svojich spolužiakov, aby podporovali „*Odvahu*“ týmito vetami: „Preto prosím Vás všetkých, „na ktorých rodiacich se Melpomene láskavým okom pozrela“ a ktorí teda píšete básne, nech už moderné, alebo nie, - vás všetkých prosím v mene kultúrnych snáh študentstva: „Nezatvárajte svoju Múzu v prachu „fiokov“, dajte jej objaviť sa pred fórom „*Odvahy!*“ Tak sa jej snáď otvorí cesta do „Svojet“, do „Stud. časopisu“, do „Slov. Pohľadov“ – na Parnas.“

Žiaľ, nevieme, že by sa časopis zachoval, uvedené zmienky by potom boli asi jedinými informáciami o redakčno-vydavateľskom podujatí kremnických gymnazistov.

Literatúra:

- Štátny archív B. Bystrica – pobočka Kremnica, fond Gymnázium a reálka, Samovzdelávací spolok v Kremnici, 1919 – 1938 – zápisnica.
- Pamätník kremnickej návštevy Boženy Němcovej v polovici 19. storočia. In: XIV. ročná správa št. čl. ref. reál. gymnázia P. Križku v Kremnici 1936 – 1937, Kremnica.
- Oguin, J.: Obrázok z kremnického kultúrneho života In: XIX. ročná správa št. čl. ref. reál. gymnázia P. Križku v Kremnici 1936/1937, Kremnica.
- Kol. autorov: Malá encyklopédia žurnalistiky, Bratislava 1982.

Zusammenfassung

Aus der Geschichte der Journalistik und Publizistik in Kremnica Der Zeitraum der Tschechoslowakei und der ersten Slowakischen Republik (I)

Nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik wurde die slowakische Sprache zum öffentlichen Kommunikationsmittel. Dazu tragen günstige Verhältnisse der potentiellen slowakischen Presse ein, was in Kremnica selbst durch seine Aufgabe des Bezirksitzes unterstrichen wurde. Für das erste Periodikum in der slowakischen Sprache wurden die Schulberichte der Schulverwaltung der Tschechoslowakischen Realschule von Pavol Križko (seit dem Jahr 1919 auf Jahresberichte der Höheren ungarischen Realschule anknüpfend) gehalten. Auf dem Boden dieser Schule entstand auch die Studentenzeitschrift „*Odvaha*“ („Mut“). Danach folgten weitere Zeitschriften, Periodika und Zeitungen. Die angeführten Schulberichte kamen mit eigenem Aufwand der Kremnitzer Realschule aus. Sie wurden in Kremnitz in der Druckerei von J. Paxner und H. Biron, in B. Štiavnica bei E. Joergens, in Slowakischer Buchdruckerei in Zvolen und ab dem Schuljahr 1935/1936 wieder in Kremnica bei Smolnický und Bašťovanský gedruckt. Sie wurden von den Schuldirektoren, konkret von R. Štancl, B. Tesař und J. Pikula zusammengestellt. Bei der Realschule entstand auch ein selbst bildender Verein des Namens Hviezdoslav, das einen eigenen Lesesaal hatte. Er wurde immer mit einer großen Anzahl literarischer Zeitschriften, literarischer und politischer Tagebücher voll gefüllt. Auf dem Boden des Vereins wurde sogar eine eigene Studentenzeitschrift „*Odvaha*“ („Mut“) herausgegeben.

Lebensbildern deutscher evangelischen Pfarrer in Kremnitz im 20. Jahrhundert, 2. Teil

Biografie nemeckých evanjelických kňazov pôsobiach v Kremnici v 20. storočí, 2. časť

Andreas Metz

Karl Kautz (5. Okt. 1904 – 15. Juli 1991)

Karl Kautz wurde am 5. 10. 1904 als sechstes von zehn Kindern des Landwirthehepaars Johann und Theresia Kautz geb. Tauber in Mischdorf bei Preßburg geboren. Schon früh erkannten sein Volksschullehrer und sein Ortspfarrer und Konfirmator Jakob Erlemann, der ihm vom Förderer und Berater zum Vorbild und lebenslangen Freund wurde, die außerordentliche Begabung des Jungen und drängten auf eine höhere Schulbildung. Mit tiefster Dankbarkeit gedachte der Sohn immer seiner Mutter, die – trotz der sehr beschränkten Mittel – nach der Konfirmation 1917 den Besuch des evangelischen Lyzeums in Preßburg durchsetzte; er selbst trug durch Stundengeben und Stipendien wesentlich dazu bei, Gymnasium und Studium zu ermöglichen.

Nach der Matura 1925 und dem Studium der Theologie in Preßburg (u. a. bei seinem hochverehrten Prof. Roland Steinacker) mit zwei Semestern in Deutschland (Halle an der Saale und Tübingen), die ihm später die Übernahme in den württembergischen Kirchendienst sehr erleichtern sollten, legte er 1929 in Preßburg das erste theologische Examen mit dreisprachiger pfarramtlicher Dienstbefugnis ab.

Nach der Ordination am 30. 6. 1929 in der deutschen evangelischen Kirche in Preßburg durch Senior D. Carl Eugen Schmidt war er 1929–1931 Vikar in der dreisprachigen Gemeinde in Kremnitz bei Senior Holčík und Senioratskaplan in Preßburg. Dann folgte er seinem Freund und späteren Schwager Pfarrer Emil Hönsch, der ihn 1932 in Freudenthal/Altwater mit Melitta geb. Schmelze traute und auch die silberne und goldene Hochzeit feierte, ins Sudetenland nach Grulich/Adlergebirge (1931 – 1940) und Würbenthal/Altwater, der letzten neu eingerichteten evangelischen Pfarrstelle (1940 bis August 1946). Eine Unterbrechung erzwang die Dienstverpflichtung als Administrator für die im Krieg verwaisten Gemeinden Mährisch-Schönberg (Sitz), Grulich und Hohenstadt, und als Standort- und Lazarettpfarrer (1942 bis Kriegsende 1945). Jeweils kurz nach Übernahme der neuen Gemeinden hatte ihn ein Ruf aus seiner alten Heimat erreicht, wo inzwischen auch Mangel an Pfarrern herrschte. Schweren Herzens wollte er aber seiner Pflichtauffassung entsprechend seine jungen Gemeinden nicht gleich wieder im Stich lassen.

Nach Trennung der Familie bei der vergeblichen Flucht vor den Russen und wunderbarem Wiederzusammenfinden wurde die Zeit unter Russen und Tschechen bis zur Zwangs-

saussiedlung im August 1946 für ihn zu einer ganz besonderen Bewährungsprobe. Ohne aus seinen hervorragenden Sprachkenntnissen für sich selbst und seine Familie Vorteile zu ziehen, setzte er sich, oft unter persönlicher Gefahr, unermüdlich, unerschrocken und ohne Ansehen der Konfession für alle verzweifelt Trost, Rat und Hilfe Suchenden bei Behörden und Polizei ein, wenn es etwa um die Freilassung von Inhaftierten oder die Rückkehr von Verschleppten ging, und konnte durch seinen Einsatz manches Leid lindern.

Dem Gustav-Adolf-Werk, ohne dessen Hilfe sein Studium wie die kirchliche Arbeit in der weitverbreiteten Diaspora nicht möglich gewesen wäre, blieb er als Bezirksvertreter lebenslang in Dankbarkeit verbunden.

Nach der Aussiedlung führte sein Weg über Bayern rasch in den Pfarrdienst von Württemberg. Nach schwerem Neubeginn und Erkrankung in Kirchberg/Jagst (1946 – 1954) fand er mit seiner Familie in der noch weitgehend bäuerlichen Gemeinde Oberjesingen bei Herrenberg (1954 – 1971) eine

sehr herzliche Aufnahme. Bald wurden sein altes Fahrrad, seine spontane Hilfsbereitschaft etwa als Erntehelfer und sein Ideenreichtum zur Belebung des Schul- und Gemeindelebens zu seinen äußeren und inneren Markenzeichen. Die Gemeinde ihrerseits zeigte sich sehr aufgeschlossen für seine landsmannschaftlichen Bindungen und historischen Interessen.

Den Ruhestand verbrachte er, seit 1986 Witwer, im eigenen Heim in Oberboihingen. Noch kurz vor seinem Tod am 15. 7. 1991 im KKH Nürtingen kreisten seine Gedanken um sein ursprüngliches Lebensziel, die Rückkehr in eine Gemeinde seiner alten Heimat. Er hinterließ zwei Töchter und einen Sohn, alle im Lehramt tätig, und drei Enkel.

Leben und Handeln von Pfarrer Kautz waren dadurch geprägt, dass er sein Amt als Berufung zum Dienst für die Gemeinden in der Verantwortung vor Gott sah. Die Gattin an seiner Seite teilte mit ihm diese strenge Pflichtauffassung wie auch die Liebe zur Heimat und war ihm trotz körperlicher Anfälligkeit mit ihren geistigen Gaben und ihrem festen Glauben eine unentbehrliche Helferin, Ratgeberin

und Stütze im amtlichen wie im familiär-privaten Bereich. Entspannung fand er im Kreise der Familie, bei der Arbeit im Garten und bei der Musik. Selbst sein spätes fotografisches Interesse galt vor allem der Dokumentation des Gemeindelebens und landsmannschaftlicher Treffen und Veranstaltungen mit Dias, die er bei Gelegenheit gern vorführte.

Ein weiterer wesentlicher Charakterzug von ihm wie seiner Gattin war das von der Liebe zur Heimat getragene historische Interesse. In seinen Gemeinden beschäftigte er sich

Farár Karl Kautz, foto z knihy
Arbeiter in Gottes Weinberg od A. Metzla, 2004
*Pfarrer Karl Kautz; Foto aus dem Buch
Arbeiter in Gottes Weinberg von A. Metz, 2004*

oft als Erster intensiv mit deren Orts- und Kirchengeschichte. Die Frage nach der Herkunft seiner Vorfahren weitete sich zu Studien zur Heimat- und Kirchengeschichte, zu Sprache, Sitte und Brauchtum speziell in Mischdorf und auf der Schütt (z. B. Mischdorfer Heimatbuch und zahlreiche Beiträge in der „Karpatenpost“ und in den Karpaten-Jahrbüchern).

Dem steten Bemühen, die alte Heimat nicht in Vergessenheit geraten zu lassen und den Zurückgebliebenen wirksam zu helfen (z. B. Briefwechsel und Besuchreisen, Paketaktionen, Geldspenden und Geschenkbons), diente von Anfang an auch seine vielseitige Tätigkeit im „Hilfskomitee für die evang.-luth. Slowakeideutschen“, etwa als Schriftleiter des „Evangelischen Glaubensboten“ mit regelmäßigen Andachten und geistlichen Betrachtungen und als geistlicher Vorsitzender des Hilfskomitees 1963 – 1983. Er war nach Pfarrer Desider Alexy die Persönlichkeit, die das Hilfskomitee geprägt hat zu einer kirchlichen Vertriebenen-Organisation, die allem Nationalismus, Chauvinismus oder Revanchismus eine Absage erteilte und für Versöhnung, Völkerverständigung und Frieden eintritt.

Die Verleihung des Bundesverdienstkreuzes am Bande im Jahre 1980 bedeutete die äußere Anerkennung der großen Lebensleistung dieses persönlich bescheidenen, humorvollen und liebenswerten Mannes. Die hohe Wertschätzung seiner Person und der Dank für die von ihm geleistete Arbeit kamen nicht nur bei runden Geburtstagen und besonderen Anlässen in den Würdigungen der Landsmannschaft zum Ausdruck, sie waren auch Leitmotive der sehr persönlichen Nachrufe seiner alten Gemeinden, des Hilfsbundes und der geistlichen und weltlichen Vorsitzenden des Hilfskomitees an seinem Grab in Stuttgart-Möhringen.

Walter Kautz

Karl Kautz (5. október 1904 – 15. júl 1991)

Karl Kautz sa narodil 5. 10. 1904 v Nových Košariskách pri Bratislave ako šieste z desiatich detí roľníckeho manželského páru Johanna Kautza a Theresie, rodenej Tauberovej. Už veľmi skoro rozpoznali učiteľ z ľudovej školy a miestny farár a chlapcov konfirmátor Jakob Erlemann (ktorý bol Kautzovým vzorom a stal sa jeho priaznivcom, poradcom a celoživotným priateľom) jeho mimoriadne nadanie a tlačili ho k vyššiemu vzdelaniu. S najhlbšou vďačnosťou spomínal vždy na svoju matku, ktorá – napriek veľmi obmedzeným prostriedkom – presadila, aby syn po konfirmácii v roku 1917 začal navštevovať evanjelické lýceum v Bratislave. K tomu, aby mohol absolvovať gymnázium a štúdium, sám prispel dávaním hodín a štipendiám.

Po maturite v roku 1925 a štúdiu teológie v Bratislave (medzi inými aj u ním vysoko si vážacieho profesora Rolanda Steinackera) s dvoma semestrami v Nemecku (Halle an der Saale und Tübingen), ktoré mu neskôr veľmi uľahčili prevzatie cirkevnej služby vo Württembergu, zložil prvú teologickú skúšku s oprávnením na zastávanie trojjazyčného úradného farárskeho postu.

Po ordinácii seniorom D. Carlom Eugenom Schmidtom v nemeckom evanjelickom kostole v Bratislave 30. 6. 1929 bol K. Kautz v rokoch 1929 – 1931 vikárom v trojjazyčnej cirkevnej obci v Kremnici (pod seniorom Holčíkom) a seniorátnym kaplánom v Bratislave. Potom nasledoval svojho priateľa, a neskôršieho švagra, farára Emila Hönscha, ktorý ho v roku 1932 v Bruntáli v Jeseníkoch (Freudenthal/Altwater) zosobášil s Melittou, rodenou Schmelzovou (spolu oslavovali neskôr aj striebornú a zlatú svadbu), do Sudet - Králikov v Orlických Horách (Grulich/Adlergebirge) (1931 – 1940) a Vrbna pod Pradědom (Würbenthal/Altwater), poslednej novozriadenej evanjelickej

farnosti (1940 až august 1946). Prerušenie výkonu funkcie si vynútili služobné povinnosti, keď bol administrátorom cez vojnu opustených obcí Šumperk (Mährisch-Schönberg, tam bolo sídlo), Králiky (Grulich) a Zábřeh na Moravě (Hohenstadt) a stanovištným a lazaretným farárom (1942 až koniec vojny v roku 1945). Už krátko potom, ako prevzal nové cirkevné obce, zastihla ho výzva na návrat do starej vlasti, kde bol medzitým tiež nedostatok farárov. S ťažkým srdcom to odmietol, pretože nechcel nechať – ako to zodpovedalo jeho chápaniu povinností – svoje mladé obce po tak krátkom čase opäť „v šticu“.

Čas po rozdelení rodiny (pri márnom úteku pred Rusmi) a zázračnom opätovnom sa stretnutí a za ruskej a českej správy až do núteného vysídlenia v auguste roku 1946 bol pre neho zvlášť zatŕžkavajúcou skúškou. Bez toho, aby sa snažil svojimi vynikajúcimi jazykovými znalosťami získať pre seba a svoju rodinu rôzne výhody, zasadzoval sa veľakrát neohrozene a neúnavne pred úradmi a políciou za všetkých zúfalo hľadajúcich útechu, radu a pomoc (v prípadoch, keď išlo o prepustenie zadržaných alebo návrat odvečených), a to bez ohľadu na vlastné nebezpečenstvo a vierovyznanie dotýčnych. Tak dokázal zmierniť veľa žiaľu.

Celoživotne bol vďačný Gustavovi Adolfovi Werkovi (K. Kautz mu robil zástupcu v cirkevnom obvode), bez ktorého pomoci by nemohol dokončiť štúdium a zvládnuť cirkevnú prácu v širokorozvetvenej diaspore.

Po vysídlení sa dostal cez Bavorsko, kde sa zdržal iba krátko, do farskej služby vo Württembergu. Po novom ťažkom začiatku a ochorení v Kirchbergu/Jagste (1946 – 1954) bol veľmi srdečne prijatý so svojou rodinou v – ešte značne roľníckej – obci Oberjesingen pri Herrenbergu (1954 – 1971). Čoskoro sa stal jeho starý bicykel, spontánna ochota pomáhať (napríklad pri žatve) a bohatstvo myšlienok, ktorými oživoval život v škole a cirkevnej obci, znakom jeho vonkajšieho i vnútorného bytia. Obec sa ukázala ako otvorená a vnímavá k jeho krajauským sklonom a historickým záujmom.

Dôchodok prežil (od roku 1986 ako vdovec) vo vlastnom dome v Oberboihingene. Ešte aj krátko pred smrťou v nemocnici KKH v Nürtingene 15. 7. 1991 krúžili jeho myšlienky okolo pôvodného životného cieľa vrátiť sa do niektorej z obcí v jeho starej vlasti. Zanechal dve dcéry a jedného syna, všetko učiteľov, a tri vnúčatá.

Život a skutky farára Kautza sa vyznačovali tým, že svoj úrad považoval za poslanie slúžiť obciam v rámci zodpovednosti pred Bohom. Jeho manželka zdieľala s ním toto prísne chápanie povinností, ako aj lásku k vlasti, a bola mu svojou pevnou vierou a duchovnými schopnosťami, napriek fyzickej náchylnosti k chorobám, nepostrádateľnou pomocníčkou, radkyňou a oporou v úradnej aj súkromnej rodinnej sfére. Uvoľnenie nachádzal v kruhu rodiny, pri práci v záhrade a hudbe. Svoj neskorší záujem o fotografovanie uplatnil predovšetkým pri dokumentovaní života v obci a krajauských stretnutiach, pri podujatiach príležitostne veľmi rád premietal diapoziťy.

Ďalšou podstatnou črtou jeho samotného i jeho manželky bol záujem o históriu, prameniari v láske k vlasti. V obciach, kde pôsobil, sa častokrát ako prvý intenzívne zaoberal miestnymi a cirkevnými dejinami. Problematika skúmania pôvodu jeho predkov ho priviedla k písaniu štúdií o histórii vlasti, cirkevných dejinách, o jazyku, zvykoch a tradíciách, zvlášť v Nových Košariskách a v Šamoríne (napríklad Vlastivedná kniha o Nových Košariskách a početné príspevky v časopise Karpatenpost a ročenkách Karpaten-Jahrbuch).

Okrem stáleho úsilia, aby sa nezabudlo na jeho starú vlasť a účinne pomáhalo zaostalým ľuďom (k tomu sa napríklad po-

číta výmena listov, návštevné cesty, balíčkové akcie, finančné dary a darovacie kupóny), vyvíjal hneď od začiatku rôznorodé aktivity aj v Pomocnom výbore pre slovenských Nemcov evanjelického vierovyznania (Hilfskomitee für die evang.-luth. Slowakeideutschen), a to ako redaktor Evanjelického posla viery (písaním pravidelných náboženských reflexií a duchovných úvah) a ako predseda pre duchovné veci Pomocného výboru v rokoch 1963 – 1983. Po farárovi Desiderovi Alexym bol osobnosťou, ktorá vtlačila Pomocnému výboru pečať cirkevnej organizácie vysídlených Nemcov, ktorá odmietala akýkoľvek nacionalizmus, šovinizmus a revanšizmus a zasadzovala sa za zmierenie, ľudské porozumenie a mier.

Prepožičanie Spolkového záslužného kríža so stuhou v roku 1980 bolo vonkajším uznaním veľkých životných zásluh tohto osobne skromného a dobrého muža so zmyslom pre humor. Veľká úcta k jeho osobe a vďaka za vykonanú prácu nebývala prejavovaná iba pri okrúhlych výročiach jeho narodenia alebo zvláštnych príležitostiach v rámci krajanskej spolkovej organizácie, ale bola tiež lajtmotívom vskutku osobných nekrológov nad jeho hrobom v Stuttgarte – Möhringene, či už zo strany jeho starých cirkevných obcí, Pomocného spolku a duchovných a svetských predstavených Pomocného výboru.

Walter Kautz (preklad D. Kianička)

Matthias Regitko (13. Sept. 1911 – 18. Aug. 1991)

Matthias Regitko gehört zu den wenigen deutschen Pfarrern, die nach dem 2. Weltkrieg in der Slowakei geblieben sind und dort nach einigen Schwierigkeiten weiter als Pfarrer wirken konnten. Leider konnte ich von ihm fast nur die schieren Daten erfahren. Aber sie lassen ein durch die Zeitumstände bedingtes recht bewegtes Leben erahnen.

Er ist am 13. September 1911 in Hunsdorf in der Oberzips geboren. Die Schulen besuchte er am Geburtsort und in Kesmark. Das Theologiestudium absolvierte er in Preßburg und 1931/32 in Wien, anschließend noch einmal in Preßburg. Am 25. Juni 1933 wurde er in Bösing durch Senior Johann Scherer, assistiert von Dr. Roland Steinacker und Pfarrer Johann Fröhlich ordiniert. In den Personalakten auf dem Generalbischofsamt in Preßburg wird er geführt als dreisprachig, slowakischer Nationalität. Das war ja wohl auch Voraussetzung, um die Genehmigung zur weiteren Ausübung des Pfarrberufs in der Zeit des Totalitarismus zu bekommen.

Vom 1. Oktober 1933 bis 30. Juni 1937 war Matthias Regitko Kaplan in Kremnitz. Nach dieser Zeit heiratete er in Kremnitz die Margita Holčíková, vielleicht die Tochter des damaligen Pfarrers von Kremnitz Johann Holčík. Das Ehepaar hatte

einen Sohn Viliam Anton, der am 26. Januar 1940 in Ratkovské Bystré geboren wurde. In diesem recht entlegenen Ort, etwa zwischen Tisovec, Revúca, Hnúšťa und Jelšava gelegen, war er von 1. Juli 1937 bis 31. Oktober 1941 tätig. Vom 1. November 1941 bis 30. September 1946 war er Pfarrer in der deutschen evangelischen Kirchengemeinde in Felka, und von 1942 bis 1945 zusätzlich Pfarrverweser in Georgenberg, die zur deuts-

Kremnický evanjelický kostol, záber z publikácie Bars vármegye z roku 1903
Die Kremnitzer evangelische Kirche, die Aufnahme aus dem Buch Bars vármegye aus dem Jahre 1903

chen evangelischen Kirche A. B. in der Slowakei gehörten. Innerhalb des Landeskonsistoriums der Landeskirche bekleidete er das Amt eines geistlichen Richters. Von der Gemeinde Felka ist bekannt, daß dort besonders heftige Auseinandersetzungen zwischen deutschen und slowakischen Gemeindegliedern anlässlich der Trennung der Gemeinden stattfanden. Offensichtlich mußte er 1946 die Gemeinde verlassen, denn er ist ab 1. Oktober 1946 bis 31. Januar 1949 stellvertretender Pfarrer in Ožďany unweit von Rimavská Sobota. Anschließend bis 31. August 1952 ist er dort ständiger Pfarrer. Am 1. September 1952 wechselt er wieder auf seine erste Pfarrstelle Ratkovské Bystré, wo er noch 13 Jahre bis 15. Oktober 1965 tätig ist. Schließlich geht er als Pfarrer nach Dolné Saliby, wo er bis 1991 Dienst tat. Er ist dort am 18. August 1991 gestorben.

Eigentlich hatte der Schriftleiter des Evangelischen Glaubensboten Herrn Pfarrer Edmund Buchalla gebeten, anlässlich des 80. Geburtstages von Pfarrer Matthias Regitko eine Würdigung des Jubilars zu schreiben. Anstelle dieser Würdigung schickte er einen Brief, in dem es wörtlich heißt: „Ein trauriger, eigenhändig geschriebener Brief aus Dolné Saliby kam hier an, in dem mir Frau Margit Ragitko mitteilte, daß ihr Mann, unser Amtsbruder und Studienfreund, Matthias Regitko am 18. August 1991 sein irdisches Leben beendet hat.“ Leider hat Pfarrer Buchalla die Würdigung nicht mehr geschrieben, so daß wir über Pfarrer Regitko nicht viel mehr wissen, als in den Personalakten des Generalbischofsamtes enthalten ist. In dem kurzen Artikel im Evangelischen Glaubensboten wird nur noch berichtet, daß Pfarrer Regitko trotz

der Gebundenheit an die verschiedenen Verpflichtungen in der jeweiligen Gemeinde die Verbindung mit den vertriebenen Glaubensgenossen und Amtsbrüdern in der Bundesrepublik aufrecht erhalten hat. So oft es ihm irgendwie möglich war, hat er in den letzten Jahren regelmäßig an den jährlichen Rüstzeiten des Hilfskomitees in Stuttgart teilgenommen und mehrere Male durch wertvolle Beiträge zur Bereicherung der Rüstzeiten beigetragen, wofür ihm auch an dieser Stelle der herzliche Dank des Hilfskomitees ausgesprochen wird.

Andreas Metzl

Matthias Regitko
(13. september 1911 – 18. august 1991)

Matthias Regitko patrí k tým nemnohým nemeckým farárom, ktorí zostali na Slovensku po druhej svetovej vojne a mohli tu po istých ťažkostiach aj naďalej pôsobiť ako farári. Žiaľ, dokázal som sa o ňom dozvedieť iba niekoľko prostých údajov. Ale i tie dávajú tušiť, že prežil vskutku pohnutý a dobou podmienený život.

Narodil sa 13. septembra 1911 v Huncovciach na Hornom Spiši. Školy navštevoval v rodisku a Kežmarku. Teologické štúdium absolvoval v Bratislave, v rokoch 1931 a 1932 vo Viedni a napokon opäť v Bratislave. Ordinovaný bol 25. júna 1933 v Pezinku seniorom Johannom Schererom a za asistencie Dr. Rolanda Steinackera a farára Johanna Fröhliha. V osobných spisoch Generálneho biskupského úradu v Bratislave sa uvádza, že mal slovenskú národnosť a ovládal tri reči. To bolo, pravdaže, predpokladom na to, aby dostal povolenie na ďalšie vykonávanie povolania farára v čase totality.

Od 1. októbra 1933 do 30. júna 1937 bol Matthias Regitko kaplánom v Kremnici. Potom sa oženil v Kremnici s Margitou Holčíkovou, azda dcérou vtedajšieho kremnického farára Jána (Johanna) Holčíka. Manželia mali jedného syna menom Viliam Anton, ktorý sa narodil 26. januára 1940 v Ratkovskom Bystrom. Na tomto vskutku odľahlom mieste, nachádzajúcim sa približne v oblasti medzi Tisovcom, Revúcou, Hnúšťou a Jelšavou, pôsobil od 1. júla 1937 do 31. októbra 1941. Od 1. novembra 1941 do 30. septembra 1946 bol farárom nemeckej evanjelickej cirkevnej obce vo Veľkej a od roku 1942 do roku 1945 dodatočne správcom farnosti v Spišskej Sobote (obe obce sú dnes súčasťou Popradu), ktoré patrili k nemeckej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku. V rámci Krajinského konzistória Krajinskej cirkvi zastával úrad duchovného sudcu (geistlicher Richter). Známe je, že vo Felke došlo k obzvlášť ostrým rozporom medzi nemeckými a slovenskými členmi cirkevnej obce pri delení na dve obce. Obec musel pravdepodobne opustiť v roku 1946, pretože od 1. októbra 1946 do 31. januára 1949 bol zastupujúcim farárom v Ožďanoch neďaleko Rimavskej Soboty. Napokon sa tam stal stálym farárom, a to do 31. augusta 1952. 1. septembra 1952 sa vrátil späť na svoje prvé farárske miesto v Ratkovskom Bystrom, kde pôsobil ešte 13 rokov do 15. októbra 1965. Napokon odišiel ako farár do Dolných Salíb, kde vykonával svoju službu do roku 1991. Zomrel tam 18. augusta 1991.

V tom čase požiadal redaktor Evanjelického posla viery (Evangelerischer Glaubensbote) pána farára Edmunda Buchalu o napísanie oslavného článku pri príležitosti 80. narodenín farára Matthiasa Regitka. Namiesto toho však poslal list, v ktorom bolo napísané: „Z Dolných Salíb sem prišiel smutný rukou napísaný list, v ktorom mi pani Margita Regitková oznámila, že jej muž, náš brat v úrade a priateľ zo štúdií, Matthias Regitko, ukončil 18. augusta 1991 svoju pozemskú

púť.“ Farár Buchala, žiaľ, článok už nenapísal, takže o farárovi Regitkovi nevieme oveľa viac, ako je zachytené v osobných spisoch Generálneho biskupského úradu. V krátkom článku uverejnenom v Evanjelickom poslovi viery sa už len píše, že farár Regitko napriek viazanosti rôznymi povinnosťami vo svojej farnosti udržiaval úprimné spojenie s vyhnanými druhmi vo viere a bratmi v Spolkovej republike Nemecko. Tak často, ako to len bolo možné, sa v posledných rokoch pravidelne zúčastňoval na každoročných „prípravných teologických sedeniach“ Pomocného výboru (Rüstzeiten des Hilfskomitees) v Stuttgarte a viac ráz prispel svojimi hodnotnými príspevkami k ich obohateniu, za čo nech mu je aj na tomto mieste vyslovená srdečná vďaka Pomocného výboru.

Andreas Metzl (preklad D. Kianička)

Ernst Michael Samuelis
(30. April 1912 – 27. Dezember 1967)

Ernst Michael Samuelis wurde am 30. April 1912 in Kesmark geboren. Sein Vater Paul Samuelis war dort Tapeziermeister, seine Mutter Maria geb. Breuer stammte von Mühlenbach. Die Volksschule besuchte er in Mühlenbach und das Gymnasium in Kesmark, wo er 1931 die Reifeprüfung ablegte. Theologie studierte er in Preßburg und Leipzig. Besonderen Einfluß auf seinen Lebensweg hatten Lehrer Niekelski, die Professoren Ing. A. Groß, R. Gotthardt, Dr. Liptak, Dr. Roland Steinacker und Alfred D. Müller/Leipzig.

Am 13. Oktober 1935 wurde er vom damaligen Senior und späteren Landesbischof Johannes Scherer in Bösing ordiniert. Anschließend wirkte er als Vikar in Brünn, Iglau und Leutschau.

Von 1939 bis 1942 war er Pfarrer für die deutschen evangelischen Gemeindeglieder in Kremnitz und der umliegenden Diaspora. Dazu gehörten vor allem die beiden Orte Honneschau und Blaufuß, sowie Bries und Hedwig. 1942 wurde er als Nachfolger von Pfarrer Joahnn Gurka Pfarrer in Oberufer bei Preßburg. In dieser Gemeinde, die vor allem wegen der „Oberuferer Spiele“ weit über die Slowakei hinaus bekannt wurde, konnte er noch bis 31. März 1945 Dienst tun, d. h. bis einen Tag vor der Besetzung durch die russische Armee.

Nach der Vertreibung war er zunächst in Nürnberg als Lagerpfarrer tätig, von 1946 bis 1948 als Pfarrverweser in Bernhardsweiler bei Crailsheim, von 1948 bis 1956 als zweiter Pfarrer in Ellwangen. Von 1956 bis zu seinem Tode am 27. Dezember 1967 war er Pfarrer in Loffenau bei Herrenalb im Schwarzwald.

Am 14. Oktober 1939 schloß er die Ehe mit Filizitas geb. Dürport aus Iglau. Ihnen wurden sechs Söhne geboren, von denen ein 18-jähriger Sohn nach einem Unfall im Straßenverkehr starb.

Im Mai 1967 mußte sich Pfarrer Samuelis einer schweren Operation unterziehen. Am 16. August konnte er an einem Abendmahlsgottesdienst teilnehmen, den Pfarrer Johann Gurka für einen Kreis von Brüdern und Freunden in der Kirche in Höfen im Schwarzwald hielt. Damals lag der Schwerkranke in einer Privatklinik in Unterlengenhardt bei Liebenzell zur Nachbehandlung nach der Operation. Ein Aufenthalt in der Schweiz brachte nicht die erhoffte Besserung.

Zehn Tage vor seinem Tod nahm ihn ein Sohn, der Medizin studierte, in die Mainzer Universitätsklinik, wo ihn Pfarrer und Dekan R. Türke von Arnshausen fast täglich besuchte. Am Tag nach Weihnachten ist er dort nach schweren Leiden heimgerufen worden.

Am 2. Januar 1968 versammelte sich eine große Gemeinde in der Loffenauer Kirche zum Trauergottesdienst, den Dekan Weber aus Neuenbürg hielt. Alle Pfarrer des Dekanats waren

im Talar gekommen, um ihren Amtsbruder zur letzten Ruhe zu geleiten. Der Kirchenchor, den der Verstorbene bis vor seiner Erkrankung selbst geleitet hatte, sang mehrere Choräle. Dekan Weber hob in seiner Ansprache hervor, dass für Pfarrer Samuelis der Gottesdienst mit Abendmahl als Mittelpunkt des geistlichen Lebens besonders wichtig war. Deshalb war er schon vor 25 Jahren der Evangelischen Michaelsbruderschaft beigetreten. Er zeichnete sich durch ökumenische Weite (er hatte am 1. Ökumenischen Gottesdienst der Karpatendeutschen mitgewirkt), Toleranz und Brüderlichkeit aus.

In den Nachrufen wurde innerhalb seiner 11-jährigen Tätigkeit in Loffenau sein großer Einsatz um die umfassende Erneuerung und den Umbau der Kirche gewürdigt. Die Gemeinde sollte hier recht Gottesdienste feiern und Zuflucht finden. Der Schulrektor hob seine Bescheidenheit, Güte und stille Fröhlichkeit hervor. Heimatpfarrer A. Fiffek, Höfen, sprach Worte des Dankes für die Betreuung des kirchenmusikalischen Amtes im Bezirk und grüßte den ehemaligen Mitschüler in Kesmark und Studiengefährten in Preßburg. Heimatpfarrer Eduard Drgala, Ottenhausen, dankte im Namen des Hilfskomitees, Pfarrer Rudolf Raithelhuber für die Evang. Michaelsbruderschaft.

Drei Kirchengemeinderäte und drei Söhne des Heimgegangenen trugen den Sarg aus der Kirche auf den Friedhof, wo Dekan Weber den Verstorbenen zur Grabesruhe einsegnete.

Johann Gurka (gekürzt und ergänzt)

Ernst Michaelis Samuelis (30. apríl 1912 – 27. december 1967)

Ernst Michaelis Samuelis sa narodil 30. apríla 1912 v Kežmarku. Jeho otec Pavol Samuelis tam bol tapetárskym majstrom, jeho mama Mária, rodená Breuer, pochádzala z Mlynice. Ľudovú školu navštevoval v Mlynici, gymnázium v Kežmarku, kde zložil v roku 1931 maturitnú skúšku. Teológiu študoval v Bratislave a Lipsku. Osobitne mal vplyv na jeho životnú dráhu učiteľ Nikelski, profesori Ing. A. Groß, R. Gotthardt, Dr. Liptak, Dr. Roland Steinakker a Alfred D. Müller (Lipko). Ordinovaný bol vtedajším seniorom a neskorším biskupom Johannom Scherrerom 13. októbra 1935 v Pezinku. Následne pôsobil ako vikár v Brne, Jihlave a Levoči. Od roku 1939 do roku 1942 bol farárom pre nemeckých členov evanjelického cirkevného zboru v Kremnici a okolitých obciach. K nim patrili predovšetkým obce Lúčky a Krahule, ako aj Brieštie a Hadviga. V roku 1942 sa stal ako nástupca farára Johanna Gurku farárom v Prievoze pri Bratislave. V tejto obci, ktorá sa stala známa ďaleko za hranicami Slovenska „prievozkými hrami“, dokázal slúžiť až do 31. marca 1945, to znamená do dňa predchádzajúceho obsadeniu ruskou armádou. Po vyhnaní pôsobil najprv ako táborový farár v Norimbergu, od roku 1946 do roku 1948 ako správca fary v Bernhardsweileri pri Crailsheime, od roku 1948 do roku 1956 ako druhý farár v Ellwangene. Od roku 1956 až do svojej smrti 27. decembra 1967 bol farárom v Loffenau pri Herrenalbe v Schwarzwalde.

14. októbra 1939 uzavrel manželstvo s Felicitou, rodenou Dürportovou, z Jihlavy. Narodilo sa im 6 synov, z ktorých jeden zomrel ako 18-ročný pri dopravnej nehode. V máji 1967 sa musel farár Samuelis podrobiť ťažkej operácii. 16. augusta sa zúčastnil na obetnej Bohoslužbe, ktorú viedol pre okruh bratov a priateľov v kostole v Höfene v Schwarzwalde farár Johann Gurka. V tej dobe ležal ťažko chorý Samuelis v jednej súkromnej klinike v Unterlengenhardte pri Liebenzell, aby sa zotavil po operácii. Pobyt vo Švajčiarsku nepriniesol očakávané zlepšenie.

10 dní pred smrťou ho vzal jeden zo synov, ktorý študoval

medicínu, na Univerzitnú kliniku do Mainzu, kde ho takmer denne navštevoval farár a dekan R. Türke z Arnshemu. Deň po Vianociach si ho tam po veľkom utrpení povolal Boh k sebe.

2. januára 1968 sa k smútočnej bohoslužbe v kostole v Loffenau zhromaždila veľká obec veriacich. Viedol ju dekan Weber z Neuenbürgu. Všetci farári dekanátu prišli v talároch, aby odprevadili svojho spolubrata k poslednému odpočinku. Cirkevný zbor, ktorý zosnulý sám viedol až do svojho ochorenia, zaspieval viacero chorálov. Dekan Weber vyzdvihol vo svojom príhovore, že pre farára Samuelisa bola obzvlášť dôležitá, ako stredobod cirkevného života, bohoslužba s prijímaním. Preto už pred 25 rokmi vstúpil do evanjelického michaelského bratstva (Michaelsbruderschaft) n. Vyznamenal sa ekumenickou veľkosťou (spoluorganizoval prvú ekumenickú bohoslužbu karpatských Nemcov), toleranciou a bratskosťou.

V nekrológoch bolo ocenené jeho veľké úsilie o obnovu a prestavbu kostola v Loffenau, o ktoré sa snažil počas celého svojho 11-ročného pôsobenia v tejto lokalite. V kostole tak mohla cirkevná obec vskutku konať bohoslužby a veriaci nájsť útočisko. Rektor školy vyzdvihol jeho skromnosť, dobrotu a veselosť. Farár z vlasti A. Fiffek z Höfenu predniesol slová vďaky za starostlivosť o cirkevný hudobný úrad v obvode a pozdravil svojho bývalého spolužiaka z Kežmarku a druhu zo štúdií v Bratislave. Farár z vlasti Eduard Drgala z Ottenhausen sa poďakoval v mene pomocného výboru (Hilfskomitee), farár Rudolf Raithelhuber za evanjelické michaelské bratstvo.

Členovia cirkevnej rady a traja synovia k Bohu povolaného niesli rakvu z kostola na cintorín, kde dekan Weber požehnal zomrelého na jeho ceste k večnému pokoji.

Johann Gurka, krátené a doplnené (preklad D. Kianička)

Karl Wurm (20. Aug. 1910 – 15. Aug. 1975)

Karl Wurm entstammt einer Preßburger Weingärtnerfamilie. Er wurde am 20. August 1910 in Preßburg als Sohn des Andreas Wurm und dessen Ehefrau Charlotte geb. Wendelin geboren. Er besuchte die evangelische Volksschule in Preßburg, anschließend das evangelische Lyzeum seiner Vaterstadt. Im Mai 1925 wurde er konfirmiert. Am Leben der Kirchengemeinde nahm er als Besucher des Jünglingsvereins und als Mitwirkender im Bläserchor teil. Im Februar 1930 maturierte er im Staatlichen Realgymnasium, wie das Lyzeum inzwischen hieß.

Er entschied sich für das Theologiestudium. Das Sommersemester 1930 absolvierte er – höchst ungewöhnlich – an der Theologischen Hochschule Bethel, wo er mit der blauen Schürze als Ausdruck seiner diakonischen Verantwortung seinen Dienst tat und wo er gründlich in die Posaunenarbeit eingeführt wurde. Danach studierte er in Preßburg und Leipzig. Am 24. Juni 1934 wurde er mit 10 weiteren Kandidaten von Senior Johannes Scherer in Bösing ordiniert.

Zunächst arbeitete er als Personalkaplan von Pfarrer Wilhelm Rätz vor allem in Engerau bei Preßburg. Neben dem sonntäglichen Kindergottesdienst erteilte er Religionsunterricht an den staatlichen Schulen, arbeitete im Männer- und Jünglingsbund und versuchte, die evangelische Jugend in kirchlichem Geiste zu beeinflussen. Ihm war es auch zu verdanken, dass sich der Bläserchor bereits sehen und hören lassen konnte.

1936 wurde er von Senior D. Dr. Schenner nach Brünn berufen, anschließend nach Leitmeritz. 1938 – 1942 war er Pfarrverweser in Kaaden. Am 10. Juli 1938 heiratete er Anna Maria Kowarik, ebenfalls einer Preßburger Weingärtnerfamilie entstammend. Dem Ehepaar wurden 6 Söhne geschenkt, von denen die beiden ältesten in Kaaden geboren wurden.

Heinrich Karl, geb. 1939, wurde Schulleiter einer öffentlichen Schule, Wilhelm Walter, geboren 1941, wurde ebenfalls Schulleiter der evangelischen Hauptschule am Karlsplatz in Wien.

1942 übernahm Pfarrer Wurm das neuerrichtete Pfarramt der deutschen lutherischen Diasporagemeinde Kremnitz. Hier wurde der dritte Sohn Karl Andreas geboren, der Theologie studierte und als Pfarrer im Schuldienst in Wien-Floridsdorf wirksam ist. Doch das Wirken von Pfarrer Wurm in Kremnitz wurde abrupt durch die Kriegereignisse beendet. 1945/46 betreute er ein $\frac{3}{4}$ Jahr lang die Gemeinde Deutschendorf, anschließend war er noch Lagerpfarrer in Preßburg, wo die Familie unter ganz schlimmen hygienischen Verhältnissen hausen mußte. In dieser Zeit bemühte er sich um eine Übernahme in den slowakischen Pfarrdienst, weil er die Weingärtnerhäuser der Familien Wurm und Kowarik nicht im Stich lassen wollte. Sein Gesuch wurde jedoch abschlägig beschieden. Als letzte Deutsche wurde die Familie nach Mecklenburg ausgesiedelt.

Die Familie gelangte zunächst nach Basse bei Tessin, wo sie in ein Pfarrhaus einzogen, das von Flüchtlingen überfüllt war. Karl Wurm erkrankte hier an Typhus, seine Mutter erlag sogar dieser Krankheit. In den 8 Monaten seines dortigen Wirkens fing er an, Brunnen zu bauen und den Garten zu bearbeiten. So äußerte sich damals schon sein Bemühen um Bewahrung der Schöpfung.

1948-52 war er Pfarrer in Tessin. Hier ließ er unter ärmlichsten Umständen die Kirche schön renovieren. Dort wurde auch der vierte Sohn Michael Paul 1950 geboren; er lebt als Ingenieur in Darmstadt-Kranichstein.

1952-56 wirkte Karl Wurm in Horka in der niederschlesischen Oberlausitz. Hier wurde der 5. Sohn Johannes Gottfried Martin geboren, der Lehrer an der Höheren Schule in Oberpullendorf im Burgenland wurde. In Horka kam es zur ideologischen Auseinandersetzung mit dem kommunistischen Staat, die im Streit um die Jugendweihe gipfelte. Pfarrer Wurm weigerte sich, Jugendliche zu konfirmieren, die zur Jugendweihe gingen. Als selbstverständliche Folge hatte er oft Stasi-Leute im Gottesdienst sitzen, die seine Aussagen überwachten.

Offensichtlich zog es ihn und die Familie doch in heimatische Gefilde. Es gelang ihm tatsächlich, im Frühjahr 1956 nach etwa 20maliger Vorstellung in Berlin legal mit Sack und Pack nach Österreich auszuwandern. Er wurde Pfarrer der Gemeinde Weppersdorf im Burgenland. Da konnte er mit seinem besonderen Pfunde wuchern, seiner Liebe und seinem Talent für die Posaunenarbeit. Er wurde als „Posaunenpfarrer“ oder „kleiner Kuhlo des Burgenlandes“ bekannt, da er an mehreren Orten Posaunenchoräle gründete und weiterhin förderte.

In Weppersdorf wurde der sechste Sohn Johannes Gottfried

Ferdinand geboren, der auch Theologie studierte und jetzt Leiter des evangelischen Schulwerks in Oberschützen im Burgenland ist.

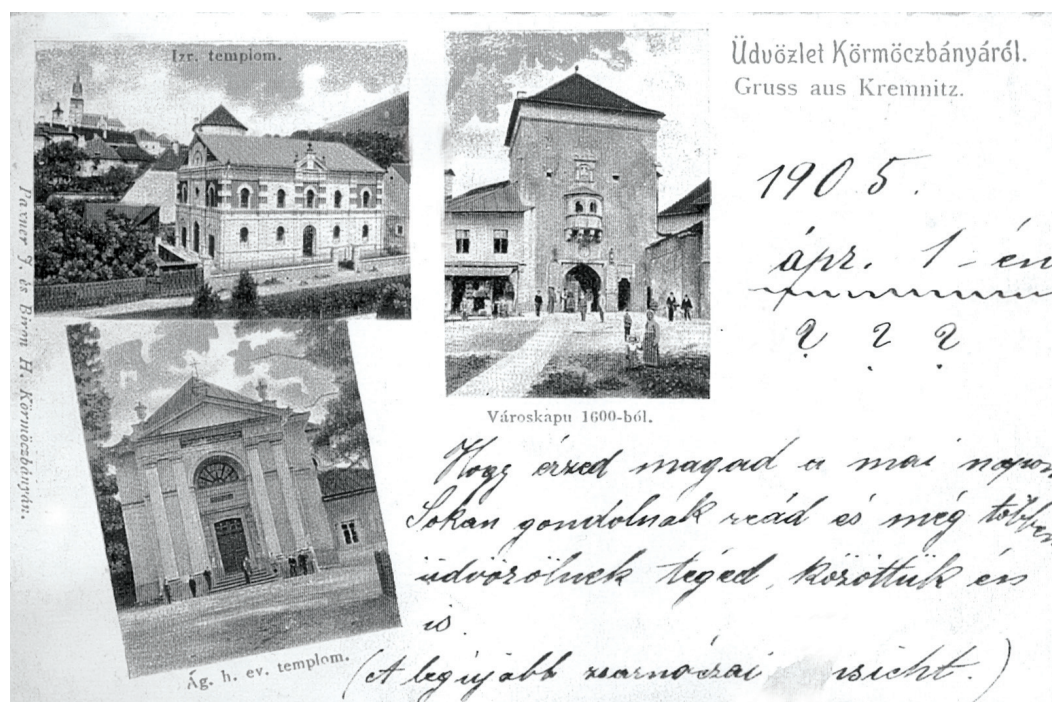
Fast zwanzig Jahre lang konnte Karl Wurm in Weppersdorf segensreich wirken, als „treuer Seelsorger und der Schrift verpflichteter Prediger und Liturg“. Er war ein impulsiver und engagierter Pfarrer, der auch versuchte, seine ganze Familie zur Mitarbeit in der Gemeinde zu bewegen. Er hat sich im Dienst der Kirche verzehrt. Die letzten Jahre war er durch einen Herzmuskelschaden gesundheitlich schwer angeschlagen und konnte den Dienst in Kirche und Schule nur unter großen Anstrengungen tun.

Am 15. August 1975, fünf Tage vor Vollendung seines 65. Lebensjahres, ist Pfarrer Wurm in seinem Eigenheim in Weppersdorf im „Kirchenwald“ unvermutet entschlafen. Am 17. August wurde er unter großer Beteiligung der Bevölkerung, auf dem evangelischen Friedhof in Weppersdorf zur letzten Ruhe gebettet.

Andreas Metz

Karl Wurm (20. august 1910 – 15. august 1975)

Karl Wurm pochádzal z bratislavskej vinárskej rodiny. Narodil sa 20. augusta 1910 v Bratislave ako syn Andreasa Wurma a jeho manželky Charlotty, rodenej Wendelinovej. Navštevoval evanjelickú ľudovú školu v Bratislave a tam napokon aj evanjelické lýceum. Konfirmovaný bol v máji roku 1925. Na živote cirkevnej obce sa podieľal tým,

Mozaiková pohľadnica Kremnice zo začiatku 20. storočia, vľavo dole je evanjelický kostol

že navštevoval chlapčenský spolok a spoluúčinkoval v dychovom súbore. Maturoval v roku 1930 na Štátnom reálnom gymnáziu, na ktoré sa medzitým premenovalo lýceum.

Potom sa rozhodol pre štúdium teológie. Letný semester roku 1930 absolvoval – veľmi nezvykle – na Teologickej vysokej škole Bethel, kde si konal svoju službu v modrej zástere, ktorá bola výrazom jeho diakonskej zodpovednosti, a kde bol dôkladne uvedený do umenia hry na pozaune. Potom študoval v Bratislave a Lipsku. 24. júna 1934 bol spolu s ďalšími desiatimi kandidátmi ordinovaný seniorom Johannom Schererom v Pezinku.

Najprv pracoval ako osobný kaplán pri farárovi Wil-

helmovi Rátzovi, predovšetkým v Petržalke pri Bratislave. Okrem slúženia nedeľných detských bohoslužieb vyučoval náboženstvo na štátnych školách, pracoval v mužskom a chlapčenskom spolku a pokúšal sa ovplyvniť evanjelickú mládež v cirkevnom duchu. Jemu tiež možno vďačiť za to, že bolo v tom čase možné počuť a vidieť dychový súbor.

V roku 1936 ho senior D. Dr. Schenner povolal do Brna, hneď nato do Litoměříc. V rokoch 1938 – 1942 bol správcom farnosti v Kadani (Kaaden). 10. júla 1938 sa oženil s Annou Mariou Kowarikovou, ktorá rovnako pochádzala z bratislavskej vinárskej rodiny. Manželia boli obdarovaní 6 synmi, z ktorých dvaja najstarší sa narodili v Kadani. Heinrich Karl, narodený v roku 1939, sa stal riaditeľom na verejnej škole, Wilhelm Walter, narodený v roku 1941 sa stal rovnako riaditeľom, a to evanjelickej škole (Hauptschule) na námestí Karlsplatz vo Viedni.

V roku 1942 prevzal farár Wurm novozriadený farský úrad nemeckej luteránskej diaspornej obce v Kremnici. Tu sa narodil jeho tretí syn Karl Andreas, ktorý vyštudoval teológiu a pôsobil ako farár v školskej službe vo Viedni – Floridsdorfe. Účinkovanie farára Wurma v Kremnici bolo však náhle ukončené vojnovými udalosťami. V rokoch 1945/1946 spravoval trištvrte roka obec v Poprade (Deutschendorf), potom bol ešte táborovým farárom v Bratislave, kde musela rodina bývať v celkom nevyhovujúcich hygienických pomeroch. V tom čase sa snažil získať slovenské farské miesto, pretože nechcel nechať napospas osudu vinárske domy rodín Wurm a Kowarik. Jeho žiadosť však bola posúdená zamietavo. S rodinou boli ako poslední Nemci vysídlení do Mecklenburgska.

Rodina sa dostala najskôr do Basse pri Tessine, kde sa nast'ahovali na faru, ktorá bola preplnená utečencami. Karl Wurm tu ochorel na týfus, jeho matka dokonca tejto chorobe podľahla. Za 8 mesiacov jeho tamojšieho pôsobenia sa pustil do budovania studne a obrábania záhrady. Už vtedy sa tak prejavila jeho snaha o zachovanie ľudských výtvorov.

V rokoch 1948 – 1952 bol farárom v Tessine. Tu nechal v naozaj chudobných pomeroch pekne zrenovovať kostol. V Tešíne sa narodil v roku 1950 aj jeho štvrtý syn Michael Paul; je inžinierom a žije v Darmstadt-Kranichsteine.

V rokoch 1952 – 1956 pôsobil Karl Wurm v Horke v dolnosliezkej Hornej Lužici (Oberlausitz). Tu sa narodil jeho piaty syn Johannes Gottfried, ktorý sa stal učiteľom na Vyššej škole v Oberpullendorfe v Burgenlande. V Horke prišiel do ideologického rozporu s komunistickou mocou, ktorý vyvrcholil sporom o slávnostné prijímanie mládeže do radov dospelých (Jugendweihe, v NDR). Farár Wurm sa zdráhal konfirmovať mladých, ktorí pristupovali k prijímaniu medzi dospelých. Samozrejým dôsledkom toho bolo, že na bohoslužbách často sedávali ľudia zo štátnej polície (Stasi), ktorí sledovali jeho výroky.

K. Wurma i jeho rodinu pravdepodobne stále ťahalo do rodnej zeme, kam sa im skutočne podarilo dostať na jar roku 1956. Legálne sa s rodinou a všetkými vecami vysťahoval do Rakúska, a to po cca 20 audienciách v Berlíne. Stal sa farárom v obci Weppersdorf v Burgenlande. Tam mohol využiť svoje nezvyčajné schopnosti, svoju lásku a talent k hre na pozaune. Stal sa známym ako „pozaunový farár“ alebo „malý Kuhlo Burgenlandu“ (podľa známych pozaunistov otca a syna Kuhlovcov). Na viacerých miestach založil pozaunové súbory a naďalej ich podporoval.

Vo Weppersdorfe sa narodil jeho šiesty syn Johannes Gottfried Ferdinand, ktorý tiež vyštudoval teológiu a v súčasnosti je riaditeľom evanjelickej školy v Oberschützene v Burgenlande.

Takmer 20 rokov mohol Karl Wurm blahodárne účinkovať ako „drahý duchovný opatrovateľ a písmom viazaný kazateľ a liturgik“ vo Weppersdorfe. Bol impulzívnym a angažovaným farárom, ktorý sa pokúšal primäť k spolupráci v obci celú svoju rodinu. Pohlcovaný bol službou v kostole. Posledné roky bol zdravotne ťažko postihnutý v dôsledku poškodenia srdcového svalu a mohol svoju službu v kostole a škole vykonávať iba s veľkou námahou.

Farár Wurm zosnul neočakávane 15. augusta 1975 vo svojom vlastnom dome vo Weppersdorfe v „Kirchenwalde“, a to 5 dní pred dovŕšením 65. roku svojho života. Pochovaný bol 17. augusta na evanjelickom cintoríne vo Weppersdorfe, a to za účasti veľkého množstva ľudí, odprevádzajúcich ho na ceste za posledným odpočinkom.

Andreas Metzl (preklad D. Kianička)

Kremnický letopis 1/2008

annales kremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia

ročník 7, číslo 1 (január 2008)

celkovo 13. číslo, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj vychádza 2-krát do roka

cena 35 Sk,-

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: občianske združenie SOS Kremnica – nezisková organizácia venujúca sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia
IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianička@yahoo.com

redaktor, zostavovateľ, resumé a grafické spracovanie: Daniel Kianička, **redakčné práce:** Magdaléna Kamhalová, Erika Grniaková, Daniel Kianička, **preklady:** Skrivanek Slovensko, s.r.o., Daniel Kianička, Wilhelm Grosch, Ivana Niklesová (nemčina), Rastislav Popelka (francúzština)
fotografie: Viliam Weiss, Ivana Niklesová, Filip Lašut, Daniel Kianička, Milan Rybársky, Marián Bovan, Andreas Metzl

zdroj fotografií: NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Štátny archív B. Bystrica – pobočka Kremnica, Štátny ústredný banský archív B. Štiavnica, Viliam Weiss, Daniel Kianička, publikácie: Portréty komorských grófov (2007), Dejiny Európy (1992), Vlašský dvôr (2001), Bars vármegye (1903), Arbeiter in Gottes Weinberg (2004), Agricola - 12 knih... (1933), (1931), Sprievodca po Kremnici (1954), www.wikipedia.org

tlač: Reproservis, Liptovský Mikuláš

náklad: 500 ks

registračné číslo časopisu: OÚ SK OMT 3/2002

ISSN 1337-0618

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB - číslo nášho účtu je 1481324851/0200.

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a mesta Kremnica.